

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (Bullying) σε σχολεία της
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Ν. Σερρών».**

Της φοιτήτριας

ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΥ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ

A.M: 2266

ΕΠΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: κα. ΒΛΑΧΑΔΗ ΜΑΡΙΑ

ΡΕΘΥΜΝΟ – ΙΟΥΝΙΟΣ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	5
Περίληψη.....	6
Εισαγωγή.....	7
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ορισμός και περιγραφή του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού – Bullying.....</u>	8
1.1 Περιγραφή του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού - Bullying.....	8
1.2 Ορισμός του σχολικού εκφοβισμού.....	11
1.3 Ορισμοί του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία.....	12
1.4 Bullying ή πείραγμα.....	14
1.5 Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού στην Ελλάδα.....	15
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Οι μορφές του σχολικού εκφοβισμού – Bullying.....</u>	16
2.1 Άμεσος ή σωματικός εκφοβισμός.....	16
2.2 Λεκτικός εκφοβισμός.....	17
2.3 Ηλεκτρονικός εκφοβισμός.....	17
2.4 Σεξουαλικός εκφοβισμός.....	18
2.5 Ψυχολογική βία.....	19
2.6 Έμμεσος ή κοινωνικός εκφοβισμός.....	19
2.7 Εκβιασμός.....	20
2.8 Οπτικός εκφοβισμός.....	20
2.9 Ρατσιστικός εκφοβισμός.....	20
2.10 Χώρος και χρόνος εκδήλωσης του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού.....	20

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Το προφίλ των μαθητών/τριών που εμπλέκονται στο σχολικό εκφοβισμό...</u>	21
3.1 Προφίλ θυτών/δραστών.....	21
3.2 Προφίλ θυμάτων.....	25
3.3 Προφίλ του παρατηρητή/μάρτυρα και ο ρόλος του σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού.....	29
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Αιτιώδης παράγοντες του σχολικού εκφοβισμού...</u>	35
4.1 Παράγοντες που σχετίζονται με την οικογένεια.....	37
4.2 Παράγοντες που σχετίζονται με τον μαθητή.....	40
4.3 Παράγοντες που σχετίζονται με το σχολείο.....	43
4.4 Παράγοντες που σχετίζονται με τον εκπαιδευτικό.....	47
4.5 Άλλοι παράγοντες (κοινότητα – συνομήλικοι/εφηβεία – ΜΜΕ – ηλεκτρονικά παιχνίδια – διαδίκτυο).....	50
4.5.1 Κοινότητα (Σύνθεση και ποιότητα της κοινωνίας).....	50
4.5.2 Συνομήλικοι/εφηβεία και ο ρόλος τους στον εκφοβισμό.....	52
4.5.3 Μέσα μαζικής επικοινωνίας.....	54
4.5.3.1 Τηλεόραση.....	54
4.5.3.2 Ηλεκτρονικά παιχνίδια.....	57
4.5.3.3 Η βία στα παιχνίδια του υπολογιστή.....	59
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού/bullying...</u>	61
5.1 Επιπτώσεις στο θύτη.....	62
5.2 Επιπτώσεις στο θύμα.....	62
5.3 Επιπτώσεις στα παιδιά παρατηρητές.....	64

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Στρατηγικές πρόληψης και αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού...</u>	64
6.1 Στρατηγικές πρόληψης.....	65
6.2 Στρατηγικές αντιμετώπισης.....	70
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ</u>	81
7.1 Σκοπός της έρευνας.....	81
7.2 Μεθοδολογία της έρευνας.....	81
7.3 Δείγμα της έρευνας.....	81
7.4 Αποτελέσματα μαθητών – Πίνακες.....	82
7.5 Αποτελέσματα καθηγητών – Πίνακες.....	103
Συμπεράσματα	122
Επίλογος	128
Βιβλιογραφία	130
Παράρτημα (Ερωτηματολόγια)	132

Ευχαριστίες

Καθώς αυτή η πτυχιακή εργασία σηματοδοτεί την ολοκλήρωση των προπτυχιακών μου σπουδών, οι πρώτοι άνθρωποι που θα ήθελα να ευχαριστήσω είναι η οικογένειά μου για όλη την ψυχολογική και οικονομική υποστήριξη που μου παρείχαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Ακόμη, με την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους πρόσφεραν την πολύτιμη βοήθειά τους καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησής της.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα. Βλαχάδη Μαρία, η οποία μου πρόσφερε απλόχερα την πολύτιμη στήριξη και βοήθειά της, κατά τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας εργασίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους Διευθυντές και τους καθηγητές των σχολείων όπου διεξήχθη η έρευνά μου για τη συνεργασία και διάθεσή τους να με βοηθήσουν στη συλλογή των ερωτηματολογίων, γιατί χωρίς την πολύτιμη συνεργασία και συγκατάθεσή τους δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αυτή η έρευνα.

Τέλος, θα ήθελα κυρίως να ευχαριστήσω τα παιδιά που δέχτηκαν με μεγάλη προθυμία να συμπληρώσουν αυτά τα ερωτηματολόγια.

Περίληψη

Η εργασία αυτή επιχειρεί να προσεγγίσει το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού, να αναδείξει το σημαντικό ρόλο της οικογένειας και του σχολείου στην πρόληψη και αντιμετώπιση της επιθετικής συμπεριφοράς, καθώς επίσης και την ανάγκη επιμόρφωσης των καθηγητών και όλων των μελών του σχολείου σε θέματα πρόληψης και αντιμετώπισης του bullying, όπως και της σωστής ενημέρωσης των γονέων πάνω σ' αυτό το φαινόμενο.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από δύο κυρίως μέρη: το θεωρητικό και το ερευνητικό μέρος.

Το θεωρητικό μέρος αποτελείται από έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται περιγραφή του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού και παρουσιάζονται ορισμοί του φαινομένου, σύμφωνα με την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία. Ακόμη, γίνεται διαχωρισμός ανάμεσα στο bullying και το πείραγμα και γίνεται μια αναφορά στην εμφάνιση και εξάπλωση του bullying στην Ελλάδα. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφονται οι μορφές του σχολικού εκφοβισμού καθώς και ο χώρος και χρόνος εκδήλωσής του, ενώ το τρίτο κεφάλαιο χαρτογραφεί το προφίλ των παιδιών ως θύτες, θύματα και μάρτυρες του φαινομένου. Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται να αναλυθούν οι γενεσιουργοί παράγοντες του bullying οι οποίοι μπορεί να σχετίζονται με το οικογενειακό και εκπαιδευτικό περιβάλλον, την ευρύτερη κοινωνία, αλλά και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και τους συνομηλίκους. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού στο θύτη, στο θύμα και στα παιδιά παρατηρητές. Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο περιγράφονται τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου του bullying που μπορούν να εφαρμόσουν τόσο η οικογένεια όσο και το σχολείο και επισημαίνεται η ανάγκη επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών αλλά και διορισμού ψυχολόγων στα σχολεία.

Στη συνέχεια ακολουθεί το ερευνητικό μέρος. Η έρευνα διεξήχθη σε σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Ν. Σερρών, με στόχο τη διερεύνηση της ύπαρξης ή πιθανής έξαρσης του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού (bullying), καθώς και ποια μορφή βίας είναι συχνότερη στα σχολεία αυτά.

Στην έρευνα αυτή ως μέθοδος συλλογής δεδομένων είναι το ερωτηματολόγιο το οποίο μοιράστηκε σε μαθητές και καθηγητές. Η ανάλυσή μας βασίζεται γύρω από τις

αντιλήψεις των μαθητών και των καθηγητών για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού αλλά και τι θα μπορούσε να γίνει προκειμένου να μειωθεί το φαινόμενο αυτό.

Εισαγωγή

Σήμερα γινόμαστε μάρτυρες ή θύματα μιας όλο και πιο πολύ επιθετικής συμπεριφοράς που μπορεί να κυμαίνεται από τη μαζική βία ενός πολέμου ως τα περιστατικά καθημερινής, λεκτικής ή συναισθηματικής επιθετικότητας. Μια συμπεριφορά όμως σε κάθε περίπτωση χαρακτηρίζεται επιθετική όταν σ' αυτή συνυπάρχουν δύο βασικά στοιχεία, αφενός η πρόθεση, δηλαδή το άτομο να εκδηλώνει επιθετική συμπεριφορά σκόπιμα και αφετέρου αυτή η συμπεριφορά να έχει σαν συνέπεια την πρόκληση κάποιας βλάβης στον αποδέκτη της. Επομένως, επιθετικότητα ορίζεται η σκόπιμη πρόκληση βλάβης κάποιας μορφής σε άλλους, με την έννοια ότι η τελευταία περιλαμβάνει κάθε μορφή της, όπως τη σωματική, την ψυχολογική, την υλική και άλλες (Τρίγκα- Μερτίκα, 2014: 11).

Ο σχολικός εκφοβισμός (bullying) είναι ένα φαινόμενο το οποίο, σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, συναντάται σε πολλές χώρες του κόσμου. Στην Ευρώπη τα θέματα της σχολικής βίας και επιθετικότητας και κατ' επέκταση της σχολικής ασφάλειας προέκυψαν κατά τη δεκαετία του 1990 σε αντίθεση με τις ΗΠΑ που τις απασχόλησαν κατά τη δεκαετία του 1970. Όλα τα ζητήματα σχολικής βίας τέθηκαν σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην Τριήμερη Διάσκεψη της Ουτρέχτης, το Φεβρουάριο του 1997 (Τρίγκα- Μερτίκα, 2014: 12).

Ενώ ο εκφοβισμός στο σχολείο δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο, έχει τύχει ιδιαίτερης επιστημονικής προσοχής τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Σε διάφορες χώρες όλες οι έρευνες που έχουν γίνει έχουν δείξει την ύπαρξη του εκφοβισμού σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό στα σχολεία (π.χ. Αυστραλία, Βέλγιο, Βραζιλία, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελβετία, Ελλάδα, ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιαπωνία, Ιρλανδία, Ιταλία, Καναδάς, Κίνα, Λιθουανία, Νέα Ζηλανδία, Νορβηγία, Νότιος Αφρική, Πορτογαλία, Σουηδία, Τουρκία). Σε κάποιες από αυτές τις χώρες, έχουν αναληφθεί πρωτοβουλίες σε εθνικό επίπεδο για την αντιμετώπιση και πρόληψη του φαινομένου (Καραβόλτσου, 2013: 3).

Ωστόσο, στην Ελλάδα η αναγνώριση του φαινομένου της σχολικής βίας και επιθετικότητας δεν έχει ακόμα ωριμάσει. Η σχολική βία παραμένει εγκλωβισμένη μέσα σε εκπαιδευτικές πρακτικές που εμποδίζουν τη δημοσιοποίηση περιστατικού βίας, γιατί εκτιμούν ότι διασύρεται το ίδιο το σχολείο. Πρόσφατο παράδειγμα με τραγική κατάληξη που συγκλόνισε όλη την Ελλάδα είναι το bullying που δέχτηκε ο Βαγγέλης Γιακουμάκης και που έγινε γνωστό μόνο μετά το θάνατό του, αποδεικνύει τις τεράστιες διαστάσεις που μπορεί να πάρει το φαινόμενο του bullying στην πιο ακραία του μορφή. Με αφορμή το γεγονός αυτό, η κυβέρνηση ανήγγειλε πως θα θεσμοθετηθούν ποινικές κυρώσεις για τους δράστες φαινομένων bullying.

Βέβαια, αν και το πρόβλημα της σχολικής βίας δεν είναι τόσο οξύ στην Ελλάδα όσο στις άλλες χώρες, όπου συναντάμε περιστατικά έντονης βίας (δολοφονίες με χρήσεις όπλων και συχνές σεξουαλικές παρενοχλήσεις) ωστόσο είναι υπαρκτό και χρειάζεται προσοχή στη διερεύνησή του και προσπάθεια για πρόληψη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ορισμός και περιγραφή του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού-Bullying.

1.1 Περιγραφή του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού – Bullying.

Τα περιστατικά βίας στο χώρο του σχολείου τα τελευταία χρόνια φαίνεται να πληθαίνουν όλο και περισσότερο με θύματα τόσο παιδιά όσο και ενήλικες. Μια συγκεκριμένη μορφή βίας που εκδηλώνεται στο σχολείο αποτελεί και ο εκφοβισμός (bullying), ένα φαινόμενο που αρχικά μελετήθηκε στις Σκανδιναβικές χώρες από τον Dan Olweus στη δεκαετία του 1970.

Η βία μεταξύ των παιδιών δεν είναι φαινόμενο της εποχής μας. Αν και μπορεί ο όρος bullying ή εκφοβισμός να έγινε γνωστός στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια εξαιτίας κάποιων τραγικών περιστατικών. – Το πρώτο συνέβη το Φεβρουάριο του 2006 με την εξαφάνιση του εντεκάχρονου Άλεξ από τη Βέροια και η αποκάλυψη ότι πέντε συμμαθητές του ευθύνονταν για το θάνατό του συγκλόνισε τότε την κοινή γνώμη στην Ελλάδα και έκανε γνωστό τον όρο bullying έναν όρο που ως τότε συναντούσε κανείς στην αγγλόφωνη επιστημονική βιβλιογραφία και σε αμερικανικές εφηβικές ταινίες. Το δεύτερο τον Απρίλιο του 2009, ένας μαθητής της Σχολής του ΟΑΕΔ στον Πειραιά εισέβαλε στο κτίριο της σχολής κρατώντας δύο περίστροφα με

τα οποία πυροβόλησε ένα συμμαθητή του και δύο περαστικούς προτού τα στρέψει εναντίον του και αυτοκτονήσει. Είχε αφήσει σημείωμα όπου έγραφε ότι είχε κουραστεί να τον κοροϊδεύουν οι συνομήλικοί του. Το τρίτο περιστατικό συνέβη πρόσφατα, τον Μάρτιο του 2015, με τον άδικο θάνατο του Βαγγέλη Γιακουμάκη μετά από το bullying που δέχτηκε στη Γαλακτοκομική Σχολή των Ιωαννίνων από συμφοιτητές του. – Εν τούτοις το φαινόμενο που περιγράφει είναι παλιό όσο και το ίδιο το σχολείο. Εξάλλου και από την παγκόσμια λογοτεχνία μπορούμε να βρούμε παραδείγματα σε πολύ γνωστά λογοτεχνικά βιβλία όπως είναι οι “περιπέτειες του Τόμας Μπράουν” και ο “Όλιβερ Τουίστ” του Καρόλου Ντίκενς, όπου ο ομώνυμος ήρωας αποτελεί ένα από τα πρώτα παραδείγματα παιδιού που κακοποιείται με αυτόν τον τρόπο.

Ο εκφοβισμός θεωρούνταν στο πρόσφατο παρελθόν σαν ένα άκακο τελετουργικό μεταξύ παιδιών, σαν φυσιολογικό κομμάτι της ανάπτυξής τους, που κανείς δε μπορεί να αποφύγει. Οι κοροϊδίες, η απομόνωση από την παρέα, η απόρριψη, το κουτσομπολιό, τα σκουντήματα, τα σπρωξίματα και οι τρικλοποδιές, όλα αυτά χαρακτηρίζονται ως μορφές σκληρού παιχνιδιού μεταξύ των παιδιών και πάντα ακολουθούσε το “τα παιδιά είναι παιδιά”. Όσοι και όσες ισχυρίζονταν ότι με τον τρόπο αυτόν χτίζονται ισχυροί χαρακτήρες, έλεγαν στους αποδέκτες αυτών των συμπεριφορών να μην στεναχωριούνται, να μην δίνουν σημασία και να μην είναι τόσο ευαίσθητοι.

Ωστόσο, σήμερα γνωρίζουμε τις σοβαρές επιπτώσεις που έχει ο εκφοβισμός, όχι μόνο στους θύτες και θύματα που είναι οι άμεσα εμπλεκόμενοι, αλλά και σε όσους γίνονται θεατές τέτοιων περιστατικών (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 13).

Η βία με τη μορφή που την πραγματεύεται αυτή η εργασία αποτελεί ταυτόχρονα ένα κοινωνικό φαινόμενο γιατί σχετίζεται με καταστάσεις μέσα στην κοινωνία και παράλληλα συνδέεται με εκδηλώσεις βίας εντός της σχολικής κοινότητας.

Η βία είναι μορφή έκφρασης θυμού ή και φόβου και είναι μια φυσιολογική ανθρώπινη αντίδραση, η οποία αποκτάται σε μικρή ηλικία. Είναι αρκετοί οι λόγοι που οδηγούν στην άσκηση βίας. Απαριθμώντας τους σημαντικότερους από αυτούς, μπορεί να κατανοήσει κανείς πιο εύκολα τα πολύ επίκαιρα και συχνά φαινόμενα εκδήλωσης βίας στην Ελλάδα και σε άλλες πολλές χώρες. Η κοινωνικοοικονομική

κατάσταση των ατόμων, ο υπερπληθυσμός και ο συνωστισμός σε μεγάλα αστικά κέντρα, η φτώχεια σε συνάρτηση με τις διογκωμένες ανισότητες και αντιθέσεις, καθημερινότητα πλέον, η ιστορική συγκυρία, τα μηνύματα των μέσων μαζικής ενημέρωσης, η κουλτούρα και ο πολιτισμός, η διαφορετικότητα και η έλλειψη ανοχής απέναντι σε οποιαδήποτε ανάρμοστη συμπεριφορά όπως και η ελλιπής καλλιέργεια, οι βίαιες συμπεριφορές του περιβάλλοντος στο οποίο μεγαλώνει κάποιος και η μίμηση αυτών, η ματαίωση που ζούμε καθημερινά, τροφοδοτούν την έξαρση της βίας.¹

Η σχολική βία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της βίας και της παραβατικότητας που εμφανίζεται στην κοινωνία του ευρύτερου περιβάλλοντος που την τρέφει, των αξιών, των θεσμών, της πολιτισμικής και πολιτικής ιστορίας του τόπου και των ανθρώπων. Το θύμα και ο θύτης είναι άνθρωποι από την κοινωνία στην οποία βρίσκεται το σχολείο. Η στάση τους και η συμπεριφορά τους αναπαράγει και αντανακλά, ότι καλλιεργεί το οικογενειακό, σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Στα πλαίσια αυτά του σχολικού περιβάλλοντος, ως χώρος εκδήλωσης του φαινομένου, ο σχολικός εκφοβισμός-bullying λαμβάνει διάφορες διαστάσεις και ποικίλα είδη. Οι διαστάσεις αυτές περιλαμβάνουν τη βία από τους εκπαιδευτικούς προς τους μαθητές και το αντίστροφο, από τους εκπαιδευτικούς προς την εξουσία – τη διοίκηση – τη διεύθυνση ή όπως αυτή εκφράζεται, βία από εξωσχολικούς παράγοντες προς τα μέλη της κοινότητας και το αντίστροφο, από γονείς προς εκπαιδευτικούς ή και προς μαθητές και το αντίστροφο αλλά και μεταξύ μαθητών.²

Επομένως, στο φαινόμενο του bullying εμπλέκονται πολλά μέρη, το παιδί που δέχεται βία, το παιδί ή ομάδα παιδιών που ασκεί βία, τα παιδιά θεατές, οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς.³

Ο εκφοβισμός αποτελεί πλέον ολοφάνερη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επειδή οι επιπτώσεις των συγκεκριμένων πράξεων είναι σοβαρές τόσο για τα θύματα όσο και για τους δράστες αλλά και γιατί το φαινόμενο συνδέεται στενά με τη γενικότερη στάση της κοινωνίας απέναντι στη βία και την καταπίεση

¹ www.pde.gr/index.php?action (Φαίη Καουνά, Εκπαιδευτικός ΠΕ07).

² Πτυχιακή Εργασία: «Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού – bullying σε δημοτικά σχολεία του Δήμου Ηρακλείου», Καρκανάκη Μέλπω, Καφετζή Πολυξένη, Ηράκλειο, 2009.

³ www.e-abc.eu/gr/sholikos-ekfovismos.

είναι σημαντικό να αναγνωριστεί η σημασία της ενασχόλησης με το φαινόμενο του εκφοβισμού στο σχολικό πλαίσιο. Η έλλειψη ανάληψης δράσης από τη μεριά του σχολείου ως θεσμού και της οικογένειας για την αντιμετώπιση του φαινομένου με τη δικαιολογία ότι τέτοια περιστατικά δεν γίνονται γνωστά στο χώρο του σχολείου και άρα δεν υπάρχουν, ή ότι αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της ανάπτυξης των παιδιών και άρα θα ξεπεραστούν χωρίς τη δική μας παρέμβαση, μας κάνουν όλους συνένοχους και καταστρατηγούν μια από τις βασικές αρχές της δημοκρατίας: το δικαίωμα του καθενός σε οποιονδήποτε χώρο και αν βρίσκεται να μην γίνεται θύμα διάκρισης και επαναλαμβανόμενης ηθελημένης ταπείνωσης (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 14).

1.2 Ορισμός του σχολικού εκφοβισμού.

Ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένα φαινόμενο νεανικής παραβατικότητας που εμφανίζεται σε πολλές χώρες του κόσμου και αναφέρεται στη χρήση βίας μεταξύ μαθητών ή συνομηλίκων παιδιών. Μιλώντας για εκφοβισμό και βία στο σχολείο, αναφερόμαστε ουσιαστικά στην περιφραστική απόδοση του αγγλικού “bullying”. Ο όρος bully χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1530 και σήμαινε αγαπημένος/η, σύμφωνα με το Online Oxford Dictionary. Προέρχεται από την Ολλανδική λέξη boele που σημαίνει εραστής. Γύρω στο 17^ο αιώνα ο όρος αρχίζει να χρησιμοποιείται διαφορετικά και σημαίνει ψευτονταής ή αυτός που κατατρώγει τους αδύνατους (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 13). Ο όρος “bullying” είναι δύσκολο να μεταφραστεί με μια μόνο αντίστοιχη ελληνική λέξη, αφού πρόκειται για ένα πολυδιάστατο, δυναμικό, κοινωνικό φαινόμενο. Έτσι, τον συναντάμε ως “εκφοβισμό”, “επιθετικότητα”, “ ψευτοπαλληκαριά” κ.ά. Με τον όρο “bullying” επομένως εννοείται μια διαρκής και επαναλαμβανόμενη για σεβαστό χρονικό διάστημα πράξη παρενόχλησης από έναν ή περισσότερους δράστες προς ένα ή περισσότερα θύματα, η οποία μπορεί να πάρει κάθε μορφή απειλής ή βίας, από την ωμή, σωματική, έως τον έμμεσο εκφοβισμό, την περιθωριοποίηση.

Γενικότερος είναι ο όρος “mobbing”, από την αγγλική λέξη “mob” ο οποίος είναι ευρύτερα διαδεδομένος και χρησιμοποιείται για οποιαδήποτε παρενόχληση και απειλή, είτε είναι σωματική, λεκτική, συναισθηματική, σε χώρους εργασίας ή και αλλού. Όταν αναφερόμαστε στο σχολικό εκφοβισμό μιλάμε για mobbing στα σχολεία.

Ο κατεξοχήν βέβαια όρος για την περιγραφή του φαινομένου της ενδοσχολικής βίας με αποδέκτη κυρίως μαθητή είναι το “bullying”. Από έρευνες που έγιναν στον ελλαδικό χώρο για περιστατικά άλλων ειδών βίας στο σχολικό χώρο, πέραν της βίας που ασκείται μεταξύ των μαθητών δεν έχουν καταγραφεί επίσημα.⁴

1.3 Ορισμοί του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία.

Έχουν διατυπωθεί αρκετοί ορισμοί στην προσπάθεια να βοηθήσουν στην κατανόηση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού. Έτσι, το bullying αναφέρεται σαν ένα φαινόμενο νεανικής παραβατικότητας που εμφανίζεται σε πολλές χώρες του κόσμου και σε πολλές συμπεριφορές και χαρακτηριστικό του είναι η χρήση βίας μεταξύ μαθητών ή συνομηλίκων παιδιών με στόχο να προκληθεί αναστάτωση ή πόνος. Αυτός “ο βίαιος εκφοβισμός” που παρατηρείται ανάμεσα στους μαθητές αναφέρεται στην “εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς με στόχο άτομα που είναι δύσκολο να υπερασπιστούν τον εαυτό τους”. Το είδος αυτό της βίας ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα μέσα στην κοινωνία από το γεγονός ότι “η σχολική βία αναφέρεται στην επιβολή της βούλησης ενός μέρους προς ένα άλλο με σκοπό την πρόκληση ζημιάς ή βλάβης μέσα στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας”.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει και εκείνος ο ορισμός που αναφέρει ότι ο σχολικός εκφοβισμός – bullying είναι η κύρια μορφή με την οποία εμφανίζεται η σχολική βία και αποτελεί εσκεμμένη πράξη που σκοπό έχει την πρόκληση σωματικού ή ψυχικού πόνου και την υποταγή του θύματος. Σχετικά με την διεθνή βιβλιογραφία ένας ευρύς ορισμός αναφέρει ότι “bullying είναι όταν ένας μαθητής επανειλημμένα είναι εκτεθειμένος σε αρνητικές ενέργειες εκ μέρους ενός ή περισσότερων άλλων μαθητών, οι οποίες εκδηλώνονται ως μορφές βίαιης ή επιθετικής συμπεριφοράς”. Χαρακτηριστικό του bullying είναι η έλλειψη ισορροπίας στη δύναμη μεταξύ των ατόμων που εκφοβίζουν και του θύματος, καθώς το δεύτερο είναι αδύναμο να υπερασπιστεί τον εαυτό του και παραμένει αβοήθητο μπροστά στους άλλους, γεγονός που οι ειδικοί ονομάζουν μια ασύμμετρης δύναμης σχέση.

⁴ www.pde.gr/index.php?action (Φαίη Καουνά, Εκπαιδευτικός ΠΕ07).

Στη διεθνή βιβλιογραφία ακόμη συναντάται ο ορισμός σύμφωνα με τον οποίο το bullying είναι μια επιθετική συμπεριφορά η οποία είναι σκόπιμη και περιλαμβάνει έλλειψη ισορροπίας της ισχύος ή της δύναμης. Συχνά επαναλαμβάνεται πάνω από μια φορά και μπορεί να πάρει πολλές μορφές.

Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε τους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί για το bullying από τους Besag και Olweus. Οι δύο τους περιγράφουν το φαινόμενο ως τη χρήση δύναμης ή της θέσης κάποιου για να εκφοβίσει, πληγώσει ή ταπεινώσει ένα άλλο άτομο με λιγότερη δύναμη ή χαμηλότερη θέση. Αναφέρουν ακόμη οι ίδιοι ότι το bullying πρέπει να διακρίνεται από άλλες ομοιόβαθμες επιθέσεις ή συγκρούσεις, ότι πάντα προϋποθέτει την ανισομέρεια μεταξύ του ατόμου που εκφοβίζει και του θύματος.

Σημαντική θέση στη διεθνή βιβλιογραφία καταλαμβάνει ένας γενικευμένος ορισμός που περιγράφει το φαινόμενο εκφοβισμού (bullying) ή θυματοποίησης (victimization), όπως συνηθίζεται διαφορετικά να αναφέρεται ο εκφοβισμός. Τον ορισμό αυτό τον διατυπώνει ο Olweus και αναφέρει ότι το φαινόμενο του “εκφοβισμού ή θυματοποίησης” αποτελεί μορφή επιθετικής συμπεριφοράς που “εμφανίζεται κυρίως στη σχολική πραγματικότητα με σοβαρές επιπτώσεις για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και του εφήβου και τη διαδικασία της μάθησης”. Συγκεκριμένα ένας μαθητής εκφοβίζεται ή θυματοποιείται όταν εκτίθεται για αρκετό χρονικό διάστημα και επανειλημμένα σε αρνητικές πράξεις άλλου ή άλλων μαθητών, που εκδηλώνονται σαν μορφές επιθετικής ή βίαιης συμπεριφοράς.

Ο Rigby (1996, στο Suckling & Temple, 2001) ως κύρια χαρακτηριστικά του σχολικού εκφοβισμού αναφέρει τα εξής:

1. την πρόθεση του δράστη να βλάψει.
2. την πραγματοποίηση της παραπάνω πρόθεσης.
3. τη βλάβη/ζημιά του στόχου – θύματος.
4. την κυριαρχική επιβολή του δράστη επί του θύματος (με την εξουσία του/της).
5. την έλλειψη συχνά δικαιολογίας για την πράξη.
6. την επανάληψη της συμπεριφοράς ξανά και ξανά.

7. την ικανοποίηση που αντλεί ο δράστης από τη βλάβη του θύματος.

Είναι πολύ δύσκολο να δοθεί ένας ενιαίος ορισμός που να περιγράφει ξεκάθαρα το φαινόμενο.

Η ύπαρξη πολλών ορισμών οφείλεται σε διάφορους παράγοντες οι οποίοι μπορούν να συνοψιστούν στη διαφορετικότητα των πολιτισμικών, πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών που χαρακτηρίζουν την κάθε χώρα και το περιβάλλον – σχολικό και μη – μέσα στο οποίο ζει ένα παιδί και αναπτύσσεται.

Κρίνεται ακόμη απαραίτητο με βάση αυτή τη διαπίστωση να αναφερθεί ότι μια συμπεριφορά δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως “βίαση” και να αποτελεί εκφοβισμό όταν οριοθετείται μέσα σ’ ένα κοινό σύστημα νοήματος που δημιουργούν οι ίδιοι οι μαθητές και συνομήλικοι οι οποίοι ορίζουν ταυτόχρονα αν μια πράξη είναι αποδεκτή ή όχι.

Στο σχολικό εκφοβισμό πάντως το σίγουρο είναι ότι παρέες παιδιών “εκπαιδεύονται” στη βία προκειμένου να δημιουργήσουν ένα μικρόκοσμο μέσα στον οποίο μπορούν να επιβληθούν, να αναδειχθούν και να κερδίσουν αναγνώριση και σεβασμό από τους ομηλικούς τους.⁵

1.4 Bullying ή πείραγμα.

Ο Olweus τονίζει τη διαφορά του bullying με το “πείραγμα” στα πλαίσια του παιχνιδιού. Το “πείραγμα” αυτό συμβαίνει συνήθως μεταξύ φίλων και δεν περιλαμβάνει την πρόκληση σωματικού πόνου των άλλων. Από την άλλη μεριά, ο σχολικός εκφοβισμός συμβαίνει ανάμεσα σε παιδιά τα οποία δεν είναι φίλοι. Η χαρακτηριστική ανισορροπία δύναμης που υπάρχει οφείλεται στο γεγονός ότι ένα παιδί τυχαίνει να είναι δημοφιλέστερο ή μεγαλύτερο ή ακόμη στο ότι μπορεί κάποια παιδιά να συνωμοτούν εναντίον κάποιου άλλου. (Το “πείραγμα” μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε εκφοβισμό αν συμβαίνει για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα και το

⁵ www.hospkorinthos.gr/docs/bullying.pdf (Κωνσταντίνα Δρακουλάκη-Λαβούτα, Επισκέπτρια Υγείας).

σημαντικότερο όταν το παιδί αισθανθεί ότι οι πράξεις των άλλων δεν γίνονται για αστείο και ούτε γίνονται μέσα στα όρια του παιχνιδιού).⁶

1.5 Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού στην Ελλάδα.

Οι μεγάλες αλλαγές στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές δομές που γίνονται αυτήν την εποχή στην Ελλάδα έχουν αντίκτυπο και στο χώρο της εκπαίδευσης, επηρεάζοντας το σχολικό κλίμα. Συνήθως τα σχολεία μας δεν είναι ελκυστικά, δεν κινητοποιούν τα παιδιά και γενικότερα δεν τα υποστηρίζουν συναισθηματικά σε σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση της σχολικής βίας. Σχετικές έρευνες δείχνουν ότι ο σχολικός εκφοβισμός στη χώρα μας αν και είναι υπαρκτό και αρκετά διαδεδομένο φαινόμενο, δεν έχει τύχει ακόμη της απαιτούμενης προσοχής και δεν αντιμετωπίζεται κατάλληλα. Τα ελληνικά σχολεία δεν διαθέτουν στην πλειοψηφία τους ειδικούς ψυχολόγους – που είναι απαραίτητοι πλέον η ύπαρξή τους σ’ αυτά – για την παρέμβαση σε περιστατικά εκδήλωσης βίαιων και άλλων προβληματικών συμπεριφορών, καθώς και για την υποστήριξη του έργου των εκπαιδευτικών. Δυστυχώς οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί δεν έχουν την απαραίτητη τεχνογνωσία και επιμόρφωση για να διαχειριστούν μέσα στην εκπαιδευτική κοινότητα τα παραπάνω περιστατικά.⁷

Σύμφωνα με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί ένας στους τρεις μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχει πέσει θύμα του εκφοβισμού – bullying – ενώ ένας στους δύο μαθητές έχει υπάρξει μάρτυρας σε ανάλογα περιστατικά.

Στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας δείχνουν πως το 10% των μαθητών πέφτει θύμα επιθετικής παρενόχλησης από άλλα παιδιά, την ώρα που το 5% του μαθητικού πληθυσμού είναι θύτες, με τα αγόρια να είναι πιο επιθετικά, αφού η εμπλοκή τους σε περιστατικά σωματικής βίας είναι 3 προς 1 έναντι των κοριτσιών, τα οποία φαίνεται να εμπλέκονται πιο συχνά σε περιστατικά λεκτικής βίας.

Σύμφωνα με έρευνα του “Χαμόγελου του παιδιού” που πραγματοποιήθηκε σε έξι χώρες η Ελλάδα βρίσκεται στην τέταρτη θέση στα περιστατικά σχολικού εκφοβισμού

⁶ www.hospkorinthos.gr/docs/bullying.pdf (Κωνσταντίνα Δρακουλάκη-Λαβούτα, Επισκέπτρια Υγείας).

⁷ www.mathsadothers.gr/2013/11/blog-post_30.html

με ποσοστό 31,98%, ενώ πρώτη είναι η Λιθουανία με ποσοστό 51,65%, δεύτερη η Εσθονία με 50,20%, τρίτη η Βουλγαρία με 34,66%, πέμπτη η Λετονία με 25,1% και έκτη η Ιταλία με 10,09%.

Τα περιστατικά που παρατηρούνται ξεκινούν από λεκτική και σωματική βία, έως επικοινωνία στο διαδίκτυο με απειλητικό περιεχόμενο και υβριστικά SMS (cyber bullying), η Ελλάδα είναι στη δεύτερη θέση μετά από τη Ρουμανία.

Ακόμη, και το Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας σε έρευνα που έκανε διαπίστωσε την έξαρση του φαινομένου αφού το 8,5% των εφήβων αναφέρουν ότι δέχονται σχολικό εκφοβισμό τουλάχιστον 2 με 3 φορές το μήνα, ενώ 1 στους 6 (15,8%) ότι εκφοβίζουν οι ίδιοι άλλους με την ίδια συχνότητα.⁸

Τα περιστατικά ενδοσχολικής βίας και εκφοβισμού με μεγαλύτερη συχνότητα εμφανίζονται στο δημοτικό και στο γυμνάσιο, ενώ στο λύκειο μειώνονται. Επίσης, οι μισοί από τους μαθητές – θύματα βίας δεν ανέφεραν πουθενά το γεγονός, ενώ συνήθως οι υπόλοιποι μισοί το ανέφεραν στους φίλους τους και πιο σπάνια στους γονείς ή στους εκπαιδευτικούς τους (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε, 2008: 3).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Οι μορφές του σχολικού εκφοβισμού – Bullying.

Ο σχολικός εκφοβισμός, ανάλογα με τα μέσα που χρησιμοποιεί ο δράστης για να βλάψει το θύμα, παίρνει διάφορες μορφές. Έτσι, διακρίνουμε τους εξής τύπους εκφοβισμού:

2.1 Τον άμεσο ή σωματικό εκφοβισμό (physical bullying):

Η σωματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού θεωρείται μια από τις συχνότερες εκδηλώσεις του ανάμεσα στα παιδιά. Επιπλέον, η φυσική μορφή του φαινομένου διαφορετικά ονομάζεται σωματική εκδήλωση του εκφοβισμού και περιλαμβάνει το φυσικό τραυματισμό ή απειλή τραυματισμού προς κάποιον. Δυστυχώς, ο σωματικός εκφοβισμός συμβαίνει αρκετά συχνά στα σχολεία ευρωπαϊκών χωρών. Οι πιο συχνές

⁸ <http://pelop.gr/?page=article&srv=11&DocID=171199>

μορφές εκδήλωσής του είναι τα χαστούκια, τα χτυπήματα, τα σπρωξίματα, οι μπουιές αλλά και το τράβηγμα των μαλλιών, καθώς επίσης άρπαγμα ή/και φθορά της ατομικής ιδιοκτησίας. Αρνητική πράξη θεωρείται επίσης όταν κάποιος μαθητής περιορίζει τον άλλον με σωματικές πρακτικές.

2.2 Το λεκτικό εκφοβισμό (verbal bullying):

Ο λεκτικός εκφοβισμός αποτελεί την πιο συχνή μορφή του bullying και είναι πολύ συνηθισμένος σε παιδιά κυρίως του γυμνασίου και του δημοτικού. Μπορεί να προκαλέσει την ταπείνωση και τον εξευτελισμό σε ειδάλλως γεμάτα αυτοπεποίθηση άτομα με αποτέλεσμα να τα καταστήσει ανίσχυρα στην προσπάθειά τους να φανούν ανεπηρέαστα. Έτσι και οι μαθητές – bullies που εκδηλώνουν τη λεκτική μορφή του σχολικού εκφοβισμού χρησιμοποιούν λέξεις με σκοπό να βλάψουν ή να ταπεινώσουν και να εξευτελίσουν ένα άλλο άτομο. Αυτό το είδος του bullying προκαλεί ευκολότερα πόνο σε άλλα παιδιά, καθώς είναι γρήγορο και άμεσο. Ενδεικτικά, μπορεί να αναφερθεί ότι συχνά υποσκάπτει την αυτοπεποίθηση του παιδιού και το καθιστά ανίκανο να προσαρμοστεί και να αφηθεί στις σχέσεις του με τους συμμαθητές του.⁹

2.3 Τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (cyber bullying):

Νέο φαινόμενο που έρχεται να προστεθεί σαν σημείο των καιρών. Έχει κάνει την εμφάνισή του την τελευταία δεκαετία. Ο δράστης χρησιμοποιεί ηλεκτρονικά μέσα, παραδείγματος χάριν συντάσσει και προωθεί μηνύματα σε κινητά τηλέφωνα ή emails με τα οποία εκβιάζονται και εκφοβίζονται τα θύματα. Οι Smith και συνεργάτες (2008) αναγνώρισαν επτά μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού: εκφοβισμός μέσω μηνυμάτων κειμένου (text message bullying), εκφοβισμός μέσω τηλεφωνημάτων από κινητό τηλέφωνο (mobile phone call bullying), εκφοβισμός εικόνας ή βίντεο (μέσω κινητού τηλεφώνου με κάμερα), εκφοβισμός μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (email bullying), εκφοβισμός σε chat – rooms, εκφοβισμός μέσω άμεσων μηνυμάτων (bullying through instant messaging) και εκφοβισμός μέσω ιστοσελίδων (bullying via websites). Αυτή η σύγχρονη μορφή εκφοβισμού έχει αυξηθεί και χρησιμοποιείται κυρίως στην Αγγλία, τον Καναδά και τις ΗΠΑ, αλλά αρχίζει και επεκτείνεται και προς τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης. Βέβαια, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός

⁹ www.homodictyous.wikispaces.com/file/view/ενδοσχολική+βία+project.doc

λαμβάνει χώρα κυρίως εκτός σχολείου, μπορεί όμως να υλοποιηθεί και κατά τη διάρκεια των σχολικών μαθημάτων που περιλαμβάνουν χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός ξεχωρίζει από τις άλλες μορφές εκφοβισμού επειδή έχει κάποια ξεχωριστά χαρακτηριστικά. Ένα από αυτά είναι ότι “Δεν υπάρχει κανένα μέρος για να κρυφτείς”. Σε αντίθεση με τις μορφές του παραδοσιακού εκφοβισμού, όπου το θύμα αφού φτάσει στο σπίτι του απομακρύνεται από τον εκφοβισμό μέχρι την επόμενη μέρα, είναι πιο δύσκολο να ξεφύγεις από τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό. Όπου και αν είναι το θύμα μπορεί να εξακολουθήσει να δέχεται μηνύματα κειμένου ή ηλεκτρονικά μηνύματα ή να βλέπει άσχημες αναφορές γι’ αυτό σε ιστοσελίδες. Ένα άλλο χαρακτηριστικό του ηλεκτρονικού εκφοβισμού είναι το μέγεθος του ακροατηρίου: ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός μπορεί να φτάσει σε ιδιαίτερα μεγάλα ακροατήρια μέσα στην ομάδα των συνομηλίκων σε σύγκριση με τις μικρές ομάδες που είναι θεατές του παραδοσιακού εκφοβισμού π.χ. το ακροατήριο που μπορεί να δει τα άσχημα σχόλια όταν αναρτώνται στο διαδίκτυο σε κάποια ιστοσελίδα είναι δυνητικά πολύ μεγάλο. Ακόμη, έχουν την δυνατότητα αυτοί που εκφοβίζουν τους άλλους να διατηρούν πιο εύκολα την ανωνυμία τους σε σχέση με τους δράστες λεκτικού ή σωματικού εκφοβισμού, αφού στο διαδίκτυο μπορούν να χρησιμοποιηθούν ψευδώνυμα. Η ανωνυμία επομένως που προσφέρει το διαδίκτυο δίνει την ευκαιρία σε περισσότερα άτομα να εκβιάσουν και να εκφοβίσουν με τον τρόπο αυτό. Δεν είναι μάλιστα τυχαίο ότι με το cyber bullying ως μορφή παρενόχλησης το προτιμούν κυρίως τα κορίτσια μιας και είναι ένας έμμεσος τρόπος για να προκαλέσουν βλάβη στο θύμα.

Σε σχέση με τα παραπάνω, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός μπορεί να έχει ποικίλες επιπτώσεις. Από ορισμένες μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού οι ψυχολογικές επιπτώσεις που προκαλούνται μπορεί να είναι περισσότερο επιβλαβείς από ότι στις παραδοσιακές μορφές εκφοβισμού, ενώ μαθητές/τριες αναφέρουν ότι ο εκφοβισμός μέσω εικόνων ή βίντεο μπορεί να έχει ιδιαίτερα οδυνηρές συνέπειες (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 28-29).

2.4 Το σεξουαλικό εκφοβισμό (sexual bullying):

Ο σεξουαλικός εκφοβισμός είναι ένα σχετικά συνηθισμένο φαινόμενο, αποτελεί σοβαρό πρόβλημα μέσα στα όρια του σχολικού χώρου, σημειώνει όλο και

μεγαλύτερη αύξηση και γίνεται σε όλο και μικρότερη ηλικία. Ο σεξουαλικός εκφοβισμός συμβαίνει σε πολλά σχολεία ανά τον κόσμο, εκδηλώνεται σε διάφορες μορφές και είναι δυνατόν να καλύπτει μια ποικιλία συμπεριφορών, από ένα περιστατικό άτεχνης και λεπτομερειακής ζωγραφιάς, στη μορφή γκράφιτι σε κάποιο τοίχο του σχολείου, σε υβριστικά σχόλια, απρεπές άγγιγμα και σοβαρές σεξουαλικές επιθέσεις. Επιπλέον, η συγκεκριμένη μορφή εκφοβισμού περιλαμβάνει ανεπιθύμητο άγγιγμα, απειλές, λεκτική παρενόχληση, προσβλητικά γράμματα και εικόνες, αλλά και προσβλητικά μηνύματα με πονηρό περιεχόμενο χωρίς τη θέληση του παιδιού στο οποίο απευθύνονται. Όταν αφορά στη χρήση υβριστικών σεξουαλικών παρατσουκλιών καθώς και ψηλαφίσματος αποτελούν εξίσου σοβαρές εκδηλώσεις του σεξουαλικού εκφοβισμού που εμφανίζεται στο σχολικό χώρο.¹⁰

2.5 Ψυχολογική βία:

Η ψυχολογική βία περιλαμβάνει υποτιμητικές συμπεριφορές και ταπείνωση μέχρι ψυχολογική βλάβη και αποκλεισμό από την ομάδα. Επίσης, περιλαμβάνει διαρκές κριτικάρισμα, υποτίμηση και κοροϊδίες. Επιπροσθέτως, οι προσπάθειες εξευτελισμού, τα ψέματα ακόμη και η υπονόμευση της αυτοεκτίμησης είναι και αυτές κάποιες μορφές ψυχολογικής βίας, καθώς επίσης απειλές για διακίνηση προσωπικών δεδομένων μέσω κινητών και διαδικτύου και απειλές να χτυπήσουν το ίδιο το παιδί ή κάποιο φίλο ή συγγενή του.¹¹

2.6 Τον έμμεσο ή κοινωνικό εκφοβισμό (indirect/social/relational bullying):

Σ' αυτήν τη μορφή σχολικού εκφοβισμού τα μέσα που μεταχειρίζεται ο δράστης, ή κατά κανόνα οι δράστες, είναι η κοινωνική απομόνωση του θύματος και ο αποκλεισμός του από την παρέα, μέσω της χειραγώγησης της ομάδας ομηλίκων. Πιο συγκεκριμένα, οι δράστες συσπειρώνονται σε μια κλίκα και πολύ συντονισμένα αγνοούν το συμμαθητή ή τη συμμαθήτριά τους, τους κάνουν να αισθάνονται αόρατοι, δεν τους επιτρέπουν να παίξουν ή τους αναθέτουν τα πιο δυσάρεστα καθήκοντα στις ομαδικές δραστηριότητες, τρέχουν να τους κρυφτούν (δείχνοντας επιδεικτικά ότι θα ήθελαν να τους εγκαταλείψουν) και γενικά τους περιφρονούν. Ο έμμεσος εκφοβισμός έχει επιπτώσεις συνήθως στις διαπροσωπικές σχέσεις του θύματος και στο αίσθημά του ότι είναι αποδεκτό μέλος της ομάδας ομηλίκων, καθώς με ύπουλα μέσα, όπως

¹⁰ www.homodictyous.wikispaces.com/file/view/ενδοσχολική+βία+project.doc

¹¹ www.homodictyous.wikispaces.com/file/view/ενδοσχολική+βία+project.doc

είναι το κουτσομπολιό και η διάδοση κακών φημών, το αποκλείουν από όλες τις παρέες σταδιακά. Αυτή είναι και η μορφή που δυσκολεύονται τα θύματα περισσότερο να αναφέρουν, ακριβώς γιατί εκφράζεται έμμεσα, συγκαλυμμένα.¹²

2.7 Τον εκβιασμό (extortion):

Σ' αυτήν την μορφή εκφοβισμού οι δράστες με απειλές και εκβιασμούς εξαναγκάζουν τα θύματα να τους παραδώσουν το χαρτζιλίκι τους και το κολατσιό τους.

2.8 Τον οπτικό εκφοβισμό (visual bullying):

Ο οπτικός εκφοβισμός πραγματοποιείται όταν ο δράστης γράφει ένα σημείωμα προσβλητικό για το θύμα και το περνάει στους συμμαθητές τους από χέρι σε χέρι ή το τοποθετεί σε περίοπτη θέση στο σακίδιο του θύματος ή στο ντουλάπι του. Ενδέχεται ακόμη να σχεδιάζει γκράφιτι παρεμφερούς σημειολογίας σε εμφανή σημεία του σχολείου.

2.9 Το ρατσιστικό εκφοβισμό (racial bullying):

Πρόκειται για μια ειδική περίπτωση εκφοβισμού, που εκφράζεται σωματικά, κοινωνικά ή ψυχολογικά και αποσκοπεί να στιγματίσει τη διαφορετικότητα του στόχου ως προς τη φυλή. Από τη δεκαετία του '90, με την αύξηση της μετανάστευσης προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είχε σαν συνέπεια και την αύξηση του ρατσισμού ο οποίος υπάρχει και στο σχολικό περιβάλλον και διαβρώνει τις σχέσεις των αυτοχθόνων με τους μαθητές από τις διάφορες εθνικές μειονότητες, τους οποίους ήδη βαραίνουν εμπειρίες ματαίωσης και αποστέρησης. Επίσης, ο ρατσιστικός εκφοβισμός μπορεί να ξεκινά από τη διαφορετικότητα του στόχου ως προς την κοινωνική τάξη και την οικονομική κατάσταση, την προφορά ή απλώς από το ότι ο στόχος είναι καινούργιος/-α στη γειτονιά και το σχολείο.¹³

2.10 Χώρος και χρόνος εκδήλωσης του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού.

Τα περισσότερα περιστατικά εκφοβισμού γίνονται στο διάλειμμα, γιατί ίσως στο προαύλιο συγκεντρώνονται περισσότερα μικρότερα και πιο ευάλωτα παιδιά απ' ότι

¹² www.hospkorinthos.gr/docs/bullying.pdf

¹³ www.hospkorinthos.gr/docs/bullying.pdf

μέσα στην τάξη. Επιπλέον, η επίβλεψη των εκπαιδευτικών είναι πολύ λιγότερη και οι δραστηριότητες των παιδιών δεν είναι δομημένες. Μάλιστα παρατηρήθηκε ότι ο εκφοβισμός γίνεται πιο σοβαρός και έντονος κατά το τελευταίο τέταρτο του διαλείμματος, ίσως γιατί, καθώς περνάει η ώρα, η απουσία δομής και ενδιαφερόντων προκαλεί σε κάποια παιδιά συναισθήματα αδιεξόδου και έτσι καταφεύγουν στον εκφοβισμό για να σπάσουν τη μονοτονία. Εξάλλου οι εκπαιδευτικοί είναι πιθανότερο να παρέμβουν σε περιστατικά εκφοβισμού που γίνονται μέσα στην τάξη παρά στο προαύλιο, ίσως επειδή στον περιορισμένο χώρο της τάξης μπορούν να τα αντιληφθούν πιο εύκολα παρά σ' ένα μεγάλο σχολικό προαύλιο.

Εκφοβιστικά περιστατικά κατά σειρά προτεραιότητας συμβαίνουν επίσης κατά την επιστροφή από το σχολείο, κατά τη μετάβαση στο σχολείο και τέλος μέσα στην τάξη. Τα παραπάνω δείχνουν ότι ο εκφοβισμός συμβαίνει, κυρίως, όπου δεν υπάρχει στενή επιτήρηση από ενήλικους (Γιαννακούρα, 2011: 17).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Το προφίλ των μαθητών/τριών που εμπλέκονται στο σχολικό εκφοβισμό.

Οι μελετητές που έχουν ασχοληθεί με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, έχουν αναφέρει ένα κοινό χαρακτηριστικό τόσο για τα θύματα όσο και για τους δράστες του φαινομένου. Αυτά είναι τα προβλήματα ψυχοκοινωνικής υγείας τα οποία εμφανίζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό από ότι οι συνομήλικοί τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρ' όλο που δράστες και θύματα παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά, εν τούτοις αυτά τους οδηγούν σε τελείως διαφορετικές αντιδράσεις. Τέτοια χαρακτηριστικά είναι η χαμηλή αυτοεκτίμηση καθώς και η διαβίωσή τους και η διαπαιδαγώγησή τους μέσα στις οικογένειές τους δεν γίνεται κάτω από τις καλύτερες συνθήκες και μέσα.¹⁴

3.1 Προφίλ θυτών/δραστών.

Στη σχετική βιβλιογραφία έχουν μελετηθεί διεξοδικά τα παιδιά τα οποία καταφεύγουν κατ' επανάληψη στην άσκηση σωματικής και ψυχολογικής βίας

¹⁴www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf (Ευρωπαϊκή Έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, 2012, σελ. 16).

εναντίον συνομηλίκων στο χώρο του σχολείου. Στις περισσότερες μελέτες, οι δράστες του σχολικού εκφοβισμού παρουσιάζονται ως σκληροί, επιθετικοί, με μεγάλη αυτοπεποίθηση, παρορμητικοί, χωρίς αισθήματα συμπόνιας και ενσυναίσθησης προς τα θύματά τους, ενώ οι σχολικές τους επιδόσεις συνήθως είναι χαμηλές, κάτω του μέσου όρου.¹⁵

Συχνά δίνεται έμφαση στη μεγάλη σωματική δύναμη που συνήθως έχουν τα αγόρια που κοροϊδεύουν, καταπιέζουν, απειλούν, βασανίζουν και γενικά παρενοχλούν τους συνομηλίκους τους, ενώ αγόρια και κορίτσια αισθάνονται απέχθεια για το σχολείο, είναι ιδιαίτερα οξύθυμα και αισθάνονται ανεπάρκεια, κατωτερότητα και ανασφάλεια.

Ο πιο συνηθισμένος “τύπος” θύτη είναι ένα παιδί με αυταρχική προσωπικότητα, παρορμητικό, σωματικά δυνατό, κυρίως για τα αγόρια και επιθετικό ακόμα και προς τους ενήλικες. Είναι σίγουρο για τον εαυτό του, μη ικανό για ενσυναίσθηση τόσο σε γνωστικό όσο και σε συναισθηματικό πεδίο, δεν είναι δηλαδή σε θέση να αντιληφθεί τις σκέψεις και τα συναισθήματα των θυμάτων ούτε να συμμετέχει στη συναισθηματική τους κατάσταση και προσπαθεί να επιβεβαιώσει την υπεροχή του και να επιβληθεί στην ομάδα των συνομηλίκων του μέσα από την ανοιχτή και δημόσια διαμάχη. Αν και από έρευνες προκύπτει ότι το 50% των παιδιών είναι αντίθετα με τον εκφοβισμό εν τούτοις τα παιδιά θύτες δεν είναι απομονωμένα από τον περίγυρό τους. Αντίθετα αν διαθέτουν και κάποια άλλα χαρακτηριστικά που τα κάνουν ελκυστικά μπορεί να καταφέρουν να δημιουργήσουν μια ομάδα παιδιών γύρω τους, ακόμα και να πείσουν και άλλα παιδιά να τους μιμηθούν στον εκφοβισμό.

Σύμφωνα με τον Olweus (2009) τα επιθετικά αυτά παιδιά δεν είναι κατά βάθος αγχώδη και ανασφαλή. Αντίθετα, ο Slee αναφέρει ότι οι θύτες στο δικό του δείγμα είχαν μέτρια αυτοεκτίμηση και ενώ φαίνεται να έχουν κάποιο κοινωνικό κύρος στο σχολείο, δεν είναι αγαπητά στους δασκάλους και δηλώνουν ότι δεν είναι ευχαριστημένα στο σχολικό περιβάλλον (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 55-56).

Οι Menesini et all (2003) αναφέρουν ότι τα άτομα που ασκούν εκφοβιστική συμπεριφορά παρουσιάζουν στοιχεία ανεπάρκειας στην ηθική τους ανάπτυξη, στον

¹⁵ www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf (Ευρωπαϊκή Έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, 2012, σελ. 16).

τρόπο δηλαδή, που καταλαβαίνουν τις έννοιες του δικαίου και των συμπεριφορών που το συνοδεύουν, ενώ συγχρόνως απουσιάζει από αυτά το αίσθημα της ντροπής και της αίσθησης προσωπικής ευθύνης.¹⁶

Τα παιδιά που εμφανίζουν επιθετική συμπεριφορά προς τους συνομηλίκους τους παρουσιάζουν συχνά κάποια κοινά χαρακτηριστικά που είναι τα εξής:

- Αισθάνονται ανεπάρκεια και μειονεξία ως προς την αντιμετώπιση γεγονότων της καθημερινής ζωής.
- Συχνά δικαιολογούν τις πράξεις τους λέγοντας ότι τα θύματά τους, τους προκάλεσαν και φαίνεται ότι δεν έχουν το θάρρος να παραδεχθούν την παραβατική τους συμπεριφορά ερχόμενοι προ των ευθυνών τους.
- Πρόκειται για άτομα που συνήθως στις τάξεις κάνουν φασαρία, δεν παρουσιάζουν υψηλές επιδόσεις και φέρονται άσχημα στους συμμαθητές τους.
- Παραβαίνουν τους σχολικούς κανόνες, έχουν ελάχιστο άγχος και έχουν μάθει να αντεπιτίθενται για να διαχειρίζονται τα προβλήματά τους.
- Ίσως να έχουν υποστεί ανάλογη συμπεριφορά τα ίδια, μέσα στο οικογενειακό ή ευρύτερο περιβάλλον τους.
- Προέρχονται από οικογένειες που “εκθειάζουν” τις “αρετές” και τα “οφέλη” τέτοιων συμπεριφορών.
- Είναι τα ίδια “θύματα” κάποιας μορφής κακοποίησης.
- Δεν ξέρουν πώς να εκφράσουν/εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους ή δεν τους επιτρέπεται να τον κάνουν.
- Δεν έχουν συναίσθηση της αυτοεκτίμησής τους ή της αξίας για τον εαυτό τους.
- Είναι άτομα που έχουν μάθει “να γίνεται πάντα το δικό τους”, θεωρούν τα πάντα αυτονόητο δικαίωμά τους, ενώ κάθε τι και καθένας που δεν ανταποκρίνεται ανάλογα, θα υποστεί τις οδυνηρές συνέπειες.

¹⁶ www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf (Ευρωπαϊκή Έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, 2012, σελ. 17).

- Ικανοποιούνται απλά να είναι “αρχηγοί” και εδραιώνουν το “status” μέσω τέτοιων εκφοβιστικών συμπεριφορών προς τους “ανυπάκουους”.
- Είναι άτομα με “αυτοπεποίθηση” αλλά έντονα ενοχλητικά και αντιπαθητικά για τους συνομηλίκους τους που δεν τους θεωρούν “ισότιμους” (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 56-57).

Οι περισσότεροι μελετητές αναφέρουν ότι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του δράστη σχολικού εκφοβισμού είναι η επιθετικότητα, η οποία όμως διαφέρει από την συμπεριφορά ενός απλώς επιθετικού συνομηλίκου του. Η δράση ενός απλώς επιθετικού παιδιού δεν κατευθύνεται απαραίτητα σε συγκεκριμένα άτομα, σε αντίθεση με το δράστη σχολικού εκφοβισμού που επιθυμεί να “δημιουργήσει” συγκεκριμένα θύματα στα οποία κατευθύνει την επιθετικότητά του. Τα συγκεκριμένα αυτά άτομα διαθέτουν τέτοια χαρακτηριστικά που να διευκολύνεται η θυματοποίησή τους, η οποία και προσφέρει στο δράστη την ικανοποίηση που επιζητεί.

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε και να κατανοήσουμε τους λόγους που ωθούν ένα παιδί να υιοθετεί και να εκδηλώνει τέτοια συμπεριφορά απέναντι σε τρίτους γιατί τα στοιχεία αυτά βοηθούν στην χάραξη και εφαρμογή πολιτικών και στρατηγικών αντιμετώπισης και πρόληψης του φαινομένου αλλά και γιατί ο δράστης είναι άτομο που χρειάζεται και ο ίδιος φροντίδα και προστασία αφού αρκετά συχνά είναι και θύμα βίαιων συμπεριφορών ή παραμέλησης από το οικογενειακό κυρίως περιβάλλον.

Συχνά οι bullies προέρχονται από οικογένειες με έντονη την παρουσία βίας (σωματική βία) είτε ως μέσο επιβολής και διαπαιδαγώγησης εκ μέρους των γονέων, είτε ως τρόπο επίλυσης διαφορών μεταξύ των μελών του, ενώ πολύ συχνά είναι θεατές ή μάρτυρες περιστατικών βίας.

Εξετάζοντας τα γενικά χαρακτηριστικά των δραστών έχει αναφερθεί ότι οι πατέρες τους υπήρξαν και οι ίδιοι στο σχολείο συχνά θύτες, ενώ παραμένουν αυταρχικοί στην άσκηση των γονικών τους καθηκόντων.¹⁷

¹⁷ www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf (Ευρωπαϊκή Έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, σελ.17-18).

3.2 Προφίλ θυμάτων.

Δεν υπάρχει κάποιο χαρακτηριστικό στην πραγματικότητα που εξ ορισμού να μπορεί να θεωρηθεί ως υπεύθυνο για τη θυματοποίηση ορισμένων μαθητών. Έχει παρατηρηθεί όμως ότι η διαφορετικότητα που σημαίνει ότι ορισμένα γνωρίσματα στην συμπεριφορά και την προσωπικότητα κάποιων μαθητών φαίνεται να προσελκύουν την προσοχή των δραστών και να διευκολύνουν τη θυματοποίησή τους, είναι κύριο στοιχείο της.

Τέτοια χαρακτηριστικά μπορούν να είναι: οι υπερβολικά υψηλές σχολικές επιδόσεις, η έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων, οι μαθησιακές δυσκολίες, προβλήματα συμπεριφοράς, σωματικές ιδιαιτερότητες, διαφορετική εθνική προέλευση και διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις ή ένας συνδυασμός όλων ή κάποιων από τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Τα θύματα στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, διαφέρουν από τα κοινωνικά πρότυπα και αυτή η διαφορά τους είναι γνωστή και αντιληπτή από τους υπόλοιπους.¹⁸

Οι μαθητές – θύματα χαρακτηρίζονται συνήθως από άγχος και ανασφάλεια, είναι υπερβολικά ευαίσθητα και ήσυχα παιδιά, με εσωστρεφή προσωπικότητα και ελάχιστους φίλους, με χαμηλή αυτοεκτίμηση, και δύσκολα υπερασπίζονται τον εαυτό τους.

Σημαντικά αυξημένο κίνδυνο πολλές φορές να πέσουν θύματα σχολικού εκφοβισμού αντιμετωπίζουν σε ορισμένες περιπτώσεις παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή αναπηρίες. Οι έρευνες δείχνουν ότι το 80% των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες, το 70% των παιδιών με αυτισμό και το 40% των παιδιών με προβλήματα λόγου είναι θύματα εκφοβισμού. Το χειρότερο είναι ότι μερικά από τα περιστατικά εκφοβισμού που ζουν τα παιδιά και οι νέοι με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή αναπηρίες είναι ακραία, μπορεί να ξεκινούν από την απομόνωση και τον εξοστρακισμό και να φθάνουν στη σωματική και σεξουαλική κακοποίηση ή ακόμη και μέχρι τα εγκλήματα μίσους.

Το παιδί – θύμα, ντρέπεται συνήθως να αποκαλύψει και να ομολογήσει την κατάσταση θυματοποίησής του ακόμη και σε πολύ κοντινά του πρόσωπα με συνέπεια να εσωτερικεύει όλη αυτή την αρνητική ενέργεια που σταδιακά θα αποβεί μοιραία για

¹⁸ www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf

την υπόστασή του και την ψυχοσυναισθηματική του ανάπτυξη.¹⁹ Οι γονείς είναι υπεύθυνοι σε αυτό το σημείο να καταλάβουν μετά από προσεκτική παρατήρηση και διάλογο με το παιδί τους εάν έχει πέσει θύμα οποιασδήποτε μορφής σχολικού εκφοβισμού. Εξάλλου το οικογενειακό περιβάλλον και οι σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών εμφανίζονται να συνδέονται σε σημαντικό βαθμό με την πιθανότητα θυματοποίησης του παιδιού στο σχολικό περιβάλλον. Σχετική έρευνα των Cowie, Boulton και Smith (1992) αναφέρει ότι ο βαθμός εξάρτησης ενός παιδιού από τους γονείς του σχετίζεται με τις πιθανότητες για θυματοποίησή του, κυρίως κατά τα πρώτα χρόνια της σχολικής ζωής.²⁰

Οι Kumpulainen et al (1998) έχουν υποστηρίξει ότι τα θύματα σχολικού εκφοβισμού παρουσιάζουν προβλήματα τόσο εξωτερικευμένα, όσο και εσωτερικευμένα. Τις περισσότερες φορές πρόκειται για παιδιά εσωστρεφή, ήσυχα, ευαίσθητα, που δεν εμφανίζουν προκλητική ή επιθετική συμπεριφορά που να δικαιολογεί τις επιθέσεις που δέχονται, καθώς και τη θυματοποίησή τους. Επίσης, χαρακτηρίζονται ως μοναχικά άτομα, ανώριμα κάποιες φορές και με ελλιπείς δεξιότητες επικοινωνίας και δυνατότητας επίλυσης προβλημάτων.

Ορισμένες από τις συμπεριφορές που ευνοούν τη θυματοποίηση συνδέονται με την έλλειψη ή την αδυναμία άσκησης διεκδικητικού τύπου συμπεριφοράς των θυμάτων και την τάση τους να ακολουθούν τους όρους ή τις οδηγίες τρίτων τόσο κατά τη διάρκεια της διαδικασίας του παιχνιδιού, όσο και για κάθε άλλη κοινωνική τους δραστηριότητα όπως αναφέρουν οι Schwartz, Dodge και Coie (1993).

Τα θύματα εκφοβισμού σπάνια υπερασπίζονται τον εαυτό τους ή αντεπιτίθενται στους δράστες. Αντιδρούν τις περισσότερες φορές στη θυματοποίησή τους με απόσυρση, κλάμα ή θυμό.

Τα θύματα σχολικού εκφοβισμού, ακόμα και αν στη μετέπειτα σχολική τους ζωή ή μετά το τέλος αυτής καταφέρουν να ξεπεράσουν και να αντιμετωπίσουν τη θυματοποίησή τους, συνοδεύονται από αρνητικά συναισθήματα και εμπειρίες, που

¹⁹ www.egolpion.com/bullying.el.aspx

²⁰ www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf

ενδέχεται να έχουν διάρκεια για ένα μεγάλο μέρος ή και για όλη την ενήλικη ζωή τους.²¹

Κάποια από τα γενικά γνωρίσματα των θυμάτων bullying είναι:

- Βρώμικα, σκισμένα, τσαλακωμένα ρούχα, κατεστραμμένα βιβλία, απώλειες χωρίς να δίνονται λογικές εξηγήσεις.
- Μελανιές, γδαρσίματα σε διάφορα μέρη του σώματός του,
- Δεν φέρνει συμμαθητές στο σπίτι και ούτε θέλει να συμμετέχει σε πάρτι ή εκδηλώσεις που βρίσκονται συμμαθητές του.
- Φαίνεται φοβισμένο να πάει στο σχολείο και δεν συναντιέται αργότερα με συμμαθητές.
- Διαλέγει παράλογη διαδρομή για το σχολείο και χρησιμοποιεί απίθανα και αστήρικτα επιχειρήματα για να δικαιολογήσει την επιλογή του.
- Παρουσιάζει πτώση στην επίδοσή του στα μαθήματα και αδιαφορία για το σχολείο.
- Φαίνεται απογοητευμένο, στεναχωρημένο, έχει διακυμάνσεις στο συναίσθημά του και ξαφνικά ξεσπάσματα θυμού.
- Παραπονιέται συχνά για πονοκεφάλους ή στομαχόπονο και έχει λίγη όρεξη για φαγητό.
- Κάνει ανήσυχο ύπνο με εφιάλτες και πιθανά κλάματα στον ύπνο του.
- Κλέβει ή ζητά έξτρα χρήματα για να αγοράσει δήθεν κάποια πράγματα, ενώ τα χρησιμοποιεί για να “εξαγοράζει” την ησυχία του από τους εκφοβιστές του.
- Παίρνει ή προσπαθεί να πάρει “προστασία” στο σχολείο (ξύλο, όπλο, μαχαίρι, κ.λ.π).
- Εμφανίζει γλώσσα σώματος θύματος – κρατάει το κεφάλι του, σηκώνει τους ώμους του, αποφεύγει την οπτική επαφή.
- Απειλεί συχνά ότι θα φύγει, ότι θα αυτοκτονήσει.

²¹ www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf

- Νιώθει ότι τον απορρίπτουν ή δεν τον συμπαθούν όχι μόνο στο σχολείο αλλά γενικότερα στην οικογένειά του και στους φίλους του, για το λόγο αυτό αναπτύσσει επιθετική συμπεριφορά απέναντι στους γονείς αλλά κυρίως στα αδέρφια του.²²

Συμπερασματικά τα θύματα σχολικού εκφοβισμού μπορούν να ενταχθούν σε δύο κατηγορίες: α) τα ενδοτικά ή υπάκουα θύματα και β) τα προκλητικά. Πιο συγκεκριμένα:

α) Τα ενδοτικά θύματα είναι ο τύπος θυμάτων που συναντάμε περισσότερο. Αυτά χαρακτηρίζονται συνήθως ως επιθετικά, μοναχικά, αγχώδη και ανασφαλή άτομα, κοινωνικά αποσυρμένα για να προστατευτούν από επιθετικές συμπεριφορές. Δεν κάνουν καμιά προσπάθεια να υπερασπιστούν τον εαυτό τους όταν δέχονται επίθεση, λόγω ανασφάλειας και έλλειψης αυτοπεποίθησης, δυναμικότητας και μη αποδοχή στη χρήση βίας.

Έτσι, όταν η σύγκρουση με κάποιο συνομήλικο είναι αναπόφευκτη καταφεύγουν σε υποτακτική, αμυντική συμπεριφορά – υποχώρηση, κλάμα ή μη διεκδίκηση. Συνήθως τα παιδιά αυτά, είναι και σωματικά αδύναμα ή τυχαίνει μερικές φορές να ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα παιδιά για κάποιο περιττό φανερό χαρακτηριστικό τους, όπως είναι ο τραυλισμός, η παχυσαρκία κ.α. χωρίς αυτό να αποτελεί απαραίτητο λόγο για θυματοποίηση και βέβαια δεν τα καταφέρνουν αποτελεσματικά στην αντεκδίκηση.

β) Τα προκλητικά θύματα: αν και είναι ο τύπος των θυμάτων που δεν παρατηρείται συχνά, προκαλούν το ενδιαφέρον ή την προσοχή των δραστών με την ενοχλητική ή προκλητική συμπεριφορά τους και αντιμετωπίζονται αρνητικά από το σύνολο της τάξης. Είναι υπερκινητικά, μη συνεργάσιμα, φαίνεται ότι ενεργητικά προκαλούν τις επιθέσεις των άλλων συνομηλίκων τους και έχουν την τάση να παρενοχλούν τους άλλους. Όταν όμως η ένταση αυξηθεί, υποκύπτουν και παίρνουν το ρόλο του θύματος. Η συμπεριφορά των μαθητών αυτών χαρακτηρίζεται από ένα συνδυασμό άγχους και επιθετικότητας, ενώ δεν είναι δημοφιλή μεταξύ της ομάδας των συνομηλίκων τους. Οι Schwartz, Dodge, Pettit και Bales (1997) αναφέρουν ότι τα

²² www.egolpion.com/bullying.el.aspx («Σχολικός εκφοβισμός: Μαθητές και εκπαιδευτικοί σε δράση και αντίδραση», Δρ. Ειρήνης Αρτέμη, Αθήνα, 2014).

προκλητικά /επιθετικά θύματα έχουν ζήσει στην οικογένειά τους εχθρική, τιμωρητική και σκληρή μεταχείριση.

Τόσο τα ενδοτικά όσο και τα προκλητικά θύματα εκφοβισμού χαρακτηρίζονται από μειωμένη αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση, ενώ πολύ συχνά όσον αφορά τη θυματοποίησή τους αισθάνονται ενοχή. Οι περισσότεροι δεν έχουν φίλους που να μπορούν να τους στηρίξουν συναισθηματικά και να λειτουργούν υποστηρικτικά ή και αν έχουν λίγους φίλους αυτοί δεν φαίνεται να μπορούν να λειτουργήσουν κατά αυτόν τον τρόπο. Έχει διαπιστωθεί μάλιστα πως η χρόνια θυματοποίηση συμβάλλει αποφασιστικά στην επιπλέον μείωση της αυτοεκτίμησης και στην αύξηση της κατάθλιψης από την οποία υποφέρουν πολλά από τα παιδιά θύματα, αφού η σχολική τους ζωή είναι μαρτύριο.

Ακόμα, σε έρευνα του Olweus (1997) αναφέρεται ότι ένας σημαντικός αριθμός μαθητών που θυματοποιήθηκε διατήρησε το ρόλο αυτό για αρκετό χρονικό διάστημα μετά το τέλος της θυματοποίησής του (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 54-55).

3.3 Προφίλ του παρατηρητή/μαρτύρα και ο ρόλος του σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού.

Ο Α. Αϊστάιν είπε κάποτε τα εξής σοφά λόγια: «Ο κόσμος που ζούμε είναι υπερβολικά επικίνδυνος όχι εξαιτίας αυτών που κάνουν κακό, αλλά εξαιτίας αυτών που βρίσκονται εκεί δίπλα και τους το επιτρέπουν».²³

Το σημαντικότερο ρόλο μετά απ' αυτόν του δράστη και θύματος στις περιπτώσεις σχολικού εκφοβισμού παίζουν οι θεατές και μάρτυρες αυτών των περιστατικών. Αυτός που χωρίς να είναι θύμα ή δράστης εκφοβισμού γνωρίζει ή παρακολουθεί το περιστατικό χωρίς ενεργά να συμμετέχει σ' αυτό, είναι εκείνος που θεωρείται ως παρατηρητής ή μάρτυρας ενός τέτοιου περιστατικού. Αν και ο θεατής ή μάρτυρας τέτοιων περιστατικών δεν εμπλέκεται άμεσα μπορεί, ωστόσο να επηρεαστεί και να εμπλακεί έμμεσα, κυρίως σε συναισθηματικό επίπεδο.²⁴

Στην περίπτωση του σχολικού εκφοβισμού, υπάρχουν σχεδόν πάντα και άλλοι μαθητές που όχι μόνο γνωρίζουν αλλά και γίνονται θεατές των όσων

²³ www.i-psyxologos.gr/sxolikos-ekfovismos/

²⁴ www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf (σελ. 23).

διαδραματίζονται κάθε φορά. Με άλλα λόγια, εκτός των θυτών και του θύματος, υπάρχει και “φιλοθεάμον κοινό” ή μάρτυρες ενός δράματος που εκτυλίσσεται μπροστά στα μάτια τους. Οι μαθητές λοιπόν αυτοί σπάνια παρεμβαίνουν για να αποτρέψουν τα όσα συμβαίνουν.

Επειδή λοιπόν ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί κοινωνική αλληλεπίδραση με συγκεκριμένη δυναμική, οι εμπλεκόμενοι σε αυτόν – είτε ενεργητικά είτε παθητικά – υιοθετούν διάφορους κοινωνικούς ρόλους που καθορίζονται από τα ιδιαίτερα προσωπικά χαρακτηριστικά του καθενός αλλά κι από τις προσδοκίες της ομάδας.

Εκτός των ρόλων του θύτη και του θύματος, υπάρχουν και αυτοί που:

- α) βοηθούν ενεργά τους θύτες.
- β) αυτοί που ενθαρρύνουν και ενισχύουν την άσκηση οποιασδήποτε μορφής βίας, με γέλια και διαφόρων ειδών επιδοκμασίες.
- γ) οι παθητικοί μάρτυρες/θεατές που απλά παρατηρούν αμέτοχοι στην άσκηση βίας που διαδραματίζεται εμπρός τους, χωρίς να παρεμβαίνουν με τον οποιοδήποτε τρόπο
- δ) και αυτοί που μπορεί να παρέμβουν για να βοηθήσουν το θύμα.²⁵

Σε έρευνα των Cullingford και Brown (1995), οι μισοί μαθητές που συμμετείχαν ομολόγησαν ότι έχουν υπάρξει μάρτυρες τέτοιων περιστατικών.

Αναφορικά με το ρόλο τους:

- α) Γνωρίζουν τι συμβαίνει, ποιοι εμπλέκονται ως θύματα ή δράστες αλλά δεν παρεμβαίνουν.
- β) Επιθυμούν να συμμετέχουν στην τιμωρία των δραστών και να επιδείξουν με τον τρόπο αυτό τη δική τους δύναμη. Για να πετύχουν αυτό το στόχο, υιοθετούν μεθόδους που επιβεβαιώνουν ότι η επιθετικότητα και η άσκηση εξουσίας αποτελούν ισχυρό όπλο.
- γ) Αποδυναμώνουν τα θύματα, λειτουργώντας σαν “διασώστες”, εκδηλώνοντας υπερπροστατευτική συμπεριφορά.

²⁵ www.i-psyxologos.gr/sxolikos-ekfovismos

δ) Παραμένουν αδρανείς αν και γνωρίζουν πόσο σημαντικές συνέπειες έχει το περιστατικό στην ψυχολογία, τα συναισθήματα και στην καθημερινότητα του θύματος, αλλά και στο ευρύτερο σχολικό περιβάλλον.

Η δραστηριοποίηση ενός θεατή είναι δυνατόν να επηρεάσει την έκβαση του συμβάντος υπέρ ή κατά του θύματος ή του δράστη, ανάλογα με τη στάση και τη θέση που θα πάρει απέναντι στο περιστατικό.

Ο Clarkson (1996) από έρευνα που έκανε αναφέρει ένα σημαντικό αριθμό κατηγοριών και τύπων αυτόπτων μαρτύρων σε ανάλογα περιστατικά, οι οποίοι αφορούν στα ακόλουθα:

- “Νίπτει τας χείρας του”: Δεν είναι δουλειά μου. Τα θύματα ζητάνε βοήθεια, αλλά εκείνος δεν επιθυμεί να συμμετέχει ή να παρέμβει αφού θεωρεί ότι η ευθύνη βαρύνει τους συμμετέχοντες.

- “Ο Ουδέτερος”: Δεν θέλω να πάρω το μέρος κανενός. Ενώ αντιλαμβάνεται το περιστατικό, καθώς και το ποιος είναι ο αδύναμος σ’ αυτό, δεν παίρνει μέρος. Τα θύματα αντιλαμβάνονται τη στάση τους σαν μια αρνητική εικόνα ουδετερότητας.

- “Ο Αναποφάσιτος”: Η αλήθεια είναι κάπου στη μέση. Αποφεύγει τις κρίσεις και θεωρεί ότι όλα είναι ζήτημα αντίληψης. Πιθανόν να δυσκολεύεται να ορίσει το περιστατικό ως εκφοβισμό ή μη, αλλά διακρίνει τα συναισθήματα του θύματος και την αδυναμία αντίδρασής του.

- “Ο Ισορροπιστής”: Δεν θέλω να ταραξω τα νερά. Σ’ αυτές τις περιπτώσεις εντοπίζεται ο φόβος του θεατή να αντιμετωπίσει το περιστατικό. Αν και στη συμπεριφορά του επικρατεί μια φαινομενική ειρήνη και ηρεμία, εν τούτοις δεν μπορεί να εκφράσει τα πραγματικά του συναισθήματα προς το θύμα.

- “Ο Συγχυσμένος”: Είναι πιο πολύπλοκο από όσο δείχνει. Η σύγχυση χρησιμοποιείται ως δικαιολογία για την αδράνεια του θεατή.

- Ασαφή εικόνα: Δεν έχω όλες τις πληροφορίες. Ο θεατής δεν επεμβαίνει γιατί θεωρεί ότι δεν έχει πλήρη εικόνα για το ποιος εμπλέκεται και γιατί. Είναι ξεκάθαρο για το ποιος έχει πληγωθεί από το περιστατικό και η αναμονή για επιπλέον πληροφορίες μπορεί να επιδεινώσει την κατάσταση.

- Ιστορία πόνου: Δεν θέλω να πληγωθώ ξανά. Η αδράνεια του παριστάμενου ατόμου οφείλεται σε προηγούμενη αρνητική ή τραυματική εμπειρία σε ανάλογο περιστατικό.
- Ασήμαντο πρόσωπο: Η συμβολή του δεν θα κάνει τη διαφορά. Ο θεατής δεν παρεμβαίνει επειδή θεωρεί ότι η δράση του δεν θα επηρεάσει το περιστατικό. Συχνά, στη στάση αυτή υπάρχουν ενδείξεις ενοχής ή ανικανότητας για βοήθεια.
- Κρίση: Λέω μονάχα την αλήθεια όπως τη βλέπω. Ο θεατής αυτός αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα του προβλήματος του εκφοβισμού. Οι παριστάμενοι εμπιστεύονται αποκλειστικά πληροφορίες που μαζεύουν από τους μη εμπλεκόμενους.
- Ο “Ευπειθής”: Απλώς ακολουθώ οδηγίες. Υποστηρίζουν ότι εκτίθενται στη δύναμη του δράστη και αποφεύγουν δύσκολες αποφάσεις μέσω της υποταγής. Αγνοούν το θύμα, επειδή πιστεύουν ότι οι κανόνες που ήδη υπάρχουν έχουν κρίνει και το αποτέλεσμα.
- Δεν είναι δουλειά μου: Έχω τη δική μου ερμηνεία. Ο μάρτυρας δεν αναμειγνύεται καθώς το περιστατικό δεν τον αγγίζει άμεσα, μέχρι ο δράστης να στρέψει την προσοχή του σε αυτόν.
- Υπαιτιότητα του θύματος: Φταίει το θύμα. Στις περιπτώσεις αυτές το περιστατικό αντιμετωπίζεται ως δικαιολογημένο και με υπαιτιότητα του θύματος.²⁶

Όλες οι έρευνες δείχνουν πως σπάνια αυτοί που είναι θεατές παρεμβαίνουν για να βοηθήσουν τα θύματα. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε πως το να είναι κάποιος θεατής δεν σημαίνει απαραίτητα πως είναι και ουδέτερος επειδή η όποια σιωπή ή/και αδράνεια στέλνει μηνύματα τόσο προς τους θύτες όσο και προς τα θύματά τους. Τα τελευταία νοιώθουν σίγουρα, πιο εκτεθειμένα και αβοήθητα, ενώ ως σιωπηρή συγκατάθεση οι θύτες ερμηνεύουν συνήθως την παθητικότητα αυτή. Αν υπήρχε όμως οποιαδήποτε αντίδραση, θα ανάγκαζε τους θύτες να πάρουν θέση και να προσπαθήσουν να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους, πράγμα που πιθανότατα θα τους εξέθετε.²⁷

Ορισμένες έρευνες δείχνουν ότι οι υπερασπιστές έχουν περισσότερη ενσυναίσθηση ενώ άλλες ότι η ενσυναίσθηση από μόνη της δεν αρκεί. Επιπλέον, η

²⁶ www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf (Ευρωπαϊκή Έρευνα για τον σχολικό εκφοβισμό, σελ. 23-26)

²⁷ www.i-psyxologos.gr/sxolikos-ekfovismos

συμπεριφορά της υπεράσπισης προβλέπεται από την αίσθηση αυτό-αποτελεσματικότητας και την υψηλή κοινωνιομετρική θέση. Μέσω αυτών των παραμέτρων οι υπερασπιστές μπορούν να νοιώθουν σίγουροι ή καλύτερα ενδυναμωμένοι ώστε να υπερασπιστούν το θύμα, παρά τη δύναμη και τη δημοτικότητα ορισμένων θυτών (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 32).

Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι παρατηρητές δεν παρεμβαίνουν όταν συμβαίνει κάποιο περιστατικό εκφοβισμού για τρεις λόγους: 1) πλουραλιστική άγνοια (ο παρατηρητής περιμένει να δει πως θα αντιδράσουν οι άλλοι. Εάν κανείς δεν αντιδράσει, τότε η κατάσταση ερμηνεύεται ως ακίνδυνη και δεν δίδεται βοήθεια, 2) αναστολή λόγω θεατών (οι άνθρωποι δεν θέλουν να γελοιοποιούνται δημοσίως από υπερβολικές αντιδράσεις σε καταστάσεις φαινομενικά ασφαλείς. Πιστεύουν ότι οι άλλοι παριστάμενοι είναι πιο αρμόδιοι να παρέμβουν και ότι η παρέμβασή τους θα είναι ανώφελη. Ή φοβούνται την προσβολή από άλλους πιο αρμόδιους και την κατηγορία για πιθανή επιζήμια βοήθεια), και 3) διάχυση ευθύνης (όταν είναι άλλα άτομα παρόντα, οι παριστάμενοι πιστεύουν ότι κάποιοι άλλοι θα βοηθήσουν). Είναι όμως σημαντικό οι παριστάμενοι να κατανοήσουν ότι και οι ίδιοι είναι υπεύθυνοι για τις πράξεις τους.

Συγχρόνως οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει κυρίως να επιστήσουν την προσοχή των παρατηρητών σε δύο βασικά σημεία: α) Να μην εκφοβίζουν τους εκφοβιστές γιατί έτσι φτάνουν στο σημείο να γίνονται και οι ίδιοι εκφοβιστές. Οφείλουν να υποστηρίζουν το παιδί που δέχεται εκφοβισμό, όμως θα πρέπει πάντα να αφήνουν περιθώριο στον εκφοβιστή να διατηρήσει “καθαρό” το πρόσωπό του, είτε χρησιμοποιώντας το χιούμορ, είτε ενθαρρύνοντάς τον να τους ακολουθήσει. β) Να φροντίζουν πάντα να είναι οι ίδιοι ασφαλείς και να ζητάνε βοήθεια, όταν κρίνεται αναγκαίο.²⁸

Ο Rigby (2008) παραθέτει τα παρακάτω στοιχεία που είναι σημαντικό να γνωρίζουμε αφού επηρεάζουν τα άτομα για να λειτουργήσουν ως “θετικοί” αυτόπτες μάρτυρες, δηλαδή να λειτουργήσουν με θετικό τρόπο απέναντι στα θύματα. Αυτά είναι τα εξής:

²⁸ www.stixovoli.com/2015/02/sxolikos-ekfovismos-mia-skliiri-pragmatikotita.htm

- Η φοίτηση στο δημοτικό σχολείο:

Οι μαθητές του δημοτικού έχουν περισσότερες πιθανότητες να ταχθούν υπέρ του θύματος από ότι οι μαθητές μεγαλύτερων τάξεων. Αυτό το γεγονός καθιστά την ευαισθητοποίησή τους σε θέματα σχολικού εκφοβισμού και τη δημιουργία θετικών στάσεων απέναντι στα θύματα περισσότερο επιτυχή.

- Ενσυναίσθηση, κατανόηση των συναισθημάτων του άλλου και αναγνώριση ότι έγκειται στο χαρακτήρα του ατόμου να δρα θετικά απέναντι στα θύματα.

Η θετική στάση και η παροχή βοήθειας προς τους συνανθρώπους του έχει θεωρηθεί ως στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου. Το στοιχείο αυτό μπορεί να καλλιεργηθεί και να αναπτυχθεί με την κατάλληλη εκπαίδευση και υποστήριξη τόσο από την οικογένεια, όσο και από το σχολείο. Μέσα στη σχολική τάξη το επίπεδο ενσυναίσθησης των μαθητών μπορεί να αυξηθεί χρησιμοποιώντας αποτελεσματικές εκπαιδευτικές πρακτικές.

- Προηγούμενη εμπειρία ως θετικός παριστάμενος κατά το παρελθόν.

Μαθητές που έχουν βοηθήσει θύματα εκφοβισμού στο παρελθόν εμφανίζουν μεγαλύτερες πιθανότητες να πράξουν το ίδιο και αντιλαμβάνεται θετικά τη συμπαράσταση απέναντι στα θύματα.

- Η μη ανάμειξη σε σχέση θύτη-θύματος κατά το παρελθόν.

Συνήθως οι δράστες περιστατικών σχολικού εκφοβισμού δημιουργούν σχέσεις αλληλοϋποστήριξης μεταξύ τους και σπάνια λειτουργούν υποστηρικτικά προς το θύμα στις περιπτώσεις όπου παρευρίσκονται στο περιστατικό ως θεατές. Συγχρόνως άτομα που έχουν υπάρξει θύματα στο παρελθόν αποφεύγουν να υποστηρίξουν το θύμα, λόγω της προηγούμενης τραυματικής τους εμπειρίας και των συναισθημάτων άγχους και αποδυνάμωσης που την συνοδεύουν.

Επίσης, ο Rigby αναφέρει ότι οι μαθητές φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο από τους συνομηλίκους και τους φίλους τους για τη στάση που θα κρατήσουν

απέναντι στους δράστες και τα θύματα περιστατικών σχολικού εκφοβισμού, παρά από τους καθηγητές τους ή τους γονείς τους.²⁹

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Αιτιώδεις παράγοντες του σχολικού εκφοβισμού.

Το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας και του εκφοβισμού είναι σύνθετο και στην εκδήλωσή του συμβάλλει η αλληλεπίδραση ατομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων.

Η επιθετική συμπεριφορά και ανισορροπία δύναμης παρατηρούνται συχνά στις ανθρώπινες ομάδες, συμπεριλαμβανομένης και της ομάδας των συνομηλίκων στο σχολείο, οπότε ο εκφοβισμός μπορεί να αποτελεί έναν πειρασμό. Μπορούμε να αντιληφθούμε πολλά επίπεδα αιτιότητας.

- Σε κοινωνικό επίπεδο: ανοχή της βίας, ο εκφοβισμός και η κατάχρηση δύναμης και εξουσίας στην κοινωνία, απεικονίσεις στα μέσα μαζικής ενημέρωσης.
- Σε κοινοτικό επίπεδο: επίπεδα βίας και ασφάλειας στη γειτονιά, κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.
- Σε σχολικό επίπεδο: σχολικό κλίμα και ποιότητα της σχέσης εκπαιδευτικού – μαθητών/τριών, πολιτική του σχολείου και κυρώσεις κατά του εκφοβισμού, το φυσικό περιβάλλον του σχολείου.
- Σε οικογενειακό επίπεδο: η φύση των σχέσεων γονιών – παιδιών και των σχέσεων μεταξύ των αδερφών.
- Σε διαπροσωπικό επίπεδο: στάσεις της κύριας ομάδας μαθητών/τριών στο σχολείο, η φύση και η ποιότητα των φιλικών σχέσεων.
- Σε ατομικό επίπεδο: ιδιοσυγκρασία και προσωπικότητα (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 30).

Μια ολοκληρωμένη μελέτη των προβλημάτων συμπεριφοράς των μαθητών στο σχολικό περιβάλλον θα πρέπει απαραίτητα μεταξύ άλλων να περιλαμβάνει τους

²⁹ www.abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf (Ευρωπαϊκή έρευνα για σχολικό εκφοβισμό, σελ. 25-27).

αιτιώδεις παράγοντες που είναι υπεύθυνοι για την εκδήλωση ανεπιθύμητων μορφών συμπεριφοράς από τους μαθητές. Αυτό πρέπει να γίνει γιατί εάν η συμπεριφορά αυτή ερμηνευτεί με σωστό τρόπο και αποκαλυφθούν οι αιτίες, τότε γίνεται ευκολότερη η κατανόηση του προβλήματος και επομένως πιο αποτελεσματική η παρέμβαση για βελτίωσή της.

Επομένως, για να ερμηνευτεί μια μαθητική συμπεριφορά στο σχολείο και να αποκαλυφθούν οι παράγοντες που την προκαλούν σύμφωνα με το Χρηστάκη (2001) θα πρέπει να διερευνηθεί:

- Η σχέση του μαθητή με τον εκπαιδευτικό και το σχολικό περιβάλλον.
- Η σχέση του μαθητή με τους άλλους μαθητές.
- Οι συνθήκες στο οικογενειακό περιβάλλον του μαθητή.
- Το ιατρικό ιστορικό του μαθητή.

Επίσης προς την ίδια κατεύθυνση στοχεύουν και διάφορες θεωρίες τα πορίσματα των οποίων υιοθετούν πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες και ψυχολόγοι, που μεταξύ άλλων δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τα πρωτογενή αίτια των προβλημάτων συμπεριφοράς των μαθητών.

Συνεπώς με βάση τη *συμπεριφοριστική θεωρία*, ερμηνεύουμε τα προβλήματα συμπεριφοράς των μαθητών σαν λανθασμένη – μη επιθυμητή – μάθηση. Σύμφωνα με τη *γνωστική προσέγγιση*, τα προβλήματα συμπεριφοράς των μαθητών είναι αποτέλεσμα των ελλείψεων ή διαταραχών που αφορούν τις γνωστικές ικανότητες των παιδιών, οι οποίες επηρεάζουν την αντίδρασή τους στα εξωτερικά ερεθίσματα και διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους. Η *κοινωνική προσέγγιση*, δέχεται ότι η κοινωνία ευθύνεται για τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών με τη δημιουργία “ετικέτας” σε όσα αποκλίνουν από την κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά. Τέλος παρόμοιες θέσεις υποστηρίζει και η θεωρία της *οικοσυστηματικής προσέγγισης*, σύμφωνα με την οποία η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα μιας διαρκούς αλληλεπίδρασης μεταξύ εσωτερικών κινήτρων του ατόμου και των εξωτερικών επιδράσεων του περιβάλλοντος. Άρα τα προβλήματα συμπεριφοράς των μαθητών είναι συνέπεια των αλληλεπιδράσεων που συμβαίνουν στο σχολικό περιβάλλον.

Δύο ακόμη θεωρίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά τα προβλήματα συμπεριφοράς:

Η *θεωρία της ελλειμματικότητας*, η οποία αποδίδει τα προβλήματα συμπεριφοράς των μαθητών μέσα στην τάξη στην αδυναμία τους να οργανώσουν και να εκφράσουν αποτελεσματικά τη συμπεριφορά τους.

Η *θεωρία της ικανοποίησης των αναγκών*, που υποστηρίζει ότι η “προβληματική συμπεριφορά” είναι ένα είδος “διαμαρτυρίας” του παιδιού προς το άμεσο περιβάλλον του, το οποίο δεν μπορεί να ικανοποιήσει τις ζωτικές του ανάγκες και να του παρέχει κατάλληλη στήριξη.

Πολλοί επιστήμονες κατά καιρούς έχουν προσπαθήσει να ομαδοποιήσουν τους παράγοντες εκείνους που ευθύνονται για την εκδήλωση των προβλημάτων συμπεριφοράς των μαθητών στο σχολείο με διάφορες ταξινομήσεις. Στην εργασία αυτή θα χρησιμοποιήσουμε μια ευρύτερη ταξινόμηση σύμφωνα με την οποία οι αιτιώδεις παράγοντες εκδήλωσης προβλημάτων συμπεριφοράς των μαθητών κατατάσσονται σε:

- Παράγοντες που σχετίζονται με την οικογένεια.
- Παράγοντες που σχετίζονται με το μαθητή.
- Παράγοντες που σχετίζονται με τον εκπαιδευτικό.
- Παράγοντες που σχετίζονται με το σχολείο.
- Άλλοι παράγοντες.

Όλους αυτούς τους παράγοντες θα τους αναλύσουμε παρακάτω (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 61-63).

4.1 Παράγοντες που σχετίζονται με την οικογένεια.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι “σπόροι” του εκφοβισμού και της θυματοποίησης θεωρείται ότι φυτεύονται στο σπίτι, όπου ατομικά χαρακτηριστικά αλληλεπιδρούν με οικογενειακούς παράγοντες και αυξάνουν την πιθανότητα του παιδιού να γίνει δράστης ή θύμα εκφοβισμού (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 46).

Πολλοί επιστήμονες συμφωνούν ότι οι αιτιολογικοί παράγοντες που σχετίζονται με το οικογενειακό περιβάλλον και που προκαλούν προβλήματα συμπεριφοράς των μαθητών στο σχολικό περιβάλλον είναι οι παρακάτω: Η οργάνωση, η δομή και η εσωτερική λειτουργία της οικογένειας, οι συνθήκες ζωής της οικογένειας, η σχέση που έχει το παιδί με τα πρόσωπα που τη συγκροτούν, οι εμπειρίες του παιδιού μέσα στην οικογένεια, καθώς και η αγωγή που δέχεται από αυτήν.

Γενικά οι γονείς είναι αποδέκτες των ευθυνών για τη συμπεριφορά των παιδιών τους, γιατί υπάρχει κοινή πεποίθηση ότι είναι πιο κοντά στα παιδιά τους και έχουν κάποια εξουσία πάνω σε αυτά. Διάφορες έρευνες έχουν συνδέσει τον εκφοβισμό με γενικά χαρακτηριστικά της οικογένειας όπως η περιορισμένη συμμετοχή των γονιών στη ζωή των παιδιών, η έλλειψη ζεστασιάς στις σχέσεις με τα παιδιά, η ελλιπής οικογενειακή συνοχή, η μονογονεϊκότητα. Επομένως, παιδιά χωρισμένων γονιών εκδηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό απείθαρχη και επιθετική συμπεριφορά από αυτήν των παιδιών που μεγαλώνουν και με τους δύο γονείς τους.

Παράλληλα, σύμφωνα με τη Νόβα – Καλτσούνη (2005), ο θάνατος του γονέα, η εγκατάλειψη και το διαζύγιο, καθώς επίσης η “μη πλήρης από άποψη λειτουργίας” οικογένεια με φαινόμενα αποδιοργάνωσης, όπως κακοποίηση και παραμέληση παιδιών, αλκοολισμός, χρήση ναρκωτικών και άλλα θεωρούνται αιτίες οι οποίες οδηγούν στην εκδήλωση αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

Επίσης, σημαντική ευθύνη για την εκδήλωση προβληματικής συμπεριφοράς από τα παιδιά έχουν και βιώματα που σχετίζονται με την βία, όπως η χρήση σωματικής τιμωρίας, η ασυνέπεια στην πειθαρχία και την τιμωρία των παιδιών από τους γονείς τους, η ενδο-οικογενειακή βία, ο εκφοβισμός και η θυματοποίηση μεταξύ αδελφών, το ιστορικό χρήσης εκφοβισμού από τον πατέρα, αλλά και οι έντονες συγκρούσεις μεταξύ των δύο γονέων, ακόμη και σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι γονείς έχουν χωρίσει. Τέλος, το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα και οι κακές στεγαστικές συνθήκες, καθώς και η συνεχής απουσία των γονέων συχνά επισημαίνονται ως αιτίες προβλημάτων συμπεριφοράς των παιδιών (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 46-47).

Η σχέση του παιδιού με τα πρόσωπα της οικογένειας είναι πολύ σημαντική. Τα παιδιά που έχουν καλές σχέσεις με τα μέλη της οικογένειάς τους και μεγαλώνουν μέσα σε ένα οικογενειακό κλίμα αγάπης, ενδιαφέροντος, κατανόησης και στήριξης,

αναπτύσσουν αισθήματα αναγνώρισης, αποδοχής, ασφάλειας και προσωπικής επάρκειας. Όλα αυτά οδηγούν στη δημιουργία θετικής αυτοαντίληψης και υψηλού αυτοσυναισθήματος, τα οποία υποβοηθούν σημαντικά την ενδοπροσωπική και διαπροσωπική προσαρμογή τους. Αντίθετα στις τιμωρητικές και αυταρχικές οικογένειες στις οποίες συμβαίνει τα παιδιά να στερούνται την προσοχή και αγάπη από τα πρόσωπα της οικογένειάς τους και κυρίως από τους γονείς τους, τα παιδιά αναπτύσσουν αρνητική αυτοαντίληψη και παρουσιάζουν διάφορα προβλήματα συμπεριφοράς. Τέλος, όταν οι δυνατότητες των παιδιών δεν ανταποκρίνονται στις υψηλές προσδοκίες των γονέων τους, με αποτέλεσμα να τα πιέζουν για να ανταποκριθούν σε αυτές, τότε είναι πολύ πιθανόν τα παιδιά να εκδηλώσουν προβλήματα συμπεριφοράς σχετιζόμενα κυρίως με τη μελέτη και τις επιδόσεις.

Οι εμπειρίες – κυρίως αρνητικές – και τα βιώματα που έχει το παιδί από την οικογένειά του και που είναι αποτέλεσμα των χειρισμών των γονέων – κυρίως της μητέρας – αλλά και άλλων προσώπων της οικογένειας, όχι μόνο στα πρώτα χρόνια της ζωής έως την πρώτη παιδική ηλικία, αλλά σε οποιαδήποτε αναπτυξιακή του φάση, μπορεί να έχουν σοβαρές συνέπειες στην εξέλιξή του και να ευνοήσουν την εμφάνιση αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

Η αγωγή που δέχεται το παιδί από την οικογένειά του είναι σημαντική αφού οι γονείς αποτελούν τα πρότυπα στα οποία βασίζονται τα παιδιά για την συμπεριφορά τους. Τα παιδιά μαθαίνουν αξίες, κανόνες και τρόπους ζωής μέσω της κοινωνικής μάθησης και των προτύπων, αφού συνήθως πρότυπα γι' αυτά στη μικρή ηλικία είναι οι γονείς και οι συνήθειές τους. Κατά την εκτίμηση των εκπαιδευτικών, πολλά παιδιά έρχονται στο σχολείο χωρίς να έχουν την ανάλογη αγωγή από το σπίτι. Τα παιδιά αυτά καλούνται να προσαρμόσουν τη δράση τους στα πρότυπα συμπεριφοράς του σχολείου και στην προσπάθειά τους αυτή, συχνά αισθάνονται άγχος και ανασφάλεια που μπορεί να τους οδηγήσουν σε αρνητική στάση και ενέργειες αποστροφής για το σχολείο και τις δραστηριότητές του (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 64-65).

Συμβαίνει συχνά οι γονείς επειδή δεν ενθαρρύνουν αρκετά τις θετικές μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς, άθελά τους να ενισχύουν την επιθετικότητα των παιδιών τους. Αντί, δηλαδή να ενθαρρύνουν με το παράδειγμά τους τη συμμόρφωση και την επικοινωνιακή επίλυση των προβλημάτων, ενισχύουν την επιθετική και αντιδραστική συμπεριφορά των παιδιών τους.

Έχει διαπιστωθεί ότι οι γονείς των ατόμων που χαρακτηρίζονται ως δράστες σε περιστατικά εκφοβισμού δεν εμπλέκονται ιδιαίτερα στη ζωή των παιδιών τους, δε δείχνουν ζεστασιά και χρησιμοποιούν μεθόδους επιβολής δύναμης π.χ. σωματική τιμωρία και βίαιες συναισθηματικές εκρήξεις, για την πειθαρχία των παιδιών τους. Οι δράστες φαίνεται να έχουν εχθρικές και πολύ αρνητικές αλληλεπιδράσεις με τους γονείς και τα αδέρφια τους. Ακόμη μαθαίνουν από τους γονείς τους επιθετικούς τρόπους για να επιλύουν τα προβλήματα, καθώς οι γονείς δεν είναι συνεπείς στον τρόπο που ασκούν την πειθαρχία, αφού συχνά δεν τιμωρούν προβληματικές συμπεριφορές, ενώ χρησιμοποιούν πολύ σκληρές τιμωρίες για άλλες συμπεριφορές.

Αντίθετα, οι γονείς των ατόμων που χαρακτηρίζονται ως θύματα σε περιστατικά εκφοβισμού είναι υπερπροστατευτικοί και κυρίως οι μητέρες, οι οποίες παρεμβαίνουν στη ζωή των παιδιών τους υπερβολικά, και έτσι εμποδίζουν την ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης, της ανεξαρτησίας και της διεκδικότητάς τους, ενώ οι πατεράδες χαρακτηρίζονται ως υπερβολικά κριτικοί και απόμακροι. Τα θύματα έχουν συχνά εμπειρίες ανασφαλούς δεσμού, κακομεταχείρισης και γενικά αρνητικών σχέσεων μέσα στην οικογένεια.

Γενικότερα με τον εκφοβισμό συνδέεται η κακοποίηση ή παραμέληση του παιδιού μέσα στην οικογένεια, καθώς οδηγεί σε συναισθηματική απορρύθμιση, η οποία μεταφέρεται στη συνέχεια στις σχέσεις με τους συνομηλίκους.

Δεν υπάρχουν πολλές έρευνες για το φύλο των αδελφών στο φαινόμενο του εκφοβισμού. Σύμφωνα με μια έρευνα του 1999 (Duncan 1999) σε μαθητές/τριες Γυμνασίου έδειξε ότι το 57% των δραστών και το 77% των δραστών – θυμάτων εκτός από τους συνομηλίκους τους εκφόβιζαν επίσης και τα αδέρφια τους.

4.2 Παράγοντες που σχετίζονται με το μαθητή.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι που συμβάλλουν ώστε ένα παιδί να εκδηλώνει επιθετικές και βίαιες συμπεριφορές. Σύμφωνα με τον Herbert (1992), οι σωματικές ανωμαλίες, οι κληρονομικές ατέλειες, οι αιτίες νευρολογικής φύσης ή οι βλάβες του εγκεφάλου που είναι δυνατόν να προκλήθηκαν από την κύηση ή τον τοκετό, μπορούν να προκαλέσουν ανικανότητα συγκέντρωσης της προσοχής, υπερκινητικότητα, παρορμητισμό ή άλλα προβλήματα συμπεριφοράς. Συγχρόνως βιοχημικές ανωμαλίες, όπως θυρεοειδοπάθεια, σακχαρώδης διαβήτης κ.ά. προκαλούν προβλήματα

συμπεριφοράς είτε λόγω βιολογικών διαταραχών που προκαλούν είτε λόγω στρες από τους περιορισμούς που η ασθένεια επιβάλλει στη ζωή του παιδιού.

Ψυχικά τραύματα που εμποδίζουν τα παιδιά να αναπτύξουν καλές διαπροσωπικές σχέσεις και μηχανισμούς ενδοπροσωπικής και διαπροσωπικής προσαρμογής αφήνουν οι ενδοψυχικές συγκρούσεις οι οποίες προκαλούνται από τις συγκρούσεις των παιδιών με το περιβάλλον τους, όπως με τους γονείς ή τη μη ικανοποίηση βασικών κοινωνικοσυναισθηματικών και ψυχολογικών αναγκών στη βρεφική και νηπιακή ηλικία.

Ακόμα, κατά τον Λαμπίρη (2006), οι εσωτερικές κρίσεις που βιώνουν τα παιδιά κατά τη διαδικασία συγκρότησης της προσωπικότητάς τους και κατάκτησης της ηθικής και κοινωνικής αυτονομίας τους, συχνά εκφράζονται με διάφορες μορφές αταξίας – απειθαρχίας.

Μια σειρά από προβλήματα συμπεριφοράς στο σχολικό περιβάλλον δεν είναι σπάνιο να παρουσιάσει και ένα προικισμένο παιδί, ένα ευφυές παιδί, με υψηλό επίπεδο δημιουργικότητας και πρωτοτυπίας. Τα προβλήματα αυτά συνδέονται είτε με την ανία που νιώθει το παιδί (βαριεστημένο), αφού οι σχολικές εργασίες και δραστηριότητες δεν ανταποκρίνονται στο επίπεδό του, είτε με την αμφισβήτηση που ενδέχεται να εισπράττει ο εκπαιδευτικός απ' αυτό, που τον κάνει να νιώθει ότι απειλείται το κύρος του. Εξάλλου το πρόωρο της ανάπτυξης του παιδιού στο γνωστικό τομέα κάνει το παιδί να ζει μια ιδιότυπη κατάσταση. Το να έχει κάποιος λογική ενός ενήλικα και τα συναισθήματα ενός παιδιού συνδυασμένα σε ένα παιδικό σώμα δεν είναι εύκολο και δημιουργεί προβλήματα.

Επίσης, πολύ μεγάλη είναι και η σημασία του αυτοσυναίσθηματος στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς των παιδιών/εφήβων. Τα παιδιά που αισθάνονται ότι έχουν αξία αφού έχουν υψηλό αυτοσυναίσθημα, αναπτύσσουν καλές κοινωνικές δεξιότητες και σχέσεις με τα άλλα παιδιά και τους εκπαιδευτικούς. Αντίθετα παιδιά που αισθάνονται ότι δεν έχουν αξία γιατί έχουν χαμηλό αυτοσυναίσθημα και ότι δεν μπορούν να κάνουν τίποτα σωστό διακατέχονται από το αίσθημα της μειονεξίας και αναξιοτήτας το οποίο τους δημιουργεί προβλήματα προσαρμογής. Ανάλογα με το πώς αισθάνονται τα παιδιά, μπορεί να επηρεάζεται η συμπεριφορά τους και να παρουσιάζουν διάφορα προβλήματα.

Τέλος, σύμφωνα με σχετική μελέτη του Πούλου (2000), ως παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη προβλημάτων συμπεριφοράς του παιδιού/εφήβου, μπορούν να αναφερθούν, η έμφυτη προσωπικότητα, η ιδιοσυγκρασία του, η αδυναμία του να καταλάβει τι πραγματικά περιμένουν από αυτό οι άλλοι, όπως εκπαιδευτικοί – γονείς – συμμαθητές, η αδυναμία του να ελέγξει τη συμπεριφορά του, η αδυναμία του να ανταπεξέλθει στις αυξημένες γι' αυτό απαιτήσεις του σχολείου και τέλος η ανταγωνιστικότητά του απέναντι στους συμμαθητές του (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 66-68).

Επομένως, οι μαθητές εκφοβίζονται για να νιώσουν ανώτεροι από τους άλλους καθώς αντλούν δύναμη και ισχύ από τη συγκεκριμένη μορφή συμπεριφοράς. Επίσης, μέσα από την εκδήλωση εκφοβιστικών συμπεριφορών μπορεί να θέλουν να τραβήξουν την προσοχή, να τύχουν αποδοχής και να γίνουν περισσότερο δημοφιλείς από ότι ήταν στο παρελθόν. Στην πραγματικότητα, όμως, δεν γίνονται περισσότερο δημοφιλείς, αλλά αντίθετα η πλειοψηφία της μαθητικής κοινότητας τους φοβάται και προσπαθεί να τους αποφύγει. Ακόμα, οι μαθητές που εκφοβίζονται σε αρκετές περιπτώσεις είναι δυστυχημένοι και προσπαθούν να μεταφέρουν το έλλειμμα χαράς που νιώθουν στους άλλους. Ένα άλλο στοιχείο που συνδέεται με την εκδήλωση εκφοβιστικών συμπεριφορών είναι και τα συναισθήματα ζήλιας που μπορεί να νιώθει για τον αποδέκτη της εκφοβιστικής συμπεριφοράς το παιδί που εκφοβίζεται. Οι μαθητές που εκφοβίζονται στοχεύουν στη “διαφορετικότητα” του άλλου για να τον κάνουν να νιώσει άσχημα για τον εαυτό του και να τον απαξιώσουν.³⁰

Το κυρίαρχο εκπαιδευτικό σύστημα με τη στείρα και άκριτη αποστήθιση της διδακτέας ύλης οδηγεί στην τυποποίηση της γνώσης και στην αδυναμία να αναπτύξει ο μαθητής μια προσωπική σχέση με αυτή και μέσω αυτής με τους συμμαθητές του. Το γεγονός αυτό ακυρώνει τους νέους και τους οδηγεί σε σταδιακή συρρίκνωση της εικόνας του εαυτού τους, σε αδυναμία να εκφράσουν τη ματαιώση και το θυμό τους. Η ανεπάρκεια και η κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος οδηγεί σε διάφορα επεισόδια (βίαιες συμπεριφορές και συγκρούσεις) που αναδεικνύουν τις δυσκολίες κοινωνικοποίησης και ενσωμάτωσης των μαθητών. Έτσι, η σχολική βία αναγορεύεται σε αίτημα – πρόφαση – αντίδραση.³¹

³⁰ www.3dim-tripol.ark.sch.gr/Endosxolikh%20Via.htm

³¹ www.4grkids.pbworks.com/w/page/968961/Αίτια

4.3 Παράγοντες που σχετίζονται με το σχολείο.

Οι περισσότεροι από όσα λέγονται και γράφονται θεωρούν δεδομένο ότι η βία ενάντια στα παιδιά ασκείται από γονείς ή άλλους συγγενείς στον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού κυρίως και ελάχιστα σε άλλους χώρους όπως είναι το σχολείο. Αυτό συμβαίνει ίσως γιατί τα σχολεία θεωρούνται ότι είναι ασφαλή μέρη και παρέχουν προστασία στα παιδιά. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι και τα σχολεία είναι πεδία σχέσεων εξουσίας μεταξύ εκπαιδευτικών, προσωπικού και μαθητών/τριών, αλλά και μεταξύ των ίδιων των μαθητών/τριών. Οι σχέσεις εξουσίας που υπάρχουν μεταξύ μεγαλύτερων και μικρότερων στο σπίτι παρατηρούνται και στο σχολείο και συχνά εκφράζονται με ιδιαίτερα βίαιο τρόπο. Τα σχολεία εξάλλου έχουν σχεδιαστεί και αναπτυχθεί ως χώροι όπου μαθητές/τριες κοινωνικοποιούνται, μαθαίνουν και εσωτερικεύουν τους κοινωνικούς κανόνες για να προετοιμαστούν για τον “πραγματικό κόσμο”. Όταν όμως αυτός ο έξω κόσμος επηρεάζεται από ιεραρχικά και εξουσιαστικά μοντέλα, η χρήση βίας στο σχολείο φαίνεται να νομιμοποιείται σαν ένας τρόπος για να θέτουμε όρια στα παιδιά, αλλά και για να εδραιώνουμε και να διατηρούμε την ιεραρχία.

Το κλίμα του σχολείου αν και έχει αγνοηθεί από τις έρευνες, φαίνεται ότι επηρεάζει την ακαδημαϊκή, κοινωνική και συναισθηματική λειτουργικότητα όλων των μαθητών/τριών καθώς και τις στάσεις των εκπαιδευτικών και είναι οι παράγοντες που συνδέονται στενά με τον εκφοβισμό.

Ο Andersen (1982) αναφέρει τρεις παράγοντες που επηρεάζουν το κλίμα του σχολείου: 1) ο κοινωνικός περίγυρος (π.χ. χαρακτηριστικά ατόμων και ομάδων), 2) το κοινωνικό σύστημα (π.χ. μεταβλητές που αφορούν στις σχέσεις μέσα στο σχολείο) και 3) την κουλτούρα (π.χ. μεταβλητές που περιλαμβάνουν ομαδικές πεποιθήσεις και αξίες, όπως την αίσθηση του ανήκειν στο σχολείο).

Σε σχολεία που εφαρμόζονται θετικές μέθοδοι επιβολής πειθαρχίας, οι γονείς συνεργάζονται στενά με το εκπαιδευτικό προσωπικό και τα ακαδημαϊκά κριτήρια είναι υψηλά, παρατηρούνται περιορισμένα περιστατικά εκφοβισμού. Ανασφαλές σχολικό περιβάλλον δημιουργείται όταν υπάρχουν επιθετικοί μαθητές/τριες, έλλειψη επίβλεψης στο διάλειμμα και πριν και μετά το σχολείο, αδιαφορία ή θετική στάση των εκπαιδευτικών και των μαθητών/τριών απέναντι στον εκφοβισμό και άνιση, μη συνεπής εφαρμογή των κανόνων. Επίσης παράγοντες που θα καθορίσουν το πώς θα

συμπεριφερθούν οι μαθητές/τριες μεταξύ τους είναι το κατά πόσο αυτοί/ες νιώθουν ότι ανήκουν στο σχολείο και ότι τους σέβονται σε αυτό, το πώς βλέπουν τον εκφοβισμό οι ίδιοι και οι εκπαιδευτικοί, το πώς αντιμετωπίζονται οι αναφορές περιστατικών εκφοβισμού και ο βαθμός στον οποίο η διοίκηση του σχολείου αποτελεί πρότυπο και προάγει το σεβασμό για την ετερότητα στο σχολείο.

Έρευνες δείχνουν ότι η επίδραση του σχολικού κλίματος έχει ιδιαίτερη σημασία αφού το θετικό κλίμα στο σχολείο λειτουργεί αντισταθμιστικά στην πιθανή αρνητική επίδραση της ελλιπούς γονεϊκής φροντίδας και της έλλειψης θετικών επιδράσεων από τους συνομηλίκους (Ψάλλη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 48-49).

Άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τη συμπεριφορά των μαθητών/τριών στο σχολείο είναι το εκπαιδευτικό σύστημα, το εξεταστικό σύστημα, τα αναλυτικά προγράμματα, τα ωρολόγια προγράμματα, η τακτική και οι πρακτικές του σχολείου, η διαμόρφωση του σχολικού χώρου και χρόνου, η σχολική οργάνωση καθώς και οι συνθήκες λειτουργίας του σχολείου δηλαδή η υλικοτεχνική υποδομή, το κυλιόμενο ωράριο, ο κανονισμός του σχολείου κ.ά.

Αναλυτικότερα σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που είναι αυταρχικό εκδηλώνονται συχνότερα τόσο μαθησιακές δυσκολίες όσο και προβλήματα συμπεριφοράς.

Παράλληλα οι μαθητές συχνά αισθάνονται καταπιεσμένοι και αναγκασμένοι να αποκτήσουν γνώσεις που θεωρούν περιττές ή αδιάφορες και να συμμετέχουν σε ένα σύστημα που πιστεύουν ότι είναι ανιαρό γιατί δεν τους δίνει τη δυνατότητα να εκφράζουν την προσωπική τους άποψη και να ικανοποιούν τα ενδιαφέροντά τους. Αυτό οφείλεται στο συγκεντρωτισμό του εκπαιδευτικού μας συστήματος που οδηγεί στη διαμόρφωση ενιαίων τύπων πολιτών που δεν μπορούν σε όλες τις περιπτώσεις να αναπτύξουν αυτοπειθαρχία, αφού δεν τους δίνεται η δυνατότητα για ενεργό συμμετοχή στη διαμόρφωση του πλαισίου λειτουργίας της σχολικής τάξης. Όλη αυτή η κατάσταση οδηγεί στην αποξένωση των μαθητών και προκαλεί διάφορα προβλήματα συμπεριφοράς.

Το εξεταστικό σύστημα επίσης επιδρά στη μαθησιακή πορεία και τη συμπεριφορά των μαθητών. Από τη φύση τους οι εξετάσεις όπως εφαρμόζονται στα σχολεία σήμερα, είναι ανταγωνιστικές. Ενώ θα έπρεπε να έχουν σαν κύριο ρόλο τους τον εντοπισμό των δυσκολιών που έχουν οι μαθητές προκειμένου να βοηθηθούν, αυτές

έχουν απομακρυνθεί από τον κύριο αυτό ρόλο τους και έχουν προσανατολιστεί στη διάκριση των μαθητών σε ικανούς ή μη ικανούς για να περάσουν στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα.

Έχοντας αυτόν τον στόχο οι εξετάσεις και κυρίως οι γενικές επηρεάζουν τη διαμόρφωση του αναλυτικού προγράμματος αλλά και όλη την εκπαιδευτική διαδικασία και οργάνωση του σχολείου, αφού όλα υποτάσσονται στον κεντρικό στόχο του σχολείου που είναι η επιτυχία στις εξετάσεις, και δημιουργεί συνθήκες για στείρα εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτή στερεί από το μαθητή το πραγματικό ενδιαφέρον για μάθηση, τον εμποδίζει να πάρει ικανοποίηση από το σχολείο και συμβάλλει στην εκδήλωση προβλημάτων συμπεριφοράς, όπως ανίας, απάθειας και διατάραξης.

Προβλήματα ακόμη προκαλούνται και από την ακαταλληλότητα της υποδομής των σχολικών κτιρίων και γενικότερα του σχολικού περιβάλλοντος. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που τα σχολεία στεγάζονται σε εντελώς ακατάλληλους και εχθρικούς χώρους προς τους μαθητές, που επηρεάζουν αρνητικά την ψυχολογία τους και τη συμπεριφορά τους. Ο Ματσαγγούρας (1998) υποστηρίζει ότι οι κτιριακές εγκαταστάσεις του σχολείου με τον εξοπλισμό τους, το φωτισμό, τη θερμοκρασία, τον εξερισμό, το θόρυβο και το είδος της οργάνωσης όλων αυτών των στοιχείων α) προσφέρουν ποικιλία φυσικών και συναισθηματικών ερεθισμάτων, β) δηλώνουν με έμμεσο τρόπο τι πρόκειται να γίνει μέσα στην τάξη και γ) δημιουργούν τις φυσικές προϋποθέσεις που στηρίζουν την ανάπτυξη συγκεκριμένου είδους κοινωνικής συμπεριφοράς.

Επιπλέον, σύμφωνα με το Μάνο (1989) οι υπεράριθμες σχολικές τάξεις και το υπερφορτωμένο αναλυτικό ή το ωρολόγιο πρόγραμμα μπορούν να αποτελέσουν αιτίες πειθαρχικών προβλημάτων. Πιο συγκεκριμένα, η υπερβολική ποσότητα της διδακτέας ύλης που δεν ανταποκρίνεται σε αρκετές περιπτώσεις στις σύγχρονες μορφωτικές ανάγκες των μαθητών, καθώς και ο σχεδιασμός της που γίνεται με βάση τις ανάγκες και δυνατότητες του μέσου μαθητή και είναι σε ορισμένες περιπτώσεις κάτω από τις δυνατότητες κάποιων μαθητών με αποτέλεσμα να τους προκαλεί ανία ή αντίθετα είναι πάνω από τις δυνατότητες κάποιων άλλων με αποτέλεσμα αυτοί να αισθάνονται κούραση και πίεση, είναι δυνατόν να προκαλέσει απειθαρχία στην τάξη και γενικά εκδήλωση προβλημάτων συμπεριφοράς από τους μαθητές.

Τελευταία αν και γίνονται προσπάθειες για να εκσυγχρονιστούν τα αναλυτικά προγράμματα διδασκαλίας και να εφαρμοστούν νέες και πιο αποτελεσματικές μέθοδοι διδασκαλίας εν τούτοις η πίεση χρόνου που ασκείται στους καθηγητές για να βγει η ύλη δεν τους επιτρέπει να χρησιμοποιήσουν τις νέες αυτές μεθόδους ή να ποικίλουν το ωρολόγιο ή αναλυτικό πρόγραμμα με καινούργιες δράσεις.

Ο μεγάλος αριθμός των μαθητών στα τμήματα κάθε τάξης περιορίζει την ελεύθερη κίνηση των μαθητών και αποτελεί σημαντικό παράγοντα που δυσκολεύει τη γνωστική αλλά και την κοινωνικοποιητική λειτουργία του σχολείου. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δυσκολεύει και το έργο των καθηγητών όσο αφορά την καλή διοίκηση της τάξης και τη συστηματική επικοινωνία με τους μαθητές, που θα συμβάλει στην ικανοποίηση των εκπαιδευτικών τους αναγκών και τον περιορισμό εκδήλωσης προβληματικών συμπεριφορών από τους μαθητές/τριες.

Η διοίκηση του σχολείου είναι ένας άλλος βασικός παράγοντας που σχετίζεται με τη δημιουργία προβλημάτων συμπεριφοράς από τους μαθητές στο σχολείο. Όταν η διεύθυνση του σχολείου είναι αναποτελεσματική όσον αφορά την απόδοση κυρώσεων, ενώ συγχρόνως δεν υπάρχει και καλή συνεργασία με τις μαθητικές κοινότητες, ενδέχεται αυτή η κατάσταση να δημιουργήσει απείθαρχη συμπεριφορά από τους μαθητές. Αντίθετα, μια αποτελεσματική και ισχυρή διεύθυνση σε συνδυασμό με την καλή συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών και διευθυντή βοηθάει στην καλλιέργεια αυτοπειθαρχίας και αυτοελέγχου της συμπεριφοράς των μαθητών.

Τέλος, κατά το Ματσαγγούρα (2006) το σχολείο δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση ιδανικό χώρο ανάπτυξης του παιδιού έτσι όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα. Οι παραδοσιακοί τρόποι παθητικής μάθησης, ο μαθητικός ανταγωνισμός και η συμβολική κατάχρηση της εξουσίας και αυθεντίας, οι συνθήκες συνωστισμού, ο περιορισμός στην κίνηση και ελεύθερη επιλογή, η ενασχόληση με θέματα άσχετα με τις άμεσες ανάγκες και τα ενδιαφέροντα της σχολικής ηλικίας, όλα μαζί αποτελούν παράγοντες που κάνουν το σχολείο αποκρουστικό και παράγοντα ενίσχυσης προβληματικής συμπεριφοράς.

Αντίθετα, ο Fontana (1996) υποστηρίζει ότι το σχολείο που “προσφέρει στους μαθητές του μια ανάπαυλα από τις βλαβερές επιδράσεις της γειτονιάς ή του σπιτιού, σχέσεις με δασκάλους και συνομηλίκους που δρουν θεραπευτικά και υποστηρικτικά και ευκαιρίες ανάπτυξης νέων πλευρών του εαυτού τους μέσα σ’ ένα υποστηρικτικό

περιβάλλον” είναι ένα αποτελεσματικό σχολείο, το οποίο είναι και το ζητούμενο είδος σχολείου (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 71-75).

Το σχολείο είναι το βασικό εργαστήριο διάπλασης των νέων ανθρώπων και το ουσιαστικότερο μέσο παρέμβασης που διαθέτει η κοινωνία για την ισορροπημένη και υγιή ψυχοσωματική ανάπτυξή τους. Εάν δεν αξιοποιηθεί σωστά ο εργαλειακός του χαρακτήρας – κλειδί, τότε η νεολαία και η κοινωνία δεν θα μπορέσουν να αναπτύξουν αντιστάσεις στην κλιμακούμενη βία.³²

4.4 Παράγοντες που σχετίζονται με τον εκπαιδευτικό.

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών στο φαινόμενο του εκφοβισμού, καθώς θεωρείται ρόλος – κλειδί στη δημιουργία θετικού ή αρνητικού κλίματος. Διάφορες έρευνες έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί: α) υποεκτιμούν τη συχνότητα του εκφοβισμού στο σχολείο τους σε σχέση με τους μαθητές/τις μαθήτριες, β) δεν αναγνωρίζουν πάντα με ακρίβεια περιστατικά εκφοβισμού και γ) δεν νιώθουν πως διαθέτουν τις κατάλληλες ικανότητες για να αντιμετωπίσουν αυτά τα περιστατικά.

Ακόμη, οι εκπαιδευτικοί είναι δυνατόν να ενισχύουν τις εκφοβιστικές συμπεριφορές επειδή αποτυγχάνουν είτε να προάγουν το σεβασμό μεταξύ μαθητών/τριών είτε να παρέμβουν όταν αντιλαμβάνονται τέτοια περιστατικά (Ψάλλη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 49).

Συνήθως οι εκπαιδευτικοί συνδέουν τα προβλήματα συμπεριφοράς των μαθητών τους με το οικογενειακό περιβάλλον και άλλους εξωσχολικούς παράγοντες και μόνο όταν δε βρουν λογική ερμηνεία των προβλημάτων συμπεριφοράς, στρέφονται σε ενδοσχολικούς παράγοντες. Έρευνες έχουν δείξει ότι η στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές, το στιλ διδασκαλίας, οι ελλειπείς γνώσεις τους σε θέματα διοίκησης και οργάνωσης της τάξης, καθώς και η αυταρχική και μεροληπτική συμπεριφορά τους, η ασυνέπειά τους στην τήρηση κανόνων ή στην επιβολή κυρώσεων, οι υπερβολικές απαιτήσεις τους από τους μαθητές, η έλλειψη ικανοτήτων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία συμβάλλουν ώστε να εκδηλωθούν διάφορα προβλήματα από μέρος των μαθητών.

³² <http://www.enet.gr/?i=news.el.elladavid=38047>

Καθοριστικός είναι ο ρόλος του εκπαιδευτικού στη διαμόρφωση του σχολικού κλίματος. Όταν ο εκπαιδευτικός χρησιμοποιεί δημοκρατικές μεθόδους διδασκαλίας με χαρακτήρα παιδοκεντρικό και συνεργατικό, τότε δεν παρουσιάζονται προβλήματα συμπεριφοράς, σε αντίθεση με αυτές που στηρίζονται στην αυθεντία του εκπαιδευτικού και δεν ταιριάζουν φυσικά στους μαθητές.

Εξίσου σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τη διαμόρφωση του σχολικού κλίματος, καθώς και τις σχέσεις και συμπεριφορές που αναπτύσσονται μέσα στη σχολική τάξη αποτελεί και η προσωπικότητα του εκπαιδευτικού. Έτσι εξηγείται και το φαινόμενο που παρατηρείται ορισμένοι εκπαιδευτικοί να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικότερα συγκεκριμένες δύσκολες καταστάσεις ελέγχου της τάξης, σε σχέση με άλλους συναδέλφους τους, παρ' όλο που όλοι έχουν διδαχθεί τις ίδιες αρχές επιβολής της πειθαρχίας.

Ακόμη, αναγκαίο για τη επίλυση δύσκολων καταστάσεων είναι το παιδαγωγικό κύρος. Αυτό ο εκπαιδευτικός το αποκτά από την αγάπη, το ενδιαφέρον, τη δοτικότητα προς τους μαθητές του, τις γνώσεις του, τη διδακτική του ικανότητα και την ικανότητά του να εφαρμόζει επιτυχημένα το σύστημα ποινών – αμοιβών.

Παράλληλα σημαντικό ρόλο στον έλεγχο της τάξης έχουν η ηγετική ικανότητα και το στυλ άσκησης της εξουσίας από τον εκπαιδευτικό, όπως είναι:

- το *αυταρχικό στυλ* άσκησης της εξουσίας.
- το *συμμετοχικό στυλ* άσκησης της εξουσίας.
- το *ελευθεριάζον στυλ* άσκησης της εξουσίας.

Ο Wragg (2003) υποστηρίζει ότι στο αυταρχικό στυλ διδασκαλικής συμπεριφοράς το μάθημα γίνεται με περισσότερη καθοδήγηση από τον εκπαιδευτικό και δεν δίνεται μεγάλη δυνατότητα αυτενέργειας στο μαθητή και δημιουργείται έτσι στους μαθητές ανασφάλεια και αίσθημα αποστροφής προς τη σχολική πραγματικότητα. Η διδασκαλική εξουσία επιβάλλεται με ποινές ενώ επιβραβεύονται από τον εκπαιδευτικό όσοι υπακούουν χωρίς να ασκούν κάποια κριτική. Κάτω από τέτοιες συνθήκες δημιουργείται ένταση στους μαθητές, διαταράσσονται οι διαπροσωπικές τους σχέσεις στην τάξη με συνέπεια την εκδήλωση προβλημάτων συμπεριφοράς.

Αντίθετα το συμμετοχικό στυλ διδασκαλικής συμπεριφοράς δίνει υψηλά επίπεδα αυτενέργειας στους μαθητές και υπάρχει μέτρια καθοδήγηση από τον εκπαιδευτικό όπου χρειάζεται. Ο εκπαιδευτικός επιδιώκει να εξασφαλίσει τη συναίνεση και την αποδοχή των μαθητών σε κάθε ενέργεια και απόφασή του, καλλιεργεί την αυτονομία των μαθητών και δημιουργεί καλές διαπροσωπικές σχέσεις μέσα στην τάξη.

Τέλος το ελευθεριάζον στυλ διδασκαλικής συμπεριφοράς ευνοεί τη δημιουργία προβλημάτων συμπεριφοράς από τους μαθητές στην τάξη αφού δίνει απόλυτη ελευθερία σ' αυτούς αλλά τους προκαλεί πολλές φορές και σύγχυση. Ο εκπαιδευτικός μένει απαθής σε ότι συμβαίνει στην τάξη και περιορίζεται στην έκθεση γενικών θέσεων.

Ο Fontana (1996a) επισημαίνει ότι τα χαρακτηριστικά που πρέπει να διαθέτει ένας εκπαιδευτικός ώστε να μπορεί να ασκεί καλό έλεγχο της τάξης είναι: η οργανωτική ικανότητα, η ικανότητα να προκαλεί το ενδιαφέρον και την περιέργεια των παιδιών, να καταλαβαίνει τους μαθητές, να έχει ρεαλιστικές απαιτήσεις, να γνωρίζει ακριβώς τι συμβαίνει μέσα στην τάξη κάθε στιγμή. Όσον αφορά την προσωπικότητά του πρέπει να έχει πρωτοτυπία και εμμονή στο έργο του, αίσθηση χιούμορ, πραότητα, φιλικότητα, αμεροληψία, ψυχική ωριμότητα, συναισθηματική ισορροπία, συνέπεια στην τήρηση των κανόνων και των δεσμεύσεών του απέναντι στους μαθητές, υπομονή και αυτοέλεγχο.

Συμπερασματικά μπορούμε να αναφέρουμε πως ο ρόλος του εκπαιδευτικού στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς των μαθητών είναι πάρα πολύ σημαντικός, αφού όπως επισημαίνει ο Χρηστάκης (2001), οι σημαντικότεροι παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία προβλημάτων συμπεριφοράς μέσα στην τάξη από τους μαθητές είναι η ανία και η καταπόνησή τους από τις σχολικές εργασίες καθώς και η ακατάλληλη συμπεριφορά του εκπαιδευτικού απέναντι στους μαθητές, όπως:

- Η δημιουργία αισθημάτων αποτυχίας.
- Το αυταρχικό στυλ αγωγής και διδασκαλίας.
- Ο περιορισμός αυθορμητισμού και πρωτοβουλίας.
- Οι εκρήξεις θυμού – οργής.
- Οι συλλογικές τιμωρίες και επιπλήξεις χωρίς διακρίσεις.

- Οι άσκοπες επαναλήψεις της ύλης που έχει κατανοηθεί.
- Οι αναιτιολόγητες διακοπές της διδακτικής εργασίας.
- Απασχόληση για πολύ ώρα με τον μαθητή που έχει προβλήματα.
- Η τακτική ισοπέδωσης, δηλαδή η μη αναγνώριση διαφορετικών ικανοτήτων και επιδόσεων στους μαθητές.

Άλλωστε η σύγχρονη παιδαγωγική δίνει στον εκπαιδευτικό έναν πολυδύναμο ρόλο μέσα από τον οποίο μεταξύ άλλων θα πρέπει είτε μόνος του είτε με τη βοήθεια ειδικών, να αναγνωρίζει, να αναλύει και να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τα προβλήματα συμπεριφοράς των μαθητών του, αλλά κυρίως να προλαμβάνει την εκδήλωσή τους (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 68-71).

4.5 Άλλοι παράγοντες (κοινότητα – συνομήλικοι/εφηβεία – ΜΜΕ – ηλεκτρονικά παιχνίδια – διαδίκτυο).

Οι παράγοντες αυτοί δε μπορούν να ενταχθούν σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες και αφορούν τη σύνθεση και ποιότητα της κοινότητας, την επίδραση των συνομηλίκων στη συμπεριφορά των παιδιών, τα ΜΜΕ, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, την εφηβεία, την τηλεόραση, το διαδίκτυο.

4.5.1 Κοινότητα (Σύνθεση και ποιότητα της κοινότητας).

Πολύ λίγες είναι οι έρευνες που προσπαθούν να μελετήσουν εάν και πόσο ο εκφοβισμός συνδέεται με παράγοντες στην κοινότητα. Η φτώχεια, η εγκληματικότητα και έλλειψη ασφάλειας στη γειτονιά, τα περιορισμένα κοινωνικά δίκτυα και πόροι και η έλλειψη θετικών ενήλικων προτύπων συμπεριφοράς φαίνεται να συνδέονται με την αύξηση του εκφοβισμού. Οι έρευνες ωστόσο δεν αποδεικνύουν ξεκάθαρα ότι υπάρχει αυτή η σύνδεση. Η φτώχεια μοιάζει να είναι ο μόνος παράγοντας που συνδέεται στενά με την αντικοινωνική συμπεριφορά και την επιθετικότητα (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 52).

Εξάλλου οι σημερινές κοινωνίες είναι πολυπολιτισμικές, αποτελούνται δηλαδή από άτομα με διαφορετικές εθνικότητες και θρησκείες και έχουν συχνά διαφορετικές αρχές, αξίες και πεποιθήσεις, συνήθειες και τρόπο ζωής, που προσδιορίζονται πολιτισμικά και δεν ευνοούν τις καλές διαπροσωπικές σχέσεις των μελών τους και

συχνά παρατηρούνται προβλήματα συμπεριφοράς και παραβατικότητας στα μέλη τους. Επομένως, σε περιοχές με την παραπάνω σύνθεση της κοινωνίας και συγχρόνως με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αφού συνήθως οι κάτοικοι είναι οικονομικοί μετανάστες τα σχολεία αντανακλούν εν μέρη την εικόνα της τοπικής κοινωνίας και δεν είναι σπάνιο να εμφανίζονται περισσότερα προβλήματα απειθαρχίας και παραβατικής συμπεριφοράς στους μαθητές τους.

Παράλληλα “στο χάσμα των γενεών” μεταξύ ενηλίκων παιδιών/εφήβων που υπάρχει σε κάθε κοινωνία και χαρακτηρίζεται μεταξύ άλλων από την αμφισβήτηση των παραδοσιακών αξιών και της κάθε μορφής αυθεντίας και γίνεται όλο και μεγαλύτερο καθώς το σχολείο και οι εκπαιδευτικοί εκφράζουν τον αμφισβητούμενο από τους νέους κόσμο, πρέπει να προσθέσουμε και το χάσμα και την αντιπαλότητα των τάξεων. Το σχολείο εκφράζει αξίες και χρησιμοποιεί κώδικες της μεσοαστικής και ανώτερης τάξης τους οποίους απορρίπτουν σκόπιμα και συνειδητά μεγάλη κατηγορία μαθητών που προέρχονται από τις εργατικές τάξεις, θέλοντας να εκφράσουν την αντίθεσή τους προς το σύστημα εξουσίας του σχολείου (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 75-76).

Εξάλλου η ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων σε μια κοινότητα με ουσιαστικές συντροφικές σχέσεις αλληλεγγύης αποτελεί παράγοντα ενδυνάμωσης ή αποτροπής του σχολικού εκφοβισμού. Οι πόλεις, με τον άξενο χαρακτήρα τους συμβάλλουν στον κατακερματισμό των σχέσεων και της αποπροσωποποίησης. Όμως είναι λάθος να πιστεύουμε ότι η ζωή στα χωριά και τις μικρές επαρχιακές κωμοπόλεις σημαίνει καλύτερη ποιότητα σχέσεων και λιγότερο σχολικό εκφοβισμό. Η εμπειρία δείχνει πως συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Η στενότητα του χώρου σε ένα χωριό ή σε μια μικρή επαρχιακή πόλη πολλές φορές μπορεί να κάνει εφιαλτικά τα φαινόμενα εκφοβισμού, αφού το άτομο έχει ακριβώς μικρότερα περιθώρια να ξεφύγει από την οποιαδήποτε δυσάρεστη κατάσταση. Οι “διώκτες” του θύματος είναι παρόντες και έξω από το σχολείο κάτι που μπορεί να αποφευχθεί στην μεγαλούπολη, η οποία δίνει σε τελική ανάλυση και ως έσχατο μέσον και την επιλογή αλλαγής σχολείου ή/και γειτονιάς. Επομένως, οι ανθρώπινες σχέσεις δεν συνδέονται αποκλειστικά και μόνο με το μέγεθος της πόλης ή του χωριού.³³

³³ www.sylaristotelis.com/news/scholikos-ekfovismos-i-anagnorisi-enos-provlimatos-toy-k-therianoy/

4.5.2 Συνομηλικοί/εφηβεία και ο ρόλος τους στον εκφοβισμό.

Με την επίδραση των συνομηλίκων στο φαινόμενο του εκφοβισμού έχουν ασχοληθεί ιδιαίτερα οι ερευνητές, αφού η ομάδα των συνομηλίκων δεν είναι μόνο η κύρια κοινωνικοποιητική δύναμη κατά την πρώιμη εφηβεία, αλλά και μια ισχυρή και κυρίαρχη δύναμη που συμβάλλει στον εκφοβισμό και τη θυματοποίηση.

Οι έφηβοι όπως είναι φυσιολογικό κατά την περίοδο της εφηβείας απομακρύνονται συναισθηματικά από τους γονείς τους και αναζητούν συναισθηματική στήριξη και φιλία από άλλα άτομα στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Τα άτομα αυτά είναι η ομάδα των συνομηλίκων προς την οποία στρέφονται οι έφηβοι και έτσι αυτή καταλαμβάνει μια εξίσου κεντρική θέση με τους γονείς στον τομέα των διαπροσωπικών σχέσεων.

Η ομάδα των συνομηλίκων επηρεάζει είτε θετικά είτε αρνητικά την ανάπτυξη του παιδιού/εφήβου. Επομένως, οι συνομηλικοί μπορούν να επηρεάσουν θετικά την επίδοση των φίλων τους στο σχολείο, καθώς και την ψυχοκοινωνική τους προσαρμογή.

Δεν είναι όμως και λίγες οι φορές που έχουν ευθύνη για πολλά προβλήματα συμπεριφοράς τους, όπως η χρήση αλκοόλ, ναρκωτικών, παραβατικότητα. Οι περισσότεροι έφηβοι επηρεάζονται από τους συνομηλίκους τους όχι επειδή τους πίεσαν αλλά από θαυμασμό στο πρόσωπό τους και επειδή εκτιμούν τη γνώμη τους και θέλουν επίσης να τους μιμηθούν σε κάποιες πράξεις τους (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: 76-77).

Με την επίδραση των συνομηλίκων στο φαινόμενο του εκφοβισμού έχουν ασχοληθεί ιδιαίτερα οι ερευνητές, αφού η ομάδα των συνομηλίκων δεν είναι μόνο η κύρια κοινωνικοποιητική δύναμη κατά την πρώιμη εφηβεία, αλλά και μια ισχυρή και κυρίαρχη δύναμη που συμβάλλει στον εκφοβισμό και την θυματοποίηση.

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν τρεις θεωρίες οι οποίες επιχειρούν να εξηγήσουν το πώς συμβάλλουν οι συνομηλικοί στον εκφοβισμό:

- *Η θεωρία της επικράτησης (dominance theory)*: Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η μετάβαση στο Γυμνάσιο χαρακτηρίζεται από μια επαναδιαπραγμάτευση των σχέσεων επικράτησης/κυριαρχίας μέσα στην ομάδα των συνομηλίκων. Ο εκφοβισμός

θεωρείται ως η συνειδητή στρατηγική κάποιων που τη χρησιμοποιούν για να επικρατήσουν μέσα στις νεοσύστατες ομάδες συνομηλίκων.

- *Η θεωρία της έλξης (attraction theory)*: Η θεωρία αυτή μας λέει ότι οι νεαροί έφηβοι θέλοντας να ανεξαρτητοποιηθούν από τους γονείς τους, δημιουργούν ή θέλουν να δημιουργήσουν σχέσεις με συνομηλίκους που έχουν χαρακτηριστικά τα οποία αντικατοπτρίζουν περισσότερο ανεξαρτησία (π.χ. επιθετικότητα) και λιγότερο συμπεριφορές υπακοής.

- *Η θεωρία της ομοφιλίας (homophily theory)*: Κατά τη θεωρία αυτή στην πρώιμη εφηβεία οι ομάδες συνομηλίκων αποτελούνται από μέλη με κοινά χαρακτηριστικά όπως: φύλο, φυλή, συμπεριφορές (ακαδημαϊκός προσανατολισμός ή αντικοινωνική συμπεριφορά). Οι συνομήλικοι κάνουν σχέσεις με άτομα με παρόμοια επίπεδα επιθετικότητας, αλλά επηρεάζουν και ο ένας τον άλλον στο πέρασμα του χρόνου.

Η Salmivalli και η ομάδα της (1997) περιέγραψαν τον κύκλο του εκφοβισμού και τους ρόλους που αναλαμβάνουν σ' αυτόν μαθητές/τριες. Οι ρόλοι αυτών που συμμετέχουν σε περιστατικά εκφοβισμού είναι οι εξής:

1) Δράστης (bully): Δρα ως αρχηγός, είναι δηλαδή το άτομο που ξεκινάει τον εκφοβισμό και αναγκάζει τους άλλους να τον/την ακολουθήσουν.

2) Οπαδός/Πρωτοπαλίκαρο (follower or henchman): Είναι το εκτελεστικό όργανο του αρχηγού, του δράστη, αφού είναι το άτομο που ενώ παίζει έναν ιδιαίτερα ενεργό ρόλο στον εκφοβισμό, δεν είναι αυτός/ή που τον ξεκινά.

3) Υποστηρικτής (supporter): Είναι αυτός/ή που φανερά και ενεργητικά υποστηρίζει τον εκφοβισμό.

4) Παθητικός υποστηρικτής (passive supporter): Διατηρεί τις αποστάσεις του και δε συμμετέχει ενεργά στα περιστατικά εκφοβισμού, αν και συμφωνεί με τη χρήση συγκεκριμένων βίαιων μεθόδων και υποστηρίζει τον εκφοβισμό.

5) Αμέτοχος θεατής (disengaged onlooker): Πρόκειται για το άτομο που θεωρεί πως ότι συμβαίνει δεν είναι “δική του δουλειά” και απλά παρακολουθεί το περιστατικό και δεν παίρνει θέση.

6) Παθητικός υπερασπιστής (passive defender): Το άτομο αυτό όχι μόνο δεν υποστηρίζει τη χρήση βίαιων μεθόδων, αλλά σκέφτεται ότι πρέπει να βοηθήσει το θύμα. Μένει όμως μόνο στη σκέψη και δεν κάνει κάποια συγκεκριμένη ενέργεια.

7) Υπερασπιστής (defender): Ο υπερασπιστής απεχθάνεται τη χρήση βίας και βοηθά ή προσπαθεί να βοηθήσει το άτομο που τον υφίσταται δηλαδή το θύμα (victim) (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 50-51).

4.5.3 Μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Η βία στα ΜΜΕ αποτελεί για πολλούς ένα ζήτημα δημόσιας υγείας και ένα συχνά ικανοποιητικό φαινόμενο καθώς μπορεί να οδηγήσει σε επιθετικές συμπεριφορές και άλλα προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας. Η επίδραση είναι σημαντική καθώς έχει πολλαπλασιασθεί τα τελευταία χρόνια η έκθεση των παιδιών στα ηλεκτρονικά μέσα. Ως αιτίες για την ενασχόληση των παιδιών με τα ηλεκτρονικά μέσα θεωρούνται η φυγή από τα προβλήματα της πραγματικότητας, το ψυχικό κενό, η ταύτιση με λαμπερούς ήρωες, η εμπειρία άγχους-ευχαρίστησης, η διαμαρτυρία στη γενιά των γονέων, η καταξίωση στην ομάδα συνομηλίκων. Σκηνές βίας προβάλλονται σε μεγάλο ποσοστό σε ταινίες μυθοπλασίας, ψυχαγωγικά προγράμματα, βίντεο κλιπ, δελτία ειδήσεων, διαφημίσεις σε διάφορα μέσα όπως τηλεόραση, διαδίκτυο, ηλεκτρονικά παιχνίδια κ.λ.π.³⁴

4.5.3.1 Τηλεόραση.

Τα ΜΜΕ έδειξαν πολλές έρευνες που έχουν γίνει ότι επιδρούν αρνητικά στη συμπεριφορά ατόμων, και κυρίως επιδρούν περισσότερο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών. Η παιδική ηλικία επηρεάζεται από τον κοινωνικό περίγυρο αφού ενεργεί, συμπεριφέρεται, μιλάει παρατηρώντας και μιμώντας τους μεγαλύτερους. Ένα τέτοιο μέσο παρατήρησης και μίμησης είναι και η τηλεόραση. Τα παιδιά δεν αξιοποιούν δημιουργικά τον ελεύθερο χρόνο τους αλλά αφιερώνουν ένα μεγάλο μέρος του στην παρακολούθηση τηλεόρασης. Η διαφήμιση και η προπαγάνδα προβάλλουν αρνητικά πρότυπα και οδηγούν στη διάβρωση των ηθικών αξιών και στην εξαχρείωση των νέων. Οι σκηνές βίας που προβάλλονται από τα ΜΜΕ στα δελτία ειδήσεων και σε τηλεοπτικές εκπομπές, σε συνδυασμό με αυτές που προωθεί το διαδίκτυο και τα παιχνίδια εικονικής πραγματικότητας, γίνονται τρόπος ζωής. Σε

³⁴ www.hscap.gr/attachments/article/3/5oPPSViaPaidiThesmoiCdKeimena.pdf

αυτό συμβάλλει και η εμπορευματοποίηση του ελεύθερου χρόνου και της διασκέδασης που συνδέεται άμεσα και έμμεσα με την εμφάνιση φαινομένων, όπως η χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών. Αυτό βέβαια οφείλεται και στην αδυναμία επίλυσης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι νέοι και στη λανθασμένη αντιμετώπιση που έχουν από το περιβάλλον τους.³⁵

Η τηλεοπτική βία μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της επιθετικότητας και αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Συχνά η βία προβάλλεται αποσπασματικά και τα παιδιά δε συνειδητοποιούν τις αρνητικές της επιπτώσεις.

Είναι ανησυχητικά τα ακόλουθα αποτελέσματα όπως αυτά προκύπτουν από τις πολλές έρευνες που έγιναν:

- Τα παιδιά μιμούνται τη βία που βλέπουν στην τηλεόραση.
- Αποδέχονται σταδιακά τη βία σαν μέσο για να λύσουν τα προβλήματά τους.
- Προκαλείται αύξηση στο φόβο των παιδιών να γίνουν θύματα.
- Αύξηση της επιθυμίας για βία στην ψυχαγωγία και στην πραγματική ζωή.
- Συνηθίζουν τον τρόπο της βίας, δεν συγκινούνται από αυτή και γίνονται απαθείς μπροστά στη βία που αντικρίζουν.
- Ταυτοποιούν τους εαυτούς τους με ορισμένους χαρακτήρες που βλέπουν είτε αυτοί είναι θύτες είτε θύματα.

Το να παρακολουθούν συνεχώς τα παιδιά στην τηλεόραση επεισόδια βίας, τους δημιουργεί περισσότερη επιθετικότητα. Περισσότερο επιβλαβή είναι προγράμματα στα οποία η βία φαίνεται σαν να είναι αληθινή, επαναλαμβάνεται συχνά και περνά ατιμώρητη.

Εκτός από ταινίες μυθοπλασίας ή άλλα προγράμματα, τα παιδιά παρακολουθούν συχνά τα δελτία ειδήσεων που μεταδίδονται πια σε όλη τη διάρκεια της ημέρας, συχνά με τα γεγονότα να “ξεδιπλώνονται” σε πραγματικό χρόνο, με εκτενείς παρουσιάσεις πολέμων, εγκλημάτων, φυσικών καταστροφών, με αισθησιακή-γλαφυρή παρουσίαση της βίας. Οι επιδράσεις στα παιδιά είναι σημαντικές π.χ.

³⁵ www.epapanis.blogspot.gr/2011/09/blog-post_5106.html

μελέτες για την κάλυψη του Πολέμου του Κόλπου, της 11^{ης} Σεπτεμβρίου κ.λ.π, έδειξαν ότι η πλειοψηφία των παιδιών είχε αντιδράσεις άγχους –στρες και σε κάποιες περιπτώσεις μετατραυματική διαταραχή στρες. Εκτός από τα σημαντικά γεγονότα, παρατηρούνται εκδηλώσεις φόβου ακόμα και σε καθημερινές ειδήσεις για εγκλήματα, ατυχήματα κ.λ.π.

Για πολλούς είναι σημαντική η φύση της βίας π.χ. η σκόπιμη βία έχει συνδεθεί σε μεγαλύτερο βαθμό με επιθετικότητα. Όμως και η μη σκόπιμη βία (ατυχήματα), η λεγόμενη “δομική” βία (πόλεμος) και ο βανδαλισμός (βία προς άψυχα αντικείμενα) μπορεί να οδηγήσει σε φόβο θυματοποίησης, απευαισθητοποίηση και αύξηση επιθετικότητας στα παιδιά. Σημασία δεν έχει μόνο η βία καθεαυτή αλλά και το πλαίσιο, όταν δεν παρουσιάζεται το ανθρώπινο κόστος ή η επίδειξη βίας γίνεται σε σεξουαλικό, κωμικό και γενικά διασκεδαστικό πλαίσιο όπου συνδέονται ευχάριστα συναισθήματα με βλάβη των άλλων. Η επίδειξη των συναισθηματικά επώδυνων συνεπειών της βίας μπορεί από τη μια πλευρά να αυξήσει τις αντιδράσεις φόβου, ειδικά όταν τα παιδιά ταυτίζονται με τα θύματα, και από την άλλη η επίδειξη των πραγματικών συνεπειών (πόνος κ.λ.π) μπορεί να μειώσει την επιθετικότητα και απευαισθητοποίηση. Εξάλλου με την καλλιέργεια του συνδρόμου του “επικίνδυνου κόσμου”, αντίληψη του κόσμου ως επικίνδυνου χώρου που γίνεται τα τελευταία χρόνια μέσω της τηλεόρασης, δηλαδή ότι υπάρχουν μεγάλες πιθανότητες να φερθούν οι άλλοι επιθετικά και το παιδί θα γίνει θύμα βίας οπότε η χρήση βίας είναι δικαιολογημένος τρόπος για να προστατευτεί ή να επιλύσει τη σύγκρουση το παιδί συνηθίζει τη βίαιη αντεκδίκηση σε κάθε πρόκληση.³⁶

Μεγαλύτερο κίνδυνο για να επηρεασθούν ή να μιμηθούν αλλά και να υιοθετήσουν όσα βλέπουν έχουν τα παιδιά τα οποία είναι συναισθηματικά ασταθή και παρορμητικά. Τα παιδιά μπορούν να επηρεαστούν αρνητικά ακόμα και όταν δεν υπάρχουν επιθετικές συμπεριφορές στην οικογένειά τους. Το γεγονός που ανησυχεί ιδιαίτερα είναι ότι η επίδραση και ο αντίκτυπος στη συμπεριφορά του παιδιού μπορεί να εμφανιστεί μακροχρόνια και όχι μόνο άμεσα.

Ένας παιδίατρος σχολιάζει: «Η τηλεόραση όπως το φώς του χειρουργείου δημιουργεί ένα περιβάλλον που ‘επιτίθεται’ στο παιδί και το κυριεύει. Το παιδί, για

³⁶ www.hscap.gr/attachments/article/3/5oPPSViaPaidiThesmoiCdKeimena.pdf

να ανταποκριθεί σε αυτό το περιβάλλον, κατά κάποιο τρόπο μουδιάζει, μειώνει τη δική του ενεργητικότητα, γίνεται παθητικό και μαγνητίζεται στην οθόνη».

Επίσης, εκτός από τις αρνητικές επιδράσεις των ΜΜΕ στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των νέων, η πολύωρη καθήλωση και ακινησία με τις ώρες μπροστά στην τηλεόραση είτε παρακολουθώντας διάφορα προγράμματα είτε παίζοντας κάποιο ηλεκτρονικό παιχνίδι, επιδρά αρνητικά στη συμπεριφορά τους και αφαιρεί από το χρόνο που θα αφιέρωναν σε άλλες ασχολίες με τους φίλους τους ή την οικογένειά τους. Παίζουν λιγότερο, διαβάζουν και κουβεντιάζουν λιγότερο, ασχολίες που είναι πολύ σημαντικές στην ανάπτυξη των γλωσσικών ικανοτήτων των παιδιών αλλά και της κοινωνικότητάς τους.

Γενικά η βία της τηλεόρασης δημιουργεί μια λανθασμένη εικόνα για τον κόσμο, παρουσιάζει ένα κόσμο σκοτεινό και βίαιο και έτσι από τη μια καλλιεργεί αίσθημα ανασφάλειας και φόβου στα παιδιά και από την άλλη απευαισθητοποιεί και μειώνει τη συμπόνια τους για τον πόνο των άλλων.³⁷

4.5.3.2 Ηλεκτρονικά παιχνίδια.

Σύμφωνα με τον Berger (2002) τα παιχνίδια βίντεο δεν αποτελούν ένα νέο μέσο αλλά μια μορφή τέχνης, ένα κείμενο που δημιουργείται συλλογικά, δημιουργείται σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, απευθύνεται σε ένα συγκεκριμένο κοινό και προβάλλεται σε ένα οικείο μέσο (την οθόνη της τηλεόρασης και του υπολογιστή).

Η φύση της δύναμης που ασκούν τα παιχνίδια έχει αλλάξει σημαντικά από τις αρχές της δεκαετίας του '80 αφού τα νέα παιχνίδια έχουν δυναμικές εικόνες και ήχο και διαφέρουν από τους προκατόχους τους λόγω των νέων τεχνολογικών εξελίξεων στη δημιουργία παιχνιδιών, και στη δυνατότητα αλληλεπίδρασης που υπάρχει με ένα νέο τύπο αφήγησης ο οποίος δίνει στο χρήστη το δικαίωμα να παρέμβει ενεργά στην πλοκή.

Ένα παιχνίδι δημιουργεί υποκειμενική και εσκεμμένη απλοποιημένη απεικόνιση μιας συναισθηματικής πραγματικότητας και δεν είναι μια αντικειμενικά ακριβής απεικόνιση της πραγματικότητας. Η αντικειμενική ακρίβεια χρειάζεται μόνο στο αναγκαίο μέτρο ώστε να υποστηριχθεί η φαντασία του παίκτη που αυτή είναι το

³⁷ www.1lyk-moiron.ira.sch.gr/docs/pr2013-2014/MME-koinvnikopoih.pdf

“κλειδί” για να γίνει το παιχνίδι ψυχολογικά αληθινό. Όλες οι επιλογές στα παιχνίδια βίντεο είναι προκαθορισμένες από τους σχεδιαστές του παιχνιδιού.

Υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ της τηλεοπτικής βίας, της κινηματογραφικής βίας και της βίας των παιχνιδιών βίντεο, δηλαδή ανάμεσα στην πραγματική βία και τη φανταστική βία και την επίδρασή τους στη βίαιη συμπεριφορά των νεαρών ατόμων. Στην τηλεοπτική και την κινηματογραφική βία, βλέπουμε άλλους να συμπεριφέρονται βίαια. Στα παιχνίδια βίντεο, συμμετέχουμε στη δράση και χρησιμοποιούμε βία για να επιτύχουμε διάφορους στόχους. Οι περισσότεροι άνθρωποι δεν βλέπουν ποτέ κάποιον να σκοτώνεται στην πραγματικότητα, αλλά βλέπουν χιλιάδες θανάτους στον κινηματογράφο, στην τηλεόραση και “σκοτώνουν” δεκάδες ή ίσως εκατοντάδες και χιλιάδες ανθρώπων, τεράτων και εξωγήινων όταν παίζουν παιχνίδια βίντεο. Το γεγονός αυτό, ότι η βία είναι φανταστική και όχι πραγματική τους δίνει μια διαφορετική υπόσταση – εκείνη του “παιχνιδιού” ή του “ψεύτικου” – και ο Berger (2002) αναρωτιέται αν είναι λιγότερο σημαντική η επίδρασή της πάνω μας από την πραγματική βία.

Επίσης, υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην “κωμική” βία, την οποία βρίσκουμε σε πολλά κινούμενα σχέδια και παιχνίδια βίντεο, και τη “σοβαρή” βία, που βρίσκουμε σε αστυνομικές σειρές και ορισμένα παιχνίδια βίντεο, στην τηλεοπτική, την κινηματογραφική βία και τη βία των παιχνιδιών βίντεο. Στην τηλεοπτική και την κινηματογραφική βία, παρακολουθούμε άλλους να συμπεριφέρονται βίαια, ενώ στα παιχνίδια βίντεο, συμμετέχουμε στη δράση και χρησιμοποιούμε βία για να επιτύχουμε διάφορους στόχους.

Υπάρχουν αρκετές διαφωνίες ανάμεσα στους ερευνητές όσον αφορά την επίδραση της βίας των παιχνιδιών βίντεο στη συμπεριφορά των παιδιών και εφήβων. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η βία στα παιχνίδια βίντεο οδηγεί σε κάθαρση, σε μια αποκαθάριση και έναν εξαγνισμό συναισθημάτων με τέτοιο τρόπο ώστε η έκθεση στη βία να οδηγεί κατά παράδοξο τρόπο σε λιγότερη βία σύμφωνα με αυτόν τον ισχυρισμό.

Αντίθετα άλλοι μελετητές αντικρούουν την προηγούμενη άποψη ισχυριζόμενοι ότι τα παιδιά έχουν την τάση να μιμούνται και να ταυτίζονται με συμπεριφορές και χαρακτήρες άλλων. Αυτοί οι χαρακτήρες υπάρχουν μέσα σε απεικονίσεις που βλέπουν και συχνά χρησιμοποιούν βία για να “λύσουν” προβλήματα.

Ο Berger υποστηρίζει ότι η βία σε οποιαδήποτε μορφή της (φανταστική και κωμική) έχει βαθύτατες συνέπειες στις ψυχές μας και το γεγονός ότι η βία είναι κωμική και έχουμε την τάση να την αγνοούμε την κάνει ακόμα πιο καταστροφική.

Τα παιδιά απευαισθητοποιούνται στις τρομερές επιδράσεις της βίας, επειδή γίνεται σε μεγάλο βαθμό μέρος της ζωής τους. Στα παιχνίδια βίντεο η έννοια “σκοτώνω” και “σκοτώνομαι” αποκτά διαφορετική διάσταση από το γεγονός ότι οι χαρακτήρες μπορεί να σκοτωθούν και μετά να επανέλθουν στη ζωή. Το να σκοτώσεις κάποιον ή να σκοτωθείς σε ένα παιχνίδι βίντεο συνήθως ακολουθείται από την επαναφορά στη ζωή όταν το παιχνίδι ξεκινάει πάλι. Τα πολύ μικρά παιδιά ενδέχεται να υποθέσουν ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει και στην πραγματικότητα και έτσι να υποβαθμίσουν τη σημασία της βίας που ίσως ασκούν (Πανούσης, 2004: 41-49).

4.5.3.3 Η βία στα παιχνίδια του υπολογιστή.

Η εισαγωγή του υπολογιστή στη ζωή μας αποτελεί μια αναγκαιότητα, έτσι όπως αποδεικνύεται από αρκετές θεωρητικές και ερευνητικές διαπιστώσεις που έχουν γίνει, λόγω των αδιαμφισβήτητων δυνατοτήτων του στην επικοινωνία, την πληροφόρηση και την εκπαίδευση. Ο βασικός αλφαριθμητισμός των παλαιότερων εποχών αντικαταστάθηκε από τον τεχνολογικό αλφαριθμητισμό. Αν και ο Η/Υ είναι ένα χρήσιμο μέσο, η αλόγιστη χρήση του κυρίως από τα παιδιά έχει βλαβερές επιπτώσεις τόσο στην σωματική τους ανάπτυξη όσο και στον συναισθηματικό και ψυχικό τους κόσμο. Η εξάρτηση των παιδιών από τον Η/Υ είναι πλέον πολύ μεγάλη, έχουμε πάψει πλέον να βλέπουμε τα παιδιά “λερωμένα με χώμα” να ζουν δηλαδή φυσιολογικά και να απολαμβάνουν αυτά που τους προσφέρει το ομαδικό και δημιουργικό παιχνίδι αφού αυτό έχει αντικατασταθεί από παιχνίδια μέσα στον υπολογιστή.

Στα 100 παιχνίδια του Η/Υ τα 22 είναι παιχνίδια “στρατηγικής”, όπως π.χ. το “Civilization”, όπου ο παίκτης κτίζει πόλεις, χωριά, κάνει εμπορικές συναλλαγές και πολέμους. Το 3% της ετήσιας παραγωγής παιχνιδιών υπολογιστή είναι τα λεγόμενα βολών πρώτου προσώπου, καθώς και παιχνίδια βίας. Τα παραδοσιακά παιχνίδια ως μια πολυδιάστατη κοινωνική και ψυχική δραστηριότητα, αποτελούν μια φανταστική κατάσταση που δίνει διέξοδο στην ένταση των συναισθηματικών αναγκών του παιδιού και δίνουν ικανοποίηση μεταβάλλοντας την πραγματικότητα, αναπτύσσοντας έτσι την αίσθηση ελέγχου του εαυτού και του περιβάλλοντος του παιδιού. Αντίθετα τα ηλεκτρονικά παιχνίδια ασκούν τους παίχτες στους γρήγορους ρυθμούς

επεξεργασίας των πληροφοριών, που σχετίζονται με ένα επιφανειακό επίπεδο επεξεργασίας (γνωστική διάσταση). Ενώ στα παραδοσιακά παιχνίδια η συναισθηματική ατμόσφαιρα είναι συνήθως χαλαρή και παιχνιδής, στα ηλεκτρονικά το μόνο που μπορεί να κάνει ο παίκτης είναι να συντονιστεί με τις διάφορες διαβαθμίσεις τους, με ένα επιπλέον κάθε φορά επίπεδο δυσκολίας, διέγερσης και παρατεταμένης κορύφωσης (συγκινησιακή διάσταση). Επίσης, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια αποδυναμώνουν την ανάπτυξη της συλλογικότητας και της άμεσης διαπροσωπικής επικοινωνίας. Είτε ο παίκτης χάσει είτε κερδίσει, κάθε νίκη ορίζεται από την υπέρβαση του ίδιου του εαυτού και της επίδοσής του στο προηγούμενο στάδιο δυσκολίας. Ο παίκτης ακόμη και όταν κερδίζει, κερδίζει τον εαυτό του, αλλά χάνει από το λογισμικό του παιχνιδιού (κοινωνική διάσταση).

Δύο ξεχωριστές έρευνες, η μία από το Stanford University στις ΗΠΑ και η άλλη από το Tohoku University στη Σιγκαπούρη είχαν το ίδιο αποτέλεσμα: απέδειξαν ότι η ενασχόληση με απλά και χαρούμενα παιχνίδια στον Η/Υ σε μικρές ηλικίες συνηθίζει τα παιδιά στις γρήγορες εναλλαγές/κινήσεις και πολύχρωμα γραφικά – με αποτέλεσμα να εθιστούν πολύ πιο εύκολα και σε αντίστοιχα παιχνίδια όταν μεγαλώσουν (που σε μεγαλύτερες ηλικίες είναι και παιχνίδια τα οποία περιλαμβάνουν σκηνές έντονης δράσης και βίας). Άλλη έρευνα πάλι στο Tohoku University που είχε αρχικά στόχο να δείξει την δραστηριότητα του εγκεφάλου σε εφήβους την ώρα που παίζουν Nintendo, απέδειξε ότι η ενασχόληση με ηλεκτρονικά παιχνίδια εξασκεί και αλλάζει το μέγεθος του μέρους του εγκεφάλου το οποίο ευθύνεται για την όραση και την κίνηση – το ίδιο μέρος που απαιτείται να λειτουργήσει για την κατακράτηση βίαιων ή λανθασμένων κοινωνικά προθέσεων. Η έρευνα αυτή έδειξε ότι δεν είναι μόνο οι εικόνες βίας του παιχνιδιού που θα προκαλέσουν μια πιο βίαιη γενιά στο μέλλον, αλλά ο ριζικός τρόπος με τον οποίο επιδρά αυτή η δραστηριότητα στον εγκέφαλο. Η χρήση βίαιων παιχνιδιών αυξάνει τις επιθετικές συμπεριφορές, τις επιθετικές σκέψεις, τα επιθετικά συναισθήματα και μειώνει τις θετικές κοινωνικές συμπεριφορές.³⁸

Διάφορες περιπτωσιολογικές μελέτες σχετικά με ανήλικους δράστες πράξεων βίας υποδεικνύουν ότι όποιος είναι ή αισθάνεται επιθετικός, βιώνει την επιθετικότητά του στην πραγματική ζωή. Οι αναλύσεις του προφίλ των δραστών, καθώς και των

³⁸ www.taekpaideutika.gr/ekp_107-108/21.pdf

διαδικασιών κοινωνικοποίησής τους δείχνουν ότι πίσω από τις περιπτώσεις αυτές υπάρχουν άτομα απελπισμένα, άτομα με ιστορικό τάσης προς κοινωνική απομόνωση, παρανομία, διαταραχές ναρκισσιστικής προσωπικότητας και ιδιορρυθμίες, καθώς και εύκολης πρόσβασης στα όπλα. Τα παιχνίδια υπολογιστή με σκληρές βίας δεν αποτελούν κίνητρο, ούτε ευκαιρία εκδήλωσης βίαιων συμπεριφορών αν και μπορούν να επιβαρύνουν την προσωπική τραγωδία του δράστη. Το ερώτημα των κινδύνων από τα παιχνίδια υπολογιστή δεν μπορεί να απαντηθεί καταφεύγοντας σε μια έρευνα αποδοχής.

Τα παιχνίδια υπολογιστή δεν μας κάνουν πιο φιλειρηνικούς, ούτε όμως και πιο βίαιους ευθύς εξαρχής, ούτε προκαλούν συναισθηματική ταύτιση. Οι “άλλοι”, τα έτερα όντα των παιχνιδιών αυτών δεν προκαλούν συμπόνια, αλλά απαιτούν τακτικούς υπολογισμούς, στρατηγικό σχεδιασμό, ταχύτητες και ακριβείς αντιδράσεις. Οι εικονικοί “άλλοι” δεν έχουν συναισθήματα ή δυνατότητα ταύτισης. Οι κινήσεις τους ελέγχονται από προγραμματισμένους αλγόριθμους, τις οποίες και πρέπει να προβλέψουν οι παίκτες για να κερδίσουν και πρέπει να καταλάβουν ότι τα συναισθήματα και η ταύτιση δεν έχουν θέση στον εικονικό κόσμο.

Η ταύτιση και η συμπόνια ως η θεμελιώδης συναισθηματική ικανότητα που επιτρέπει να κρίνουμε βάση ηθικής μπορεί να αποτελέσει το όριο της ανεκτής βίας για τα παιδιά και τους εφήβους τόσο στον εικονικό όσο και στον πραγματικό κόσμο (Πανούσης, 2004: 71-72).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού/bullying.

Οι επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού είναι ποικίλες, σοβαρές και μακροχρόνιες και αφορούν στα παιδιά που θυματοποιούνται, αλλά και τα παιδιά θύτες καθώς επίσης και τα παιδιά παρατηρητές. Επίσης, το bullying μπορεί να έχει αντίκτυπο στο κοινωνικό περιβάλλον ενός σχολείου δημιουργώντας κλίμα φόβου μεταξύ των μαθητών, εμποδίζοντας την ικανότητά τους να μάθουν και οδηγώντας τους σε αντικοινωνικές συμπεριφορές.

Σύμφωνα με την έκθεση του National Institute of Child Health and Human Development (N.I.C.H.D.) θύματα αλλά και θύτες του bullying, αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα όπως μοναξιά, δυσκολία να κάνουν φίλους, μαθησιακές δυσκολίες

ή αποτυχία στο σχολείο και πολλές φορές υιοθετούν προβληματικές συμπεριφορές (π.χ. κάπνισμα, αλκοολισμός).

Επιπλέον το bullying συνδέεται και με άλλες μορφές αντικοινωνικής ή παραβατικής συμπεριφοράς όπως βανδαλισμούς, κλοπές σε καταστήματα (shoplifting), “κοπάνες” ή αποβολές από το σχολείο, διακοπή του σχολείου και χρήση ναρκωτικών ή άλλων ψυχοτρόπων ουσιών.

Από τη μελέτη αυτή που έχει γίνει, έχει διαπιστωθεί ότι «...οι bullies φαίνεται ότι διατηρούν τη συμπεριφορά αυτή και μετά την ενηλικίωσή τους, επηρεάζοντας αρνητικά την ικανότητά τους να αναπτύξουν και να διατηρήσουν εποικοδομητικές σχέσεις και ομαλή κοινωνική ζωή...». Με βάση αυτή τη διαπίστωση, ο εκφοβισμός προβάλλει ως αρχή ενός δείγματος αντικοινωνικής και παραβατικής συμπεριφοράς, η οποία μπορεί να επεκταθεί στην ενήλικη ζωή, επομένως αποτελεί ένα “πρώτο βήμα” στην παραβατικότητα (Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Κατσίκη, Μαρντικιάν-Γαζεριάν, 2009: 155-156).

5.1 Επιπτώσεις στο θύτη.

Οι επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού/bullying στα παιδιά που εκφοβίζουν (θύτες) πιο αναλυτικά είναι οι εξής:

- Έχουν αυξημένες πιθανότητες κατάχρησης αλκοόλ και άλλων ναρκωτικών κατά την περίοδο της εφηβείας, καθώς και ως ενήλικες.
- Είναι πιο πιθανό να ασκήσουν πρόωρη σεξουαλική δραστηριότητα.
- Είναι πιο πιθανό να έχουν προβλήματα με τον νόμο όταν ενηλικιωθούν. Σε μια μελέτη, το 60% των αγοριών που εκφόβιζαν στο Γυμνάσιο είχαν ήδη προβλήματα με τον νόμο πριν συμπληρώσουν τα 24 έτη. Επίσης, αυτά τα άτομα, όταν ενηλικιωθούν, είναι πιο πιθανόν να ασκούν βία στους συντρόφους τους και στα παιδιά τους και αδυνατούν να κρατήσουν τις φιλικές τους σχέσεις.

5.2 Επιπτώσεις στο θύμα.

Όσον αφορά τις επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού στα παιδιά που εκφοβίζονται αυτά έχουν περισσότερες πιθανότητες να υποφέρουν από κατάθλιψη

και άγχος και μερικά από τα συμπτώματα που αναγράφονται, μπορεί να εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι την ενηλικίωση:

- Έχουν συχνά τάσεις αυτοκτονίας, που μπορεί να συνεχίσουν και μέχρι την ενηλικίωση. Σε μια μελέτη, οι ενήλικες που υπήρξαν θύματα σχολικού εκφοβισμού ήταν τρεις φορές πιο πιθανόν να κάνουν σκέψεις για αυτοκτονία.
- Είναι πιο πιθανόν να παρουσιάσουν σωματικά συμπτώματα που περιλαμβάνουν πονοκεφάλους, ημικρανίες, δερματικά προβλήματα (π.χ. έκζεμα ή ψωρίαση), έλκος, τρέμουλο, αυξημένους παλμούς, κρίσεις πανικού κ.ά.
- Σχετική έρευνα έδειξε ότι τα θύματα σχολικού εκφοβισμού – δημοτικής ηλικίας – είχαν τις διπλάσιες πιθανότητες να εμφανίσουν ψυχωτικά συμπτώματα στην εφηβεία.
- Είναι πιο πιθανό να παραπονιούνται για την υγεία τους. Σε μια μελέτη, η θυματοποίηση σχετίστηκε με την κατάσταση υγείας χρόνια αργότερα.
- Μείωση της σχολικής απόδοσης και παρουσίας στο σχολείο, όπως και αυξημένες πιθανότητες να παρατήσουν εντελώς το σχολείο.
- Έχουν περισσότερες πιθανότητες να αντιδράσουν με εξαιρετικά βίαιο τρόπο. Σε 12 από τα 15 περιστατικά στη δεκαετία του 1990, όπου οι μαθητές έριξαν πυρά στο σχολείο τους, οι σκοπευτές ήταν θύματα σχολικού εκφοβισμού.
- Έχουν αυξημένο αίσθημα θλίψης και μοναξιάς.
- Εμφανίζουν αλλαγές στον ύπνο και στις διατροφικές συνήθειες.
- Παρουσιάζουν απώλεια ενδιαφέροντος για δραστηριότητες.

Τις περισσότερες φορές τα παιδιά που βιώνουν εκφοβισμό δεν το λένε σε κανένα γιατί:

- *Ντρέπονται.* Η ντροπή είναι ένα συναίσθημα που ακολουθεί τον σχολικό εκφοβισμό καθώς τα παιδιά πιστεύουν ότι όλοι γελάνε μαζί τους.
- *Φοβούνται.* Τα παιδιά θεωρούν ότι δεν μπορεί να γίνει κάτι και φοβούνται ότι ο οποιοσδήποτε χειρισμός θα θυμώσει το παιδί ή τα παιδιά που το εκφοβίζουν και τα πράγματα θα χειροτερεύσουν.

- *Νιώθουν ότι φταίνε.* Η σκέψη των παιδιών είναι ενοχική και ιδιαίτερα σε καταστάσεις βίας. Θεωρούν ότι εκείνα φταίνε, ότι εκείνα προκάλεσαν αυτήν την κατάσταση.

- *Σκέφτονται ότι θα απογοητεύσουν/στενοχωρήσουν τους γονείς τους.* Όλα τα παιδιά αποζητούν το θαυμασμό των γονιών τους. Θεωρούν λοιπόν ότι αν μάθουν οι γονείς τους αυτό που συμβαίνει θα απογοητευθούν και θα στενοχωρηθούν.

5.3 Επιπτώσεις στα παιδιά παρατηρητές.

Οι επιπτώσεις στα παιδιά παρατηρητές είναι οι εξής:

- Έχουν αυξημένες πιθανότητες να καπνίζουν και να κάνουν κατάχρηση αλκοόλης ή άλλων ναρκωτικών.

- Έχουν αυξημένα προβλήματα ψυχικής υγείας, συμπεριλαμβανομένων της κατάθλιψης και του άγχους.

- Είναι πιθανόν να απουσιάζουν συχνά από το σχολείο.³⁹

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Στρατηγικές πρόληψης και αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού.

Η έκταση που έχει προσλάβει ο σχολικός εκφοβισμός σε συνδυασμό με τις σοβαρές επιπτώσεις που έχει στη σωματική και ψυχική υγεία των παιδιών κάνουν επιτακτική την ανάγκη άμεσης λήψης μέτρων για την πρόληψη και την αντιμετώπισή του. Στην περίπτωση του εκφοβισμού παρέμβαση και πρόληψη είναι αλληλένδετες. Έτσι, η πολιτική για την απαλοιφή του φαινομένου πρέπει να στοχεύει τόσο στην πρόληψη όσο και στη διαχείριση της εκφοβιστικής συμπεριφοράς. Οι παρεμβάσεις που έχουν σκοπό στη μείωση του σχολικού εκφοβισμού επιβάλλεται να συμπεριλαμβάνουν όλα τα επίπεδα όπου κινούνται τα παιδιά, δηλαδή το σχολείο, την οικογένεια, την κοινότητα.⁴⁰

³⁹ www.sigmalive.com/simerini/news/85271/oi-makroxronies-psyxologikes-epiptoseis-tou-bullying

⁴⁰ www.afirimeno.com/2015/03/bullying.html

6.1 Στρατηγικές πρόληψης.

Με δεδομένο ότι το σχολικό περιβάλλον μπορεί να επηρεάσει τη συμπεριφορά των μαθητών και να λειτουργήσει σαν μηχανισμός ελέγχου της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, ο ρόλος του σχολείου στην αντιμετώπιση και κυρίως στην πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού και της αντικοινωνικής συμπεριφοράς είναι σημαντικός. Ο ρόλος του αυτός είναι δύσκολος και γι' αυτό χρειάζεται την αμέριστη υποστήριξη της κοινωνίας και της πολιτείας, με τους θεσμούς και τις δομές που μπορούν και αυτές με τη σειρά τους να προσφέρουν.

Ένα εκπαιδευτικό σύστημα που βασίζεται σε σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις, θα φροντίσει να κατανοήσει και να σεβαστεί τις ανάγκες κάθε ατόμου που μετέχει σε αυτό, θα προσφέρει ισότητα ευκαιριών σε όλους τους μαθητές, σεβόμενο τη διαφορετικότητα και βοηθώντας με αυτόν τον τρόπο στη μείωση της παραβατικότητας. Σε ένα τέτοιο σχολείο θα μπορεί να προαχθεί η ψυχική υγεία και στη συνέχεια, η σχολική επιτυχία.⁴¹

Στα πλαίσια της πρόληψης έχουν εφαρμοστεί κάποια προγράμματα κατά του εκφοβισμού και της ενδοσχολικής βίας (π.χ. Νορβηγικό μοντέλο Dan Olweus, Φιλανδικό μοντέλο ΚΙΒΑΚΟΥΛΟΥ, στην Ελλάδα το πρόγραμμα της Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. “Stop στην ενδοσχολική βία” κ.λ.π.). Την αποτελεσματικότητά τους αυτά τα προγράμματα την οφείλουν κυρίως στην υιοθέτηση της κοινωνικής προσέγγισης, μιας ολιστικής προσέγγισης, που στόχο έχει την αλλαγή του κλίματος του σχολείου, ώστε να μην αναπαράγει τη βία. Στα πλαίσια της ολιστικής προσέγγισης οι παρεμβάσεις αφορούν όλους: το σχολείο, την τάξη, τον εκπαιδευτικό, τους μαθητές, τους γονείς τους και ολόκληρη την τοπική κοινωνία. Κάποιες αποτελεσματικές πρακτικές, σε επίπεδο σχολείου και τάξης για την πρόληψη της ενδοσχολικής βίας είναι:

α) Σε επίπεδο σχολείου:

- διαμόρφωση καλού σχολικού κλίματος και επικοινωνίας, διαλόγου και εμπιστοσύνης ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς και μαθητές.
- δημιουργία ξεκάθαρων κανόνων που θα συνοψίζονται στο Σχολικό Κανονισμό. Ο Κανονισμός θα είναι προϊόν της συνεργασίας εκπαιδευτικών, μαθητών και γονέων.

⁴¹ www.pde.gr/index.php?action (Φαίη Καουνά – Εκπαιδευτικός ΠΕ07).

Μέσω του Σχολικού Κανονισμού θα προβλέπονται μεταξύ άλλων και οι βασικοί τρόποι διαχείρισης βίαιων συμπεριφορών στην καθημερινή σχολική ζωή.

- αξιοποίηση του θεσμού των μαθητικών συμβουλίων, έτσι ώστε να επιτευχθεί η κατανόηση, η διαμόρφωση και η τήρηση των σχολικών κανόνων.
- δημιουργία σε κάθε σχολική μονάδα “ομάδας εκπαιδευτικών συμβούλων και μεσολαβητών” που με κατάλληλη εκπαίδευση, ειδικές γνώσεις και δεξιότητες θα παρεμβαίνουν ύστερα από την εκδήλωση βίαιων ενεργειών, με σκοπό τη συμφιλίωση των μαθητών και εναλλακτικές μορφές κυρώσεων στους μαθητές που ασκούν βία, όπως η προσφορά κοινωφελούς εργασίας, ύστερα από συναίνεση των ιδίων και σύμφωνα με τη βαρύτητα των περιστατικών.
- δημιουργία “ομάδας μαθητών φιλίας” που αντιμετωπίζει περιστατικό ενδοσχολικής βίας.
- αύξηση της επίβλεψης του σχολικού χώρου.
- ευαισθητοποίηση και συνεργασία με τους γονείς, προκειμένου να σταματήσει ο κύκλος αναπαραγωγής και ενθάρρυνσης της ενδοσχολικής βίας.
- συμμετοχή υποστηρικτικών μηχανισμών (ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών κ.λ.π), για την επίλυση σοβαρών ζητημάτων που σχετίζονται και με παράγοντες εξωτερικούς των σχολείων, όπως προσωπικά ή οικογενειακά προβλήματα.

β) Σε επίπεδο τάξης:

- συζήτηση στην τάξη για τον ορισμό, τις μορφές και τις επιπτώσεις της ενδοσχολικής βίας και του εκφοβισμού, τα δικαιώματα και τους κανόνες συμπεριφοράς στο σχολείο.
- τρόποι και προτάσεις από τους μαθητές για πρόληψη και αντιμετώπιση: σύνταξη των κανόνων της τάξης ενάντια στη βία.
- παροχή βοήθειας από μαθητές σε άλλους, για την επίλυση συγκρούσεων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στη βία.
- διεξαγωγή προγραμμάτων και βιωματικών εργαστηρίων με στόχο τη βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων και των σχέσεων συνύπαρξης – συνεργασίας.

- παροχή ευκαιριών για θετική έκφραση της επιθετικότητας (π.χ. μέσω των αθλημάτων, της τέχνης κ.λ.π.).
- εφαρμογή σε σταθερή βάση προγραμμάτων προαγωγής της ψυχικής υγείας (διαχείριση συναισθημάτων, συγκρούσεων, θέματα φιλίας και πίεσης συνομηλίκων κ.λ.π.)
- ενίσχυση της φιλίας και αλληλεγγύης μεταξύ των μαθητών, ως το πλέον κατάλληλο μέσο για την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.
- ανάθεση ομαδικών σχεδίων εργασίας, αξιοποιώντας την ομαδοσυνεργατική μάθηση.
- αντιμετώπιση των αιτιών απομόνωσης και περιθωριοποίησης μαθητών, δείχνοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ένταξη στη σχολική ομάδα των νεοφερμένων μαθητών ή των μαθητών με ειδικά προβλήματα και ανάγκες.⁴²

Βασική προϋπόθεση για όλα αυτά είναι η τακτική, συχνή ενημέρωση και επικοινωνία με τους γονείς και ευαισθητοποίησή τους για θέματα που αφορούν τα παιδιά τους. Η εκπαίδευση αυτών, μέσω Σχολών Γονέων για παράδειγμα, απέναντι σε τέτοιου είδους θέματα είναι πάντα χρήσιμη.

Ο ρόλος των γονέων και των κηδεμόνων.

Εξάλλου οι γονείς και κηδεμόνες έχουν πρωταρχικό ρόλο στη διδασκαλία αξιών, δεξιοτήτων και συμπεριφορών στα παιδιά τους. Επομένως, είναι απαραίτητο να συμπεριλαμβάνονται στην πρόληψη του εκφοβισμού στο σχολείο είτε μέσα από την τυπική συμμετοχή στην ανάπτυξη ενός σχεδίου δράσης είτε μέσα από άτυπη συμμετοχή στις προληπτικές τεχνικές.

Ορισμένοι αποτελεσματικοί τρόποι εμπλοκής των γονέων και κηδεμόνων είναι:

- Διοργάνωση συναντήσεων με τους γονείς, οι οποίες έχουν σκοπό την ενημέρωσή τους για το φαινόμενο του εκφοβισμού και τα είδη του. Συγχρόνως, διερευνώνται οι απόψεις, οι στάσεις και οι ανησυχίες τους για το ζήτημα.

⁴² <http://3dim-tripol.ark.sch.gr/Endosxolikh Via.htm>

- Ενθάρρυνση των γονέων να συμμετέχουν σε ομάδες που αποτελούνται από εκπαιδευτικούς, μαθητές/τριες και γονείς, με στόχο το σχεδιασμό δράσεων πρόληψης.
- Ενημέρωση προς τους γονείς για το πλάνο του σχολείου προκειμένου να δημιουργήσει ένα ασφαλές και υποστηρικτικό περιβάλλον για όλα τα παιδιά.
- Συλλογή και καταγραφή των ιδεών και των προτάσεων των γονέων σχετικά με τον τρόπο εμπλοκής και το είδος συνεισφοράς των ίδιων στη δημιουργία ενός ασφαλέστερου σχολείου, χωρίς βία και εκφοβισμό.
- Ενημέρωση για τη διαδικασία αναφοράς στους γονείς όταν το παιδί τους εμπλέκεται σε περιστατικά εκφοβισμού ή όταν το παιδί τους αναφέρει ότι ήταν μάρτυρας εκφοβισμού.
- Συνεργασία με τις οικογένειες δραστών και θυμάτων καθώς και η συχνή ενημέρωση των γονέων για την πορεία και αποτελεσματικότητα των προσπαθειών για την αντιμετώπιση του προβλήματος.
- Ενημέρωση και παροχή πληροφοριών στους γονείς από άρθρα εφημερίδων, επιστημονικά άρθρα, εκπαιδευτικά συνέδρια, ιστοσελίδες κ.ά. σχετικά με την αναγνώριση και την πρόληψη του εκφοβισμού στο σχολείο.

Σε όλα τα προγράμματα παρέμβασης για την αποτελεσματική πρόληψη και αντιμετώπιση του προβλήματος κρίνεται απαραίτητη η επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ του προσωπικού του σχολείου και των γονέων (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 240-241).

Επίσης, το γνωστότερο και αποτελεσματικότερο πρόγραμμα πρόληψης του σχολικού εκφοβισμού για το χώρο του σχολείου είναι το Πρόγραμμα Πρόληψης Σχολικού Εκφοβισμού που έχει προτείνει ο Νορβηγός Καθηγητής Dan Olweus το 1993 (Olweus Bullying Prevention Program). Το βασικό στοιχείο του προγράμματος αυτού είναι η ανάμειξη όλων των ενδιαφερομένων για το ζήτημα. Ως στρατηγική του προγράμματος αναφέρεται η κινητοποίηση των μαθητών, των γονέων και του προσωπικού των σχολείων με στόχους:

- την ενημέρωση για το πρόβλημα.
- τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ τους.

- τη μεσολάβηση για την εξάλειψη του φαινομένου.
- τη θέσπιση σαφών κανόνων κατά του bullying.
- την υποστήριξη και την προστασία των θυμάτων.

Στόχος κλειδί του προγράμματος είναι η δημιουργία ενός σχολείου όπου το bullying δεν θα είναι από κανέναν ανεκτό. Πρόκειται για ένα σύνθετο πρόγραμμα που εφαρμόζεται σε τρία επίπεδα: στο σχολείο, την τάξη, και το ατομικό επίπεδο.

α) Στο σχολείο: οι καθηγητές και το υπόλοιπο προσωπικό,

- κάνουν έρευνα μεταξύ των μαθητών (με ανώνυμα ερωτηματολόγια) για να διαπιστώσουν τη φύση και τη διάδοση του προβλήματος.
- γίνονται σχολικές συνελεύσεις για τη συζήτηση του θέματος.
- τίθενται σε εφαρμογή γενικοί κανόνες για την πρόληψη του εκφοβισμού και ενεργοποιείται ένα σύστημα αύξησης της επιτήρησης των μαθητών κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων.

β) Στην τάξη: οι καθηγητές και το υπόλοιπο προσωπικό,

- στο στάδιο διαμεσολάβησης σε επίπεδο τάξης εισάγουν και επιβάλλουν κανόνες κατά του bullying.
- οργανώνουν συχνές συναντήσεις με τους μαθητές της τάξης για τη συζήτηση του θέματος (διδασκαλία “εναλλακτικών τρόπων αντίδρασης” σε μαθητές αναμειγμένους στον εκφοβισμό με ασκήσεις role-playing και σχετικές εργασίες).

γ) Σε ατομικό επίπεδο: οι καθηγητές και το υπόλοιπο προσωπικό μεσολαβούν μεταξύ των bullies, των θυμάτων και των γονέων τους προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι το bullying θα σταματήσει.

Τα αποτελέσματα μετά τη διετή εφαρμογή αυτού του προγράμματος στα σχολεία έδειξαν ότι: μειώθηκε κατά 50% το bullying, υπήρξαν αλλαγές στη συμπεριφορά των μαθητών και μειώθηκαν οι αντικοινωνικές συμπεριφορές όπως κλοπές, βανδαλισμοί, “κοπάνες”. Επομένως το Olweus Bullying Prevention Program μπορεί να θεωρηθεί αποτελεσματικό (Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Κατσίκη, Μαρντικιάν-Γαζεριάν, 2009: 157-159).

Εκτός από τη χρήση των προαναφερθέντων διδακτικών προσεγγίσεων και εκπαιδευτικών τεχνικών είναι απαραίτητη η παράλληλη δημιουργία κοινωνικών, συμβουλευτικών και ψυχολογικών υπηρεσιών με σκοπό την πρόληψη της βίας. Επίσης, πολύ σημαντική είναι η βοήθεια και η συνεργασία με τη τοπική κοινότητα, για την οργάνωση ομάδων αυτοβοήθειας και τη διεξαγωγή ενημερωτικών συναντήσεων. Μόνο με την ενεργή συμμετοχή όλων των άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία, θα μπορέσουν σιγά και σταθερά να περιοριστούν και να εκλείψουν ίσως μελλοντικά φαινόμενα παραβατικότητας και βίας, τα οποία όλο και αυξάνονται τον τελευταίο καιρό.⁴³

6.2 Στρατηγικές αντιμετώπισης.

Κάθε μέλος της σχολικής κοινότητας έχει ρόλο και ευθύνη για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Ο βαθμός εμπλοκής κάθε μέλους, σχετίζεται τόσο με την ιδιότητά του, όσο και με τη σοβαρότητα και την ένταση του περιστατικού εκφοβισμού. Άλλος είναι ο ρόλος και η ευθύνη του διευθυντή του σχολείου, άλλος του καθηγητή, άλλος των συμμαθητών, άλλος των γονιών.

Ωστόσο, θα πρέπει όλοι να συνεργαστούν σε ένα πλαίσιο παράλληλων δράσεων, γιατί, αφού η αιτιολογία του εκφοβισμού είναι πολυπαραγοντική και η αντιμετώπισή του θα πρέπει να είναι πολυεπίπεδη.⁴⁴

Σύμφωνα με το άρθρο 19 των Δικαιωμάτων του Παιδιού, κάθε παιδί έχει το θεμελιώδες δικαίωμα να νιώθει ασφαλές στο σχολείο και να μην υφίσταται την καταπίεση και την επαναλαμβανόμενη πρόθεση ταπείνωσης που περιέχει ο εκφοβισμός. Ελάχιστες όμως δυστυχώς Ευρωπαϊκές χώρες έχουν πραγματοποιήσει συγκεκριμένες νομικές ρυθμίσεις ενάντια στον εκφοβισμό στο χώρο του σχολείου. Παρ' όλα αυτά οι περισσότερες χώρες έχουν αναπτύξει ένα νομικό πλαίσιο αναφορικά με τη βία στο σχολείο γενικότερα και εφαρμόζουν ποικίλες τεχνικές και μεθόδους για την πρόληψη και αντιμετώπισή της.

Οι παρεμβάσεις που εφαρμόζονται διεθνώς κινούνται σε τρία επίπεδα:

- Στοχευμένες παρεμβάσεις για μεμονωμένα παιδιά ή μικρές ομάδες παιδιών υψηλού κινδύνου.

⁴³ www.pde.gr/index.php?action (Φαίη Καουνά- Εκπαιδευτικός ΠΕ07)

⁴⁴ www.antibullyingnetwork.gr/page.aspx?id=106

- Ολιστικές παρεμβάσεις ή παρεμβάσεις βασισμένες στο σχολείο, που στοχεύουν σε όλους/ες τους/τις μαθητές/τριες.
- Παρεμβάσεις επηρεασμού της κοινωνίας, που στοχεύουν στην αλλαγή των κοινωνικών αντιλήψεων και προσδοκιών.

Στη διεθνή βιβλιογραφία προτείνονται οι παρακάτω στρατηγικές για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου:

α) προώθηση γνώσεων και γεγονότων και κατάρριψη των μύθων, β) καταπολέμηση κυρίαρχων αντιλήψεων για την επιθετική συμπεριφορά, γ) εκτίμηση του φαινομένου στο σχολείο με μετρήσεις, δ) ανάπτυξη ενός πλαισίου αρχών και συμπεριφοράς για τους/τις μαθητές/τριες, ε) συμβουλευτικές υπηρεσίες για τα θύματα και τους δράστες, στ) εμπλοκή των γονέων στις παρεμβάσεις, θ) ανάπτυξη ειδικών στρατηγικών που θα απευθύνονται σε παιδιά που εμφανίζουν επιθετικότητα, η) εγκαθίδρυση ενός πλαισίου αξιολόγησης και ευθύνης.

Παίρνοντας υπόψη τις παραπάνω γενικές αρχές έχουν σχεδιαστεί και εφαρμοστεί ποικίλα προγράμματα κατά του εκφοβισμού με μικτά αποτελέσματα. Οι περισσότερες τεχνικές αντιμετώπισης αρχικά, ήταν επικεντρωμένες στους εκπαιδευτικούς, ενώ τα τελευταία χρόνια πολλά σχολεία έχουν δώσει την ευκαιρία στους/στις μαθητές/τριες να συμμετέχουν στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Με το πέρασμα του χρόνου διαπιστώθηκε ότι είναι απαραίτητο οι δράσεις αντιμετώπισης να απευθύνονται τόσο στα θύματα και στους επιτιθέμενους όσο και στην οικογένεια, το σχολείο, τους εκπαιδευτικούς, αλλά και στην ομάδα των συνομηλίκων και σε εκείνα τα παιδιά που γίνονται παρατηρητές τέτοιων φαινομένων.

Τα ολιστικά προγράμματα θεωρούνται τα πιο αποτελεσματικά για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Αυτά περιλαμβάνουν κυρίως δράσεις που αφορούν το σχολείο, την τάξη και το άτομο και μειώνουν το στιγματισμό των δραστών και των θυμάτων. Απευθύνονται σε όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας και προϋποθέτουν τη μεταξύ τους συνεργασία και δημιουργία ενός ασφαλούς σχολείου, το οποίο είναι ευαίσθητοποιημένο στις ανάγκες και ιδιαιτερότητες του/της κάθε μαθητή/τριας.

Οι στόχοι των ολιστικών σχολικών παρεμβάσεων είναι οι εξής:

- 1) αύξηση της γνώσης και συνειδητοποίησης του προβλήματος.
- 2) δημιουργία κανονισμού για πρόληψη και αντιμετώπιση του εκφοβισμού.
- 3) αντιμετώπιση επεισοδίων εκφοβισμού.
- 4) εμπλοκή μαθητών/τριών, καθηγητών/τριών και γονέων.

Η αποτελεσματικότητα των ολιστικών προγραμμάτων παρέμβασης εξαρτάται από τη συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων μελών, τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού όσο και σε επίπεδο εφαρμογής τους.

Ακόμη, είναι απαραίτητη η δημιουργία κοινής αντίληψης σχετικά με τη φύση της βίας ή του εκφοβισμού και με τις επιπτώσεις τους, καθώς και η εκπαίδευση όλων των μελών που εμπλέκονται με στόχο την απόκτηση των γνώσεων και δεξιοτήτων που απαιτούνται, ώστε να είναι έτοιμα να ανταποκριθούν σε καταστάσεις βίας και εκφοβισμού (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 229-232).

Παρακάτω παρουσιάζονται αναλυτικά συγκεκριμένες στρατηγικές (άμεσες δράσεις) που πρέπει να γίνουν για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού εστιασμένες στον Διευθυντή, εκπαιδευτικούς, συνομηλίκους, συμμαθητές/τριες και γονείς.

Στην εκδήλωση ενός φαινομένου εκφοβισμού μέσα στο σχολικό πλαίσιο, πρώτο λόγο οφείλουν να έχουν ο Διευθυντής και οι εκπαιδευτικοί:

α) Διευθυντής

- Καταγράψτε το περιστατικό, δίνοντας πληροφορίες για το πού και πότε συνέβη το περιστατικό, για το ποιοι συμμετείχαν, ποιοι παρατηρούσαν, τι μορφή εκφοβισμού ασκήθηκε και περιγράφοντάς το τι ακριβώς έγινε.
- Διατηρείστε αρχείο καταγραφής των περιστατικών, ώστε να μπορούν να έχουν εύκολη πρόσβαση σε αυτό και τα υπόλοιπα ενδιαφερόμενα μέλη.
- Προσδιορίστε αν πρόκειται για επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά παραβίασης των κανόνων ενάντια στη βία.

- Αν πρόκειται για επαναλαμβανόμενη εκφοβιστική συμπεριφορά, επικοινωνήστε με τους γονείς του παιδιού τηλεφωνικά και κανονίστε μια συνάντηση για να συζητήσετε.
- Καθορίστε τις συνέπειες για το παιδί που εκφοβίζει, ύστερα από τη συζήτηση με τους γονείς, το παιδί που εκφοβίζεται, τα παιδιά υποστηρικτές του παιδιού που εκφοβίζει και τη Σχολική Επιτροπή.
- Σχεδιάστε τον τρόπο παρακολούθησης του προβλήματος ώστε να έχετε εποπτεία της εξέλιξης της κατάστασης.

β) Εκπαιδευτικοί

Οι παρεμβάσεις που αφορούν τους εκπαιδευτικούς είναι απαραίτητες, γιατί οι εκπαιδευτικοί συνήθως είτε ανέχονται εκφοβιστικές συμπεριφορές ή τις υποτιμούν. Ο στόχος τέτοιων παρεμβάσεων είναι κυρίως η αλλαγή των στάσεων και των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών και η υιοθέτηση μιας πιο θετικής στάσης για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού.

Σε γενικές γραμμές ο εκπαιδευτικός θα πρέπει:

- Να ενημερωθεί για το φαινόμενο και ως συνέπεια να γίνει ικανότερος για να αναγνωρίζει, να το σταματά άμεσα και να μπορεί να αναπτύξει στη συνέχεια προγράμματα ή τεχνικές παρέμβασης για την εκτόνωσή του.
- Να μην αγνοήσει ή υποτιμήσει κάτι που του αναφέρει το παιδί.
- Να μιλήσει στο παιδί που εκφοβίζεται και να ακούσει με προσοχή και σοβαρότητα αυτά που έχει να του πει. Να διαβεβαιώσει το παιδί ότι θα ανταποκριθεί άμεσα για να το προστατεύσει και ότι είναι διατεθειμένος να του δώσει κάθε δυνατή βοήθεια. Να πει στο παιδί να τον κρατά ενήμερο σχετικά με οποιαδήποτε εξέλιξη.
- Να κάνει άμεση και αυστηρή παρατήρηση αμέσως μετά το περιστατικό.
- Να εξακριβώσει ποιο παιδί είναι αυτό που εκφοβίζεται ή αυτό που εκφοβίζει και αν υπάρχει ομάδα παιδιών η οποία ενθαρρύνει ή/και υποστηρίζει το παιδί που εκφοβίζει.
- Να αξιοποιήσει τη “δύναμη” του παιδιού που ασκεί βία σε θετικές συμπεριφορές.
- Να αναπτύξει δραστηριότητες σχετικά με το φαινόμενο (συζήτηση, παιχνίδι ρόλων, ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων).

- Να οδηγήσει το παιδί που εκφοβίζει στο γραφείο του Διευθυντή και να συζητήσει σοβαρά μαζί του το περιστατικό.
- Να υποστηρίξει το παιδί που εκφοβίζεται σε συνεργασία με τον Διευθυντή.
- Να συζητήσει με τους γονείς του παιδιού, να εκφράσει τις ανησυχίες του και να δείξει ότι είναι αποφασισμένος να αναλάβει δράση.
- Να μη ζητήσει από το παιδί που δέχεται βία να εξηγήσει μπροστά σε άλλους τι έχει γίνει, αλλά σε κατ' ιδίαν συνάντηση να γίνεται προσπάθεια αποενοχοποίησης και συναισθηματικής ενίσχυσης.
- Να δημιουργήσει θετικό κλίμα στο σχολείο.

Επίσης:

- Συστήνεται να αποφεύγεται η ποινικοποίηση της πράξης και η τιμωρία του παιδιού με αποβολές από τη σχολική μονάδα καθώς δεν είναι αποτελεσματικές.
- Θα πρέπει να δημιουργείται τέτοιο κλίμα στο σχολείο έτσι ώστε να μην καλύπτονται τέτοια μυστικά.
- Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να μην ζητηθεί η “συμφιλίωση” μεταξύ παιδιού που δέχεται βία και παιδιού που ασκεί βία καθώς υπάρχει ο κίνδυνος να επαναθυματοποιηθεί το ένα παιδί και το άλλο να επιβεβαιώσει την “δύναμη” και “κυριαρχία” του.⁴⁵

γ) Συνομήλικοι/συμμαθητές/τριες

Μια άλλη στρατηγική αντιμετώπισης του εκφοβισμού στο σχολείο είναι αυτή της παρέμβασης των συνομηλίκων, που έχει χρησιμοποιηθεί αρκετά και με μεγάλη αποτελεσματικότητα στην εξάλειψη του φαινομένου του εκφοβισμού. Πρόσφατα δεδομένα από έρευνες δείχνουν πως οι φίλεις και οι θετικές σχέσεις στο σχολικό περιβάλλον μπορούν να βοηθήσουν στην προστασία των θυμάτων χρόνιου εκφοβισμού, να μειώσουν τη συχνότητα της θυματοποίησης στην ομάδα και να ενισχύσουν την ενσυναίσθηση και τις ηθικές αξίες των παιδιών.

⁴⁵ www.antibullyingnetwork.gr/page.aspx?id=106

Η συμμετοχή των μαθητών/τριών στη δράση κατά του εκφοβισμού έχει πολλά πλεονεκτήματα. Οι συνομηλικοί μπορούν να ανιχνεύσουν νωρίτερα απ' ότι οι ενήλικες τον εκφοβισμό στο σχολείο. Τα παιδιά που θυματοποιούνται συχνά προτιμούν να στραφούν σε άλλους/ες συμμαθητές/τριες για βοήθεια παρά στους εκπαιδευτικούς, ενώ οι παρεμβάσεις για τον εκφοβισμό που γίνονται από συνομηλίκους μπορεί να είναι ιδιαίτερα επιτυχημένες μεταξύ των εφήβων, οι οποίοι δεν δέχονται εύκολα της εξουσία των μεγάλων και το να τους λένε τι να κάνουν.

Επομένως υποστηρίζεται ότι ένα σημαντικό βήμα για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού είναι να πλησιάσουμε την ομάδα των “παρατηρητών” ή τη σιωπηλή πλειοψηφία, ώστε να συνειδητοποιήσουν τη σοβαρότητα του φαινομένου του εκφοβισμού, να συνειδητοποιήσουν τι κάνουν, ποιος είναι ο ρόλος τους και τι συνέπειες έχει η συμπεριφορά τους, καθώς και να δεσμευτούν σε νέες συμπεριφορές μέσα από τη συζήτηση και το παίξιμο ρόλων.

Είναι ανάγκη οι δράσεις αντιμετώπισης να απευθύνονται σε όλη την ομάδα των συνομηλίκων και όχι μόνο στα άμεσα εμπλεκόμενα άτομα, καθώς είναι αυτή ακριβώς η ομάδα η οποία μετά την υποστήριξη των εκπαιδευτικών θα δραστηριοποιηθεί για να σταματήσει ο εκφοβισμός.

Στη διεθνή βιβλιογραφία αναφέρονται τρεις γενικοί τύποι υποστήριξης συνομηλίκων:

1) *Το να ενεργείς σαν φίλος (befriending)*. Σε αυτήν την προσέγγιση δημιουργείται ένα σύστημα “φίλων” στο οποίο οι μεγαλύτεροι/ες μαθητές/τριες σχηματίζουν ομάδες που προσφέρουν βοήθεια και υποστήριξη προς του/τις μικρότερους/ες. Τα συστήματα αυτά λειτουργούν είτε προληπτικά π.χ. υποδοχή νέων μαθητών/τριών και ομαλή προσαρμογή τους, είτε παρεμβατικά σε περιστατικά διενέξεων, με αποτέλεσμα να ενισχύεται η συνεκτικότητα και η ενότητα της σχολικής κοινότητας.

2) *Η επίλυση της σύγκρουσης (conflict resolution)*. Στόχος είναι η εκπαίδευση ορισμένων μαθητών/τριών ώστε να μεσολαβούν στις διενέξεις που γίνονται στο σχολείο. Η μεσολάβηση μπορεί να γίνεται σε περιστατικά καυγάδων, ρατσιστικής συμπεριφοράς, εκφοβιστικής συμπεριφοράς και παρενόχλησης.

3) *Η συμβουλευτική συνομηλίκων (peer counseling)*. Χρησιμοποιείται συχνά σε διεθνή προγράμματα παρέμβασης. Τα θύματα είναι σημαντικό να παίρνουν

υποστήριξη όχι μόνο από ενήλικους αλλά και από τους συνομηλίκους και συμμαθητές/τριές τους, καθώς η υποστήριξη που τους δίνουν οι ενήλικες δεν είναι συχνά αρκετή και εξαιτίας της χαμηλής αυτοεκτίμησης που έχουν νιώθουν την ανάγκη να έχουν θετικές εμπειρίες με συνομηλίκους και υποστήριξη από αυτούς. Οι σύμβουλοι – συνομήλικοι μπορούν να εκπαιδευτούν ώστε να δουλεύουν είτε ατομικά ή με μικρές ομάδες παιδιών, να βοηθούν στην ενημέρωση, την ανάπτυξη αισθήματος υπευθυνότητας και να ενθαρρύνουν τους μαθητές/τριες να είναι ενεργητικοί/ες απέναντι στον εκφοβισμό δείχνοντάς τους ποιές στρατηγικές μπορούν να χρησιμοποιήσουν.

Οι παρεμβάσεις μέσω της ομάδας συνομηλίκων δείχνουν ότι μαθητές/τριες είναι ικανοί/ες να αναλάβουν ένα βοηθητικό ρόλο και να συμμετέχουν στην αντιμετώπιση του προβλήματος. Η ομάδα των βοηθών εκπαιδεύεται στις βασικές δεξιότητες συμβουλευτικής στις οποίες περιλαμβάνονται η ενεργητική ακρόαση και η ενσυναίσθηση για τα άτομα με κοινωνικές ή συναισθηματικές δυσκολίες. Ακόμη, εκπαιδεύονται στην επίλυση προβλημάτων και συγκρούσεων και ενισχύεται η προθυμία τους να αναλάβουν έναν υποστηρικτικό ρόλο.

Τα συστήματα υποστήριξης από συνομηλίκους έχουν τα εξής κοινά στοιχεία: 1) ανταποκρίνονται άμεσα σε μια αναζήτηση βοήθειας, 2) δίνουν στους συμβούλους – συνομηλίκους δεξιότητες και στρατηγικές για την επίλυση του προβλήματος του εκφοβισμού, 3) παρά την άμεση δράση που λαμβάνουν οι συνομήλικοι βοηθοί, οι ενήλικοι διατηρούν έναν υποστηρικτικό και εποπτικό ρόλο, 4) είναι μη τιμωρητικές παρεμβάσεις που προσφέρουν ξεκάθαρους τρόπους επικοινωνίας.

Εμπόδιο στην αποτελεσματικότητα αυτών των παρεμβάσεων μπορεί να είναι η δυσπιστία των εκπαιδευτικών που εμπλέκονται στα προγράμματα αυτά, οι οποίοι αμφισβητούν την ικανότητα των εφήβων να αναλάβουν την ευθύνη να ανακουφίσουν αποτελεσματικά τα αρνητικά συναισθήματα των συνομηλίκων τους (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 236-240).

Παρακάτω θα αναφέρουμε κάποιες άμεσες δράσεις που πρέπει να εφαρμόσουν συμμαθητές μέσα στην τάξη για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού:

- Προσδιορίστε ποιοι συμμαθητές σας ήταν παρόντες στο περιστατικό εκφοβισμού.

- Ξεκαθαρίστε αν συμμετείχαν ως ουδέτεροι παρατηρητές ή αν ενθάρρυναν το παιδί που εκφοβίζεται.
- Συζητήστε μαζί τους για το ποια θα ήταν η κατάλληλη συμπεριφορά σε μια τέτοια περίπτωση (π.χ. να μιλήσουν σε κάποιο ενήλικα για να βοηθήσει) και για το ποιες ευθύνες έχουν όταν παρατηρούν να συμβαίνει περιστατικό εκφοβισμού.
- Συζητήστε σχετικά με το τι θα μπορούσαν να είχαν κάνει για να αποφευχθεί ο εκφοβισμός και να εξασφαλίσουν ένα ασφαλές περιβάλλον τόσο για τους ίδιους όσο και για τους συμμαθητές τους.

δ) Γονείς παιδιού που εκφοβίζεται:

Εάν πέσει στην αντίληψή σας ότι το παιδί σας είναι θύμα εκφοβισμού και βίας από συμμαθητές του στο σχολείο πρέπει να αποφύγετε παρορμητικές αντιδράσεις και να αντιμετωπίσετε όσο το δυνατόν πιο ψύχραιμα την κατάσταση:

- Συνεργαστείτε στενά με το σχολείο για να πληροφορηθείτε για την έκταση και τη σοβαρότητα του περιστατικού καθώς και για τους τρόπους αντιμετώπισής του.
- Δώστε στο παιδί σας υποστήριξη και ασφάλεια χωρίς να το κατακρίνετε.
- Να του πείτε ότι τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν μόνο αν “σπάσει η σιωπή”.
- Να του εξηγήσετε ότι το να μιλήσει στους ενήλικες για τα περιστατικά βίας και εκφοβισμού δεν αποτελεί “κάρφωμα”.
- Ακούστε προσεκτικά τι έχει να σας πει το παιδί σας για τα συναισθήματά του και για τις ανάγκες του.
- Παρακολουθείστε την εξέλιξη της κατάστασης αλλά και την υγεία του παιδιού σας.
- Αν το παιδί σας παραπονιέται για μεγάλο χρονικό διάστημα ότι έχει σωματικούς πόνους, αν παρατηρείτε ότι έχει δυσκολίες στον ύπνο ή αν αρνείται επίμονα να πάει στο σχολείο, επισκεφτείτε έναν ειδικό ψυχικής υγείας για παιδιά.

ε) Γονείς παιδιού που εκφοβίζει:

Εάν είστε γονείς παιδιού που ασκεί βία και εκφοβίζει συμμαθητές του στο σχολείο:

- Συζητήστε με τον Διευθυντή του σχολείου για το περιστατικό εκφοβισμού που προκλήθηκε από το παιδί σας.
- Συνεργαστείτε με το σχολείο, για την αντιμετώπιση του προβλήματος του παιδιού σας σχετικά με τη βία.
- Συνεργαστείτε με τον Διευθυντή και τον υπεύθυνο εκπαιδευτικό του τμήματος του παιδιού σας για την εφαρμογή των κανόνων, των συνεπειών και την πρόληψη τέτοιων συμπεριφορών.
- Παρακολουθείστε την εξέλιξη της κατάστασης και συνεργαστείτε στενά με το σχολείο. Παρατηρήστε αν το παιδί σας εμπλέκεται συχνά σε καβγάδες ή εκδηλώνει εκφοβιστική συμπεριφορά και με τα παιδιά της γειτονιάς ή και με σας στο σπίτι. Μιλήστε γι' αυτά στο Διευθυντή και τον υπεύθυνο εκπαιδευτικό του τμήματος και συνεργαστείτε μαζί τους για να πάρετε βοήθεια.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν κάποιες άμεσες δράσεις σε επίπεδο πρόληψης και αντιμετώπισης τις οποίες μπορεί να εφαρμόσει το σχολείο, από μόνες τους όμως δε μπορούν να δώσουν λύση στο πρόβλημα του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο. Χρειάζεται ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα παρέμβασης στο οποίο να συμμετέχει το σύνολο της σχολικής κοινότητας αλλά και άλλοι κοινωνικοί φορείς, για να μπορέσει να υπάρξει αποτελεσματική πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου.⁴⁶

Επίσης, πέρα από τις παρεμβάσεις που αναφέραμε και που έχουν σκοπό την αντιμετώπιση ανεπιθύμητων μορφών συμπεριφοράς, όταν αυτές έχουν ήδη εκδηλωθεί, επιπλέον χρειάζεται η ριζική αλλαγή του σχολικού κλίματος στο σύνολό του. Αυτή η αλλαγή δεν θα αποβλέπει απλώς σε μια αποτρεπτικού χαρακτήρα παρέμβαση, κάθε φορά που αντιμετωπίζουμε έκρυθμες καταστάσεις, αλλά θα επιχειρεί να διαμορφώσει τη σχολική ζωή κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να απομακρύνονται έμμεσα οι αιτίες εκείνες που θεωρείται ότι παράγουν επιθετικότητα και προάγουν την εκδήλωσή της ως βίαιη συμπεριφορά.

Ο σχεδιασμός μιας παιδαγωγικής στρατηγικής που στοχεύει στην αντιμετώπιση της επιθετικότητας στο σχολείο θα πρέπει να είναι πολυδιάστατος και να λαμβάνει υπόψη του τους ποικίλους παράγοντες, που έχει αποδειχτεί ότι άμεσα ή έμμεσα

⁴⁶ www.antibullyingnetwork.gr/page.aspx?id=106

εμπλέκονται στην εμφάνιση του φαινομένου. Οι παράγοντες αυτοί έχουν σχέση με την κατάλληλη διαμόρφωση του φυσικού χώρου, τις σχέσεις των εμπλεκόμενων προσώπων και τη μαθησιακή διαδικασία. Πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος του φυσικού περιβάλλοντος του σχολείου, γιατί επηρεάζει τις στάσεις, τη συμπεριφορά και τα κίνητρα επιτυχίας στα μαθήματα. Το σχολικό περιβάλλον πρέπει να δημιουργεί ασφάλεια και αίσθηση φροντίδας στους μαθητές. Περισσότερες συγκρούσεις και βία εκδηλώνονται συνήθως σε απεριποίητα σχολικά κτίρια, πολύ κρύα ή πολύ ζεστά, γεμάτα με αντιαισθητικά γκράφιτι. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η καθαριότητα, η περιποίηση και η αισθητική τους.

Όσον αφορά την ασφάλεια του χώρου, είναι απαραίτητη η τακτική επίβλεψη των χώρων πρόσβασης αλλά και όλου γενικά του σχολικού χώρου και καλύτερη επίβλεψη των μαθητών στα διαλείμματα. Επίσης, όσο πιο μικρό είναι ένα σχολικό συγκρότημα και ο αριθμός των μελών των τμημάτων μικρός, τόσο μεγαλύτερη ασφάλεια αισθάνονται οι μαθητές/τριες και καλλιεργούνται στενές διαπροσωπικές σχέσεις. Παράλληλα η διαμόρφωση ενός σωστού και καλά οργανωμένου ωραρίου εργασίας ελαχιστοποιεί την παραμονή στους διαδρόμους και σε χώρους χωρίς την παρουσία ενηλίκων και περιορίζεται έτσι η πιθανότητα συγκρούσεων και προστριβών.

Σχετικά με το κλίμα διδασκαλίας και γενικότερα της σχολικής ζωής, θα πρέπει να επικρατεί δημιουργικότητα, ευρηματικότητα, πνεύμα συνεργασίας, ενεργός συμμετοχή και καλλιέργεια όλων των επιμέρους ικανοτήτων του κάθε μαθητή. Σε γενικές γραμμές το μάθημα θα πρέπει να προκαλεί χαρά, να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών, στα ενδιαφέροντά τους και τους προβληματισμούς τους, να λειτουργεί ως συμπαραστάτης στην προσπάθεια καθενός να πλησιάζει δημιουργικά τον κόσμο που τον περιβάλλει και τον προβληματίζει. Πρόκειται για ένα μαθητοκεντρικό, ομαδοκεντρικό μάθημα.

Το μάθημα αυτής της μορφής τονίζει όλες εκείνες τις δραστηριότητες που αποβάλλουν καταστάσεις απραξίας, αδιαφορίας, έλλειψης συμμετοχής. Οι μαθητές δεν είναι απλοί θεατές σε όσα γίνονται αλλά συμμετέχουν ενεργά στο σχεδιασμό και την οργάνωσή τους. Η συμμετοχή στο μάθημα είναι ενεργή, χωρίς να χρειάζεται ενίσχυση με εξωγενή κίνητρα και η μάθηση αντιμετωπίζεται ως εσωτερική ανάγκη.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες ένα μεγάλο μέρος από τις αιτίες που προκαλούν την επιθετικότητα υποχωρούν, γιατί και η “καλή” επιθετικότητα βρίσκει διεξόδους

έκφρασης αλλά και η “κακή” δεν ενισχύεται από ανταγωνιστικές διαθέσεις και φοβικές καταστάσεις.⁴⁷

Τέλος, απαραίτητη για τη σωστή πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού είναι η κατάλληλη επιμόρφωση που πρέπει να γίνει στους εκπαιδευτικούς αλλά και σε όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας για το θέμα αυτό. Το Υπουργείο Πολιτισμού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων προχώρησε στην οργάνωση μιας σειράς ενδοϋπηρεσιακών σεμιναρίων τα οποία όμως πρέπει να δίνουν στους εκπαιδευτικούς περισσότερο πρακτικές λύσεις για την αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών και όχι θεωρητικές μόνο γνώσεις.

Ακόμη σε όλα τα σχολεία θα πρέπει να εφαρμοστεί η συμβουλευτική μέθοδος για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού. Αυτό σημαίνει πως σε όλα τα σχολεία πρέπει να προσληφθούν σχολικοί ψυχολόγοι ή κοινωνικοί λειτουργοί, οι οποίοι είναι τα πιο κατάλληλα πρόσωπα για να επιλύουν ή να προλαμβάνουν τέτοιες καταστάσεις. Οι σχολικοί ψυχολόγοι εργάζονται ατομικά με θύματα ή δράστες ή/και ομαδικά με το σύνολο της τάξης. Οι στόχοι της συμβουλευτικής είναι η ανάπτυξη και εξάσκηση ή και τροποποίηση κοινωνικών δεξιοτήτων όπως είναι η επίλυση συγκρούσεων ή διαφωνιών, η εξάσκηση σε διεκδικητικές συμπεριφορές για θύματα που συμπεριφέρονται παθητικά, η καλύτερη κατανόηση των εχθρικών και επιθετικών προκαταλήψεων και η εφαρμογή της «ειρηνικής επίλυσης». Ιδιαίτερη σημασία δίδεται στην κοινωνική – ψυχολογική προσαρμογή των θυμάτων και στην ομαλή επανένταξή τους στη σχολική κοινότητα. Επίσης, υπάρχει συμβουλευτική υποστήριξη στις οικογένειες των μαθητών/τριών, ατομικά ή σε ομαδικές συναντήσεις, καθώς και στο εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου. Η εργασία με την οικογένεια του δράστη έχει στόχο την ανάπτυξη οικογενειακής εγγύτητας και ορίων για την επιθετική συμπεριφορά, ενώ με τις οικογένειες των θυμάτων μπορεί να έχει στόχο στην ελάττωση της υπερβολικής εμπλοκής της οικογένειας σε επεισόδια εκφοβισμού. Είναι σημαντική τέλος η δουλειά με το εκπαιδευτικό προσωπικό γιατί συχνά το προσωπικό ανέχεται εκφοβιστικές συμπεριφορές ή τις υποτιμά, γι’ αυτό ο στόχος είναι κυρίως η αλλαγή των στάσεων και των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών και η υιοθέτηση μιας πιο θετικής στάσης για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 241-242).

⁴⁷ www.paroutsas.jmc.gr/agressiv.htm

Επομένως ξέροντας από την ιατρική το γνωστό αξίωμα ότι η πρόληψη είναι καλύτερη από τη θεραπεία, τόσο ως προς την ανθρώπινη πτυχή όσο και ως προς το οικονομικό κόστος, καλό είναι να επικεντρωθεί κανείς στα προληπτικά παρά στα κατασταλτικά μέτρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

7.1) Σκοπός της έρευνας.

Η παρούσα έρευνα έγινε με σκοπό να διερευνηθεί η ύπαρξη ή πιθανή έξαρση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού (Bullying) σε Γυμνάσια και Λύκεια, καθώς και ποια μορφή βίας είναι συχνότερη στα σχολεία αυτά. Η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε στο Ν. Σερρών.

7.2) Μεθοδολογία της έρευνας.

Στην έρευνα αυτή ως μέθοδος συλλογής δεδομένων είναι το ερωτηματολόγιο, το οποίο μοιράστηκε σε μαθητές και καθηγητές.⁴⁸ Η ανάλυση μας βασίζεται γύρω από τις αντιλήψεις των μαθητών και των καθηγητών για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού αλλά και τι θα μπορούσε να γίνει προκειμένου να μειωθεί το φαινόμενο αυτό.

Η διεξαγωγή των αποτελεσμάτων της έρευνας πραγματοποιήθηκε με το πρόγραμμα IBM SPSS Statistics 21 και η δημιουργία των πινάκων με τις πίτες με το Microsoft Office Excel.

7.3) Δείγμα της έρευνας.

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 352 άτομα, εκ των οποίων 324 άτομα ήταν μαθητές και 28 άτομα καθηγητές Γυμνασίου και Λυκείου.

⁴⁸ Οι ερωτήσεις για τα ερωτηματολόγια των μαθητών και των καθηγητών είναι από:
α) «Σχολικός εκφοβισμός και θυματοποίηση: μελέτη σε καθηγητές, μαθητές και τους γονείς σε γυμνάσια της Αθήνας», Χριστίνα Αντωνίου, Πτυχιακή Εργασία- Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο (2011) και β) <http://www.tovima.gr/files/1/2013/5/questionary.pdf>.

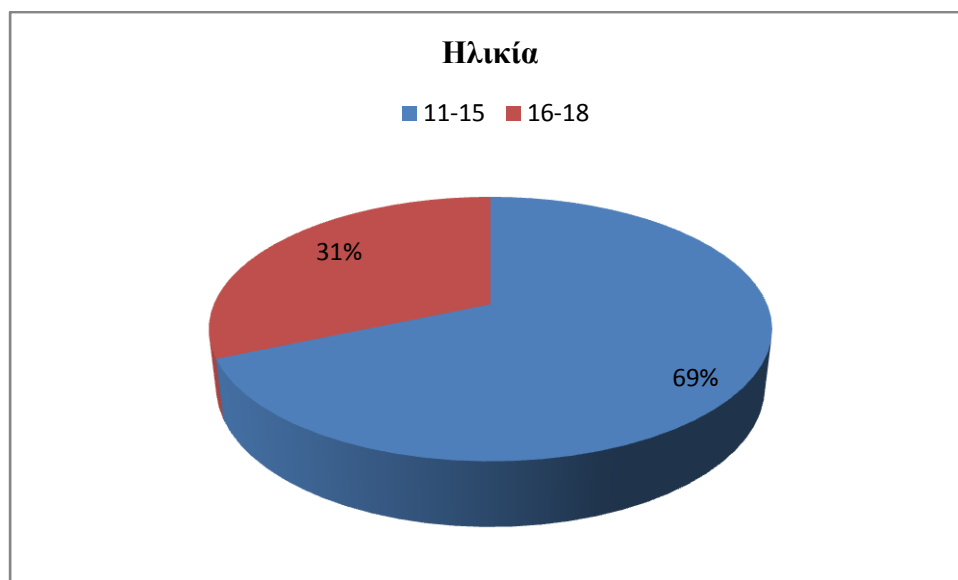
7.4) Αποτελέσματα μαθητών – Πίνακες.

Πίνακας 1: Φύλο

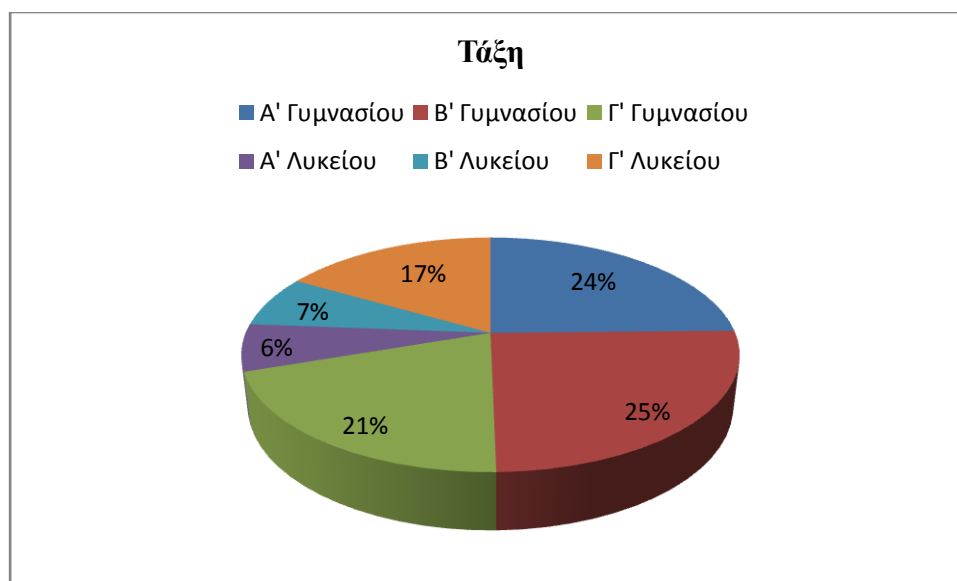
Όσον αφορά το φύλο των μαθητών, βλέπουμε ότι το 56% είναι κορίτσια και το 44% αγόρια.

Πίνακας 2: Ηλικία

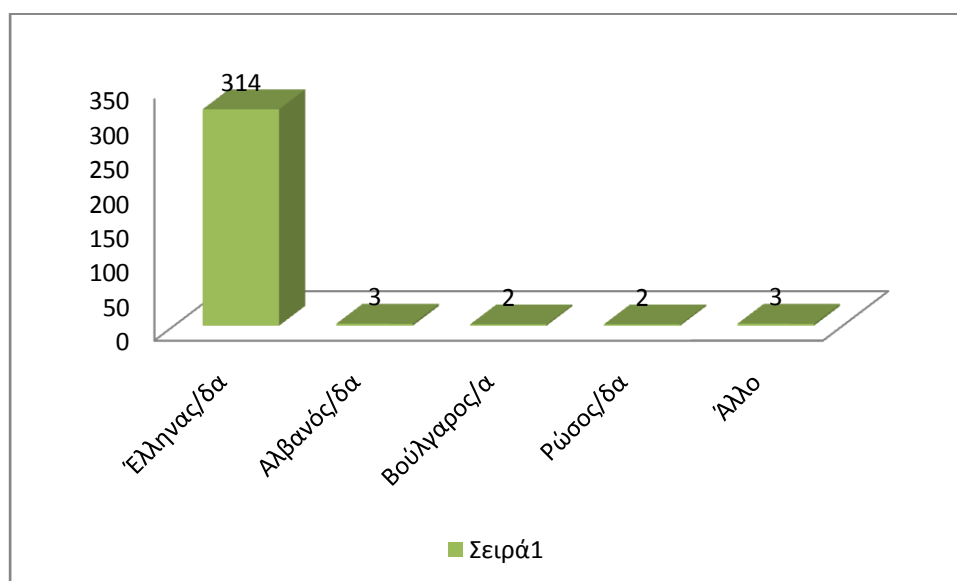
Όσον αφορά την ηλικία των μαθητών, βλέπουμε ότι το 69% είναι ηλικίας από 11-15 ετών και το 31% από 16-18 ετών.

Πίνακας 3: Τάξη

Σχετικά με την τάξη στην οποία πηγαίνουν οι μαθητές, παρατηρούμε ότι το 25% των μαθητών πηγαίνει στην Β' Γυμνασίου, το 24% στην Α' Γυμνασίου, το 21% στην Γ' Γυμνασίου, το 17% στην Γ' Λυκείου, το 7% στην Β' Λυκείου και το 6% στην Α' Λυκείου.

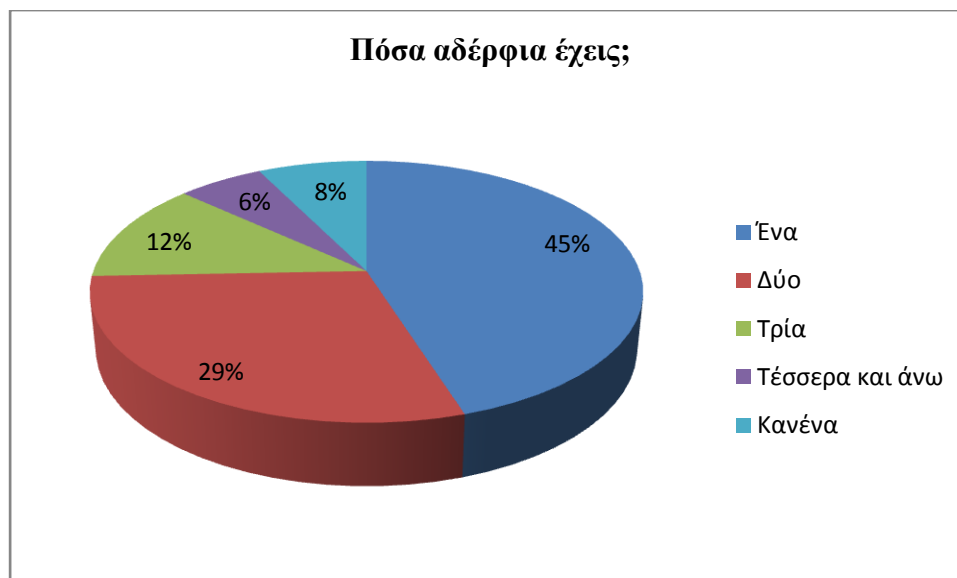
Πίνακας 4: Εθνικότητα

Σχετικά με την εθνικότητα των μαθητών, παρατηρούμε ότι 314 μαθητές είναι Ελληνικής εθνικότητας, 3 μαθητές είναι Αλβανικής εθνικότητας, 2 μαθητές είναι

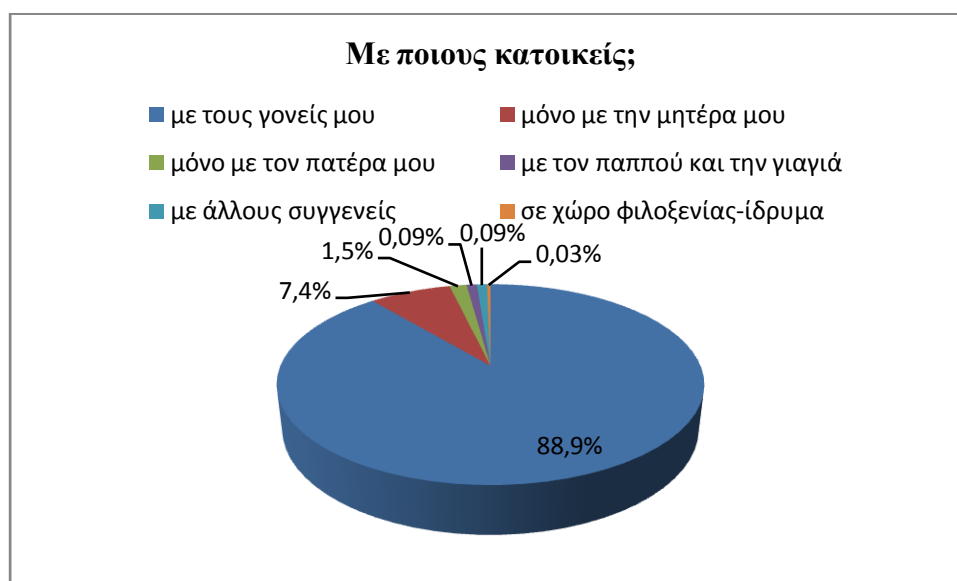
Βουλγάρικης εθνικότητας, ακόμη 2 μαθητές είναι Ρώσικης εθνικότητας και τέλος 3 μαθητές είναι άλλης εθνικότητας.

Πίνακας 5: Αδέρφια

Στον πίνακα 5 βλέπουμε ότι το 45% των μαθητών έχουν ένα αδελφό/ή, το 29% έχουν δύο αδέρφια, το 12% έχουν τρία, το 8% δεν έχουν κανένα αδελφό/ή και το 6% έχουν τέσσερα και άνω αδέρφια.

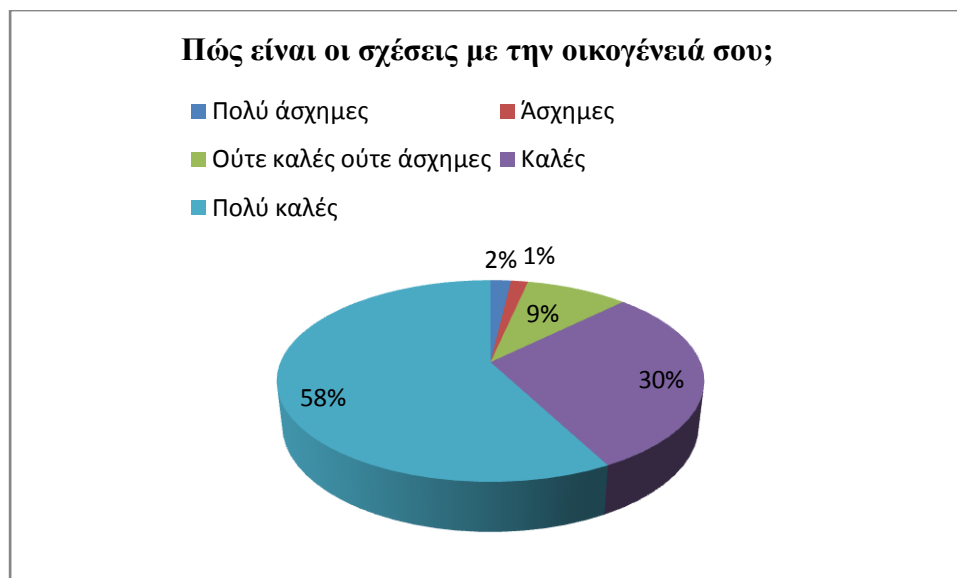
Ερώτηση Α1

Στην ερώτηση Α1, το 88,9% των μαθητών απάντησε ότι κατοικεί με τους γονείς του, το 7,4% ότι κατοικεί μόνο με την μητέρα του, το 1,5% μόνο με τον πατέρα του, το

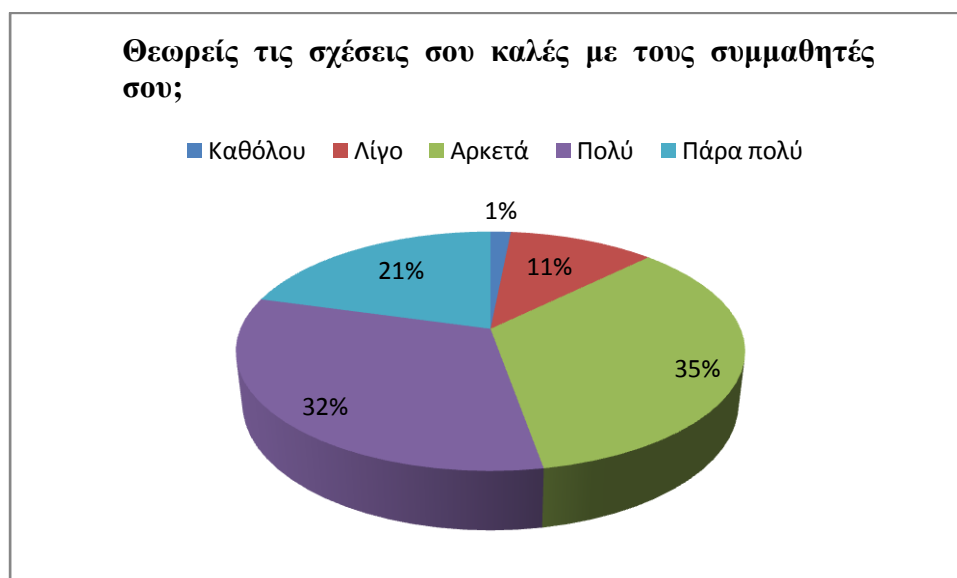
0,09% με τον παππού και την γιαγιά και ακόμη 0,09% με άλλους συγγενείς, καθώς και ένα ποσοστό 0,03% των μαθητών κατοικεί σε χώρο φιλοξενίας-ίδρυμα.

Ερώτηση Α2

Στην ερώτηση Α2, πώς είναι οι σχέσεις των μαθητών με την οικογένειά τους, το 58% των μαθητών απάντησε ότι είναι πολύ καλές, το 30% ότι είναι καλές, το 9% ούτε καλές ούτε άσχημες, το 2% ότι είναι πολύ άσχημες και το 1% των μαθητών ότι είναι άσχημες οι σχέσεις με την οικογένειά τους.

Ερώτηση Ε1

Στην ερώτηση E1 παρατηρούμε ότι το 35% των μαθητών έχει αρκετά καλές σχέσεις με τους συμμαθητές τους, το 32% έχει πολύ καλές σχέσεις, το 21% έχει πάρα πολύ καλές σχέσεις, το 11% έχει λίγο καλές σχέσεις και μόλις 1% των μαθητών δεν έχει καθόλου καλές σχέσεις με τους συμμαθητές τους.

Ερώτηση E2

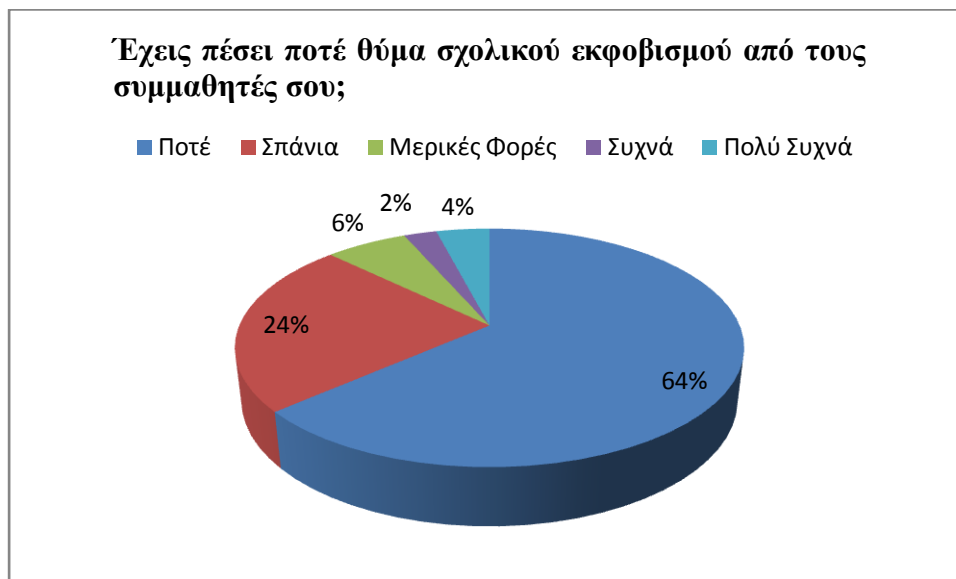
Στην ερώτηση E2 παρατηρούμε ότι το 42% των μαθητών έχει αρκετά καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους, το 25% έχει πολύ καλές σχέσεις, το 18% έχει πάρα πολύ καλές σχέσεις, το 10% έχει λίγο καλές σχέσεις, ενώ το 5% των μαθητών δεν έχει καθόλου καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους.

Ερώτηση E3

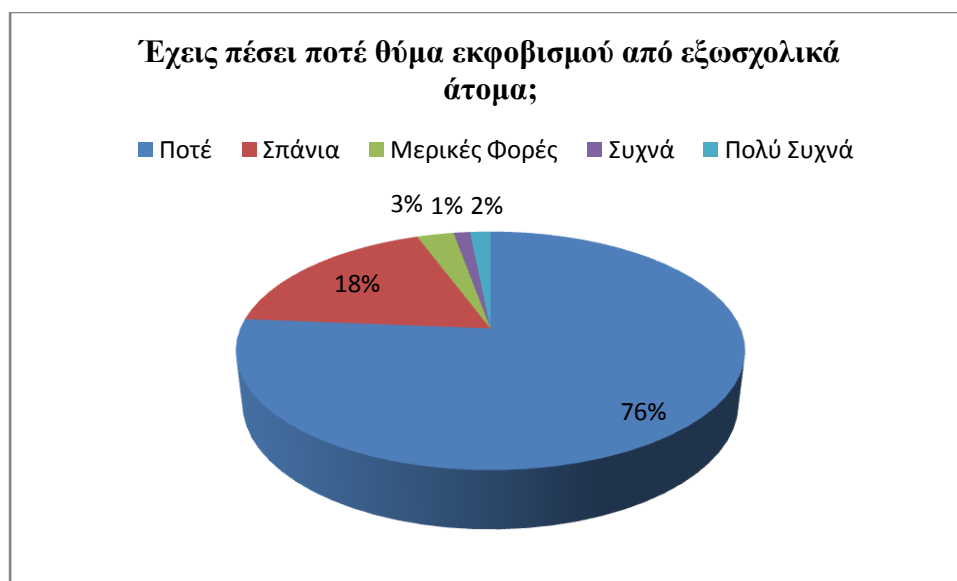
Στην ερώτηση E3 βλέπουμε ότι το 36% των μαθητών αισθάνεται πολύ ασφαλή στο χώρο του σχολείου, το 29% αισθάνεται αρκετά ασφαλή, το 16% πάρα πολύ ασφαλή, το 14% λίγο ασφαλή, ενώ το 5% των μαθητών αισθάνεται καθόλου ασφαλή στο χώρο του σχολείου.

Ερώτηση E4

Στην ερώτηση E4, αν κάποιος μαθητής έχει πέσει ποτέ θύμα σχολικού εκφοβισμού από τους συμμαθητές του, το 64% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού από συμμαθητές του, το 24% των μαθητών ότι σπάνια έχει πέσει θύμα, το 6% ότι μερικές φορές έχει πέσει θύμα, το 4% ότι πολύ συχνά έχει πέσει θύμα, ενώ το 2% των μαθητών απάντησε ότι συχνά έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού από τους συμμαθητές του.

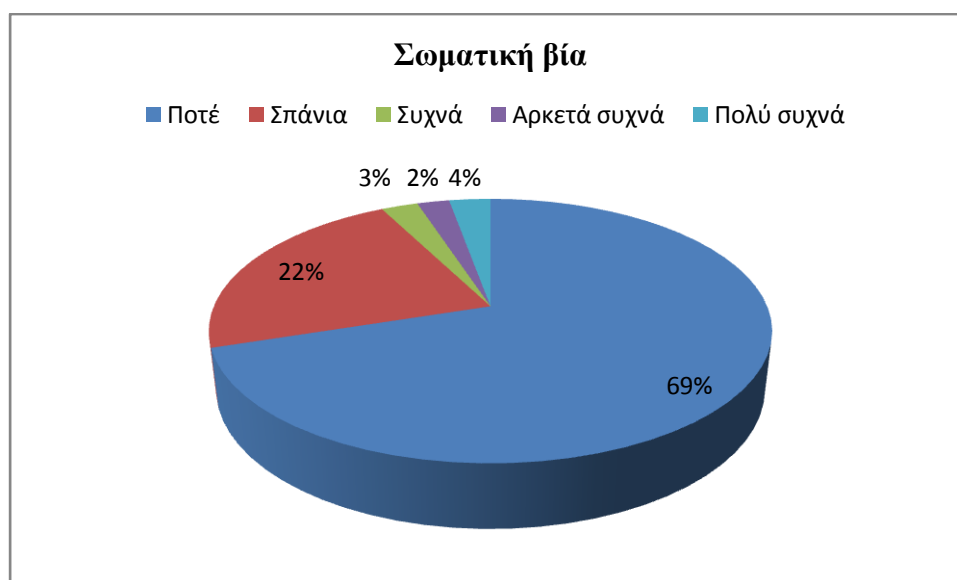
Ερώτηση Ε5

Στην ερώτηση Ε5, αν κάποιος μαθητής έχει πέσει ποτέ θύμα εκφοβισμού από εξωσχολικά άτομα, το 76% των μαθητών απάντησε ότι δεν έχει πέσει ποτέ θύμα εκφοβισμού από εξωσχολικά άτομα, το 18% των μαθητών ότι σπάνια έχει πέσει θύμα, το 3% ότι μερικές φορές έχει πέσει θύμα, το 2% ότι πολύ συχνά έχει πέσει θύμα, ενώ μόλις το 1% των μαθητών απάντησε ότι συχνά έχει πέσει θύμα εκφοβισμού από εξωσχολικά άτομα.

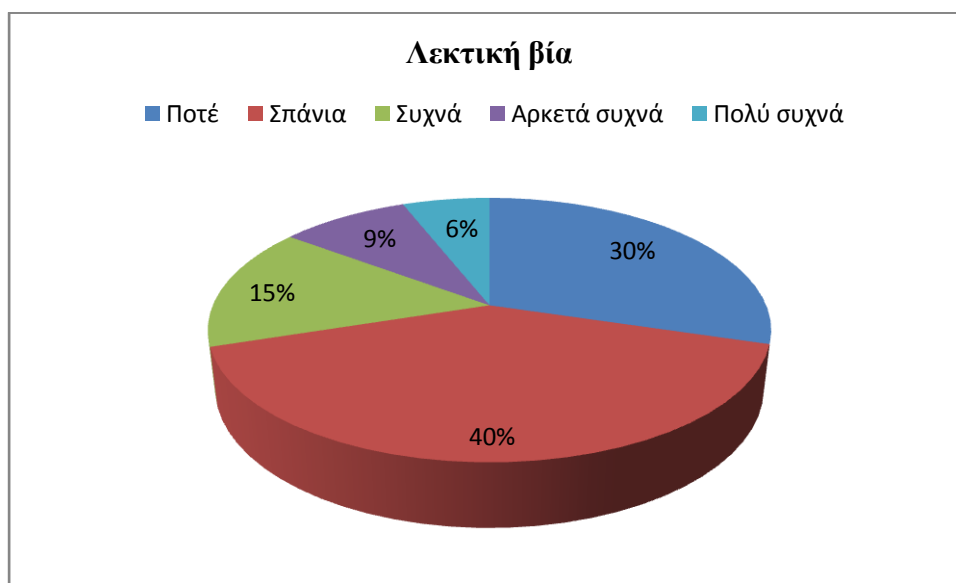
Ερώτηση Ε6: Σε τι βαθμό έχεις υποστεί τις παρακάτω μορφές εκφοβισμού;

Ε6-Α)

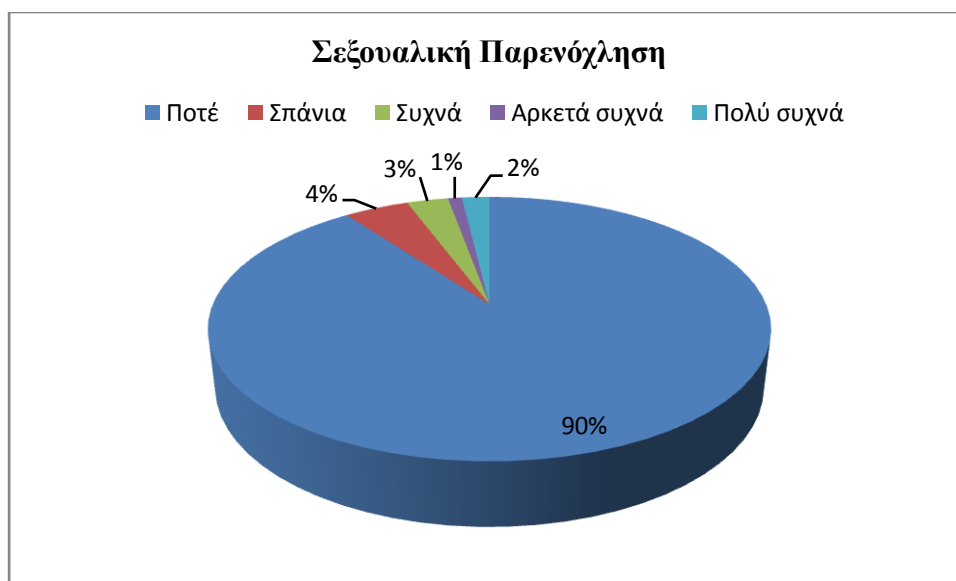
Στην ερώτηση Ε6-Α, παρατηρούμε ότι το 69% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει υποστεί σωματική βία, το 22% ότι σπάνια έχει υποστεί σωματική βία, το 4% ότι πολύ συχνά έχει υποστεί, το 3% των μαθητών απάντησε ότι συχνά έχει υποστεί σωματική βία, ενώ το 2% των μαθητών απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει υποστεί σωματική βία.

Ε6-Β)

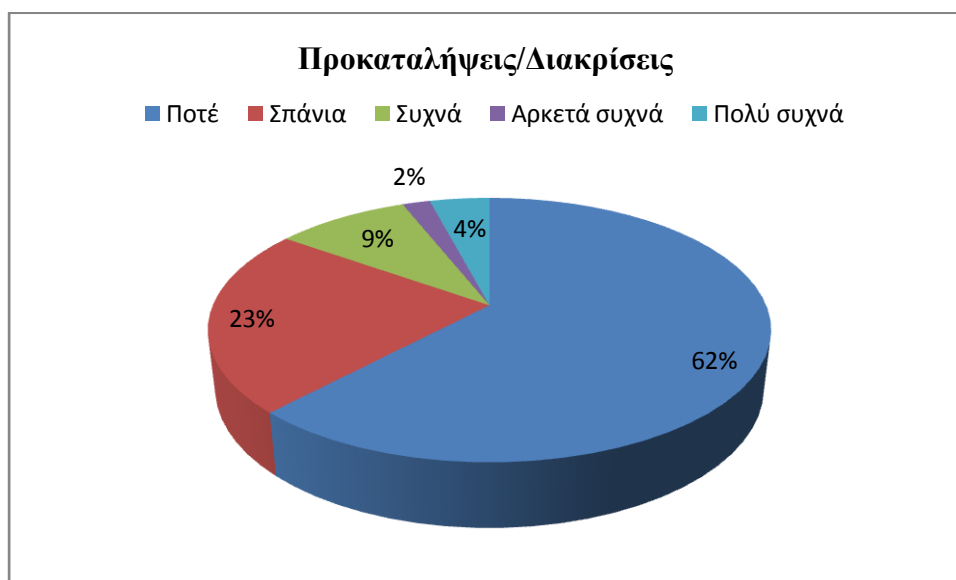
Στην ερώτηση Ε6-Β, το 40% των μαθητών απάντησε ότι σπάνια έχει υποστεί λεκτική βία, το 30% ότι ποτέ δεν έχει υποστεί, το 15% ότι συχνά έχει υποστεί, το 9% ότι αρκετά συχνά έχει υποστεί λεκτική βία, ενώ το 6% των μαθητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει υποστεί λεκτική βία.

E6-C)

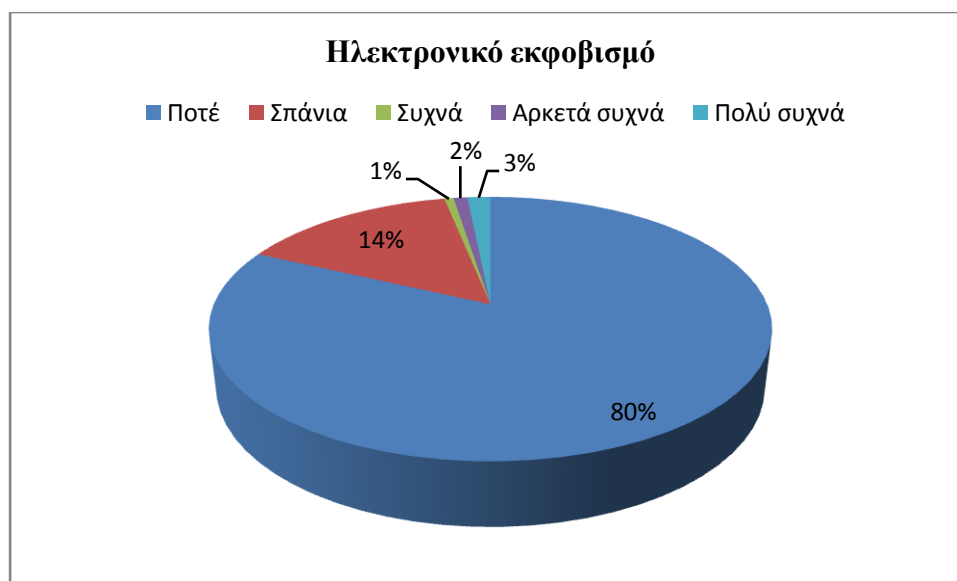
Στην ερώτηση E6-C, το 90% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει υποστεί σεξουαλική παρενόχληση, το 4% ότι σπάνια έχει υποστεί, το 3% ότι συχνά έχει υποστεί, το 2% ότι πολύ συχνά έχει υποστεί, ενώ μόλις το 1% των μαθητών απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει υποστεί σεξουαλική παρενόχληση.

E6-D)

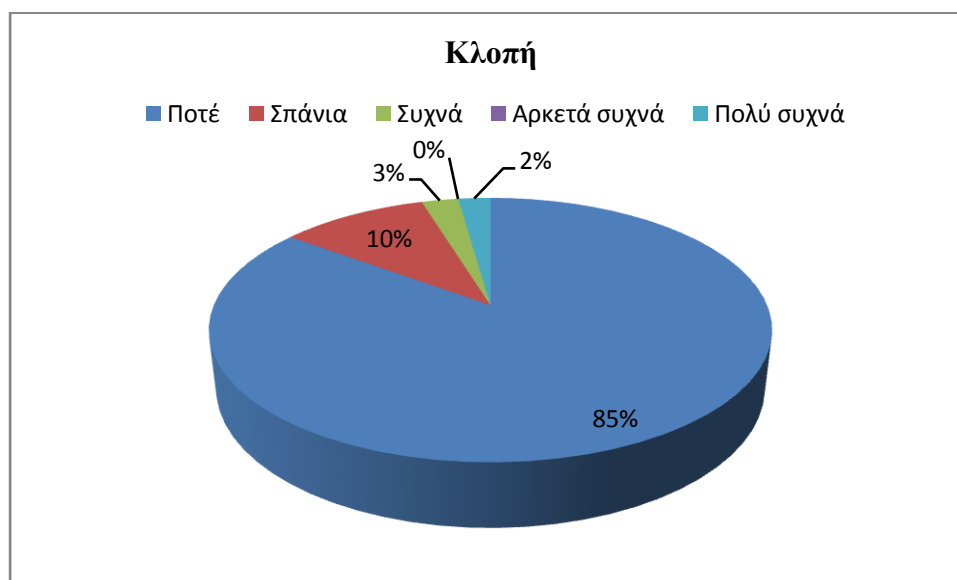
Στην ερώτηση E6-D, παρατηρούμε ότι το 62% των μαθητών δεν έχει υποστεί ποτέ προκαταλήψεις/διακρίσεις, το 23% σπάνια έχει υποστεί, το 9% συχνά έχει υποστεί, το 4% πολύ συχνά έχει υποστεί προκαταλήψεις/διακρίσεις, ενώ το 2% των μαθητών αρκετά συχνά έχει υποστεί προκαταλήψεις/διακρίσεις.

E6-E)

Στην ερώτηση E6-E, παρατηρούμε ότι το 80% των μαθητών δεν έχει υποστεί ποτέ ηλεκτρονικό εκφοβισμό, το 14% σπάνια έχει υποστεί, το 3% πολύ συχνά έχει υποστεί, το 2% αρκετά συχνά έχει υποστεί ηλεκτρονικό εκφοβισμό, ενώ μόλις το 1% των μαθητών απάντησε ότι συχνά έχει υποστεί ηλεκτρονικό εκφοβισμό.

E6-F)

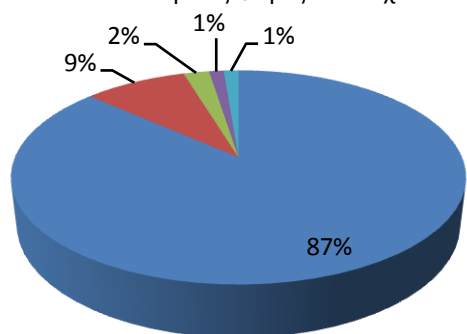

Στην ερώτηση E6-F, το 85% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει υποστεί κλοπή, το 10% ότι σπάνια έχει υποστεί, το 3% ότι συχνά έχει υποστεί, ενώ το 2% των μαθητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει υποστεί κλοπή.

Ερώτηση Ε7

Επέλεξες να αποφύγεις να πας την επόμενη μέρα στο σχολείο επειδή είχε προηγηθεί κάποιο περιστατικό εκφοβισμού σε βάρος σου;

■ Ποτέ ■ Σπάνια ■ Μερικές Φορές ■ Συχνά ■ Πολύ Συχνά

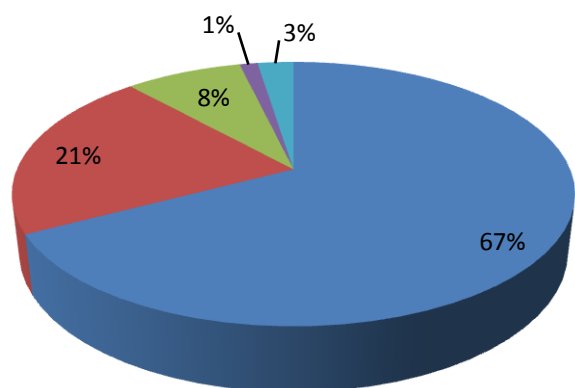

Στην ερώτηση Ε7, το 87% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν επέλεξε να αποφύγει να πάει την επόμενη μέρα στο σχολείο επειδή είχε προηγηθεί κάποιο περιστατικό εκφοβισμού σε βάρος του, το 9% ότι σπάνια επέλεξε να αποφύγει να πάει στο σχολείο την επόμενη μέρα, το 2% ότι μερικές φορές το επέλεξε, το 1% των μαθητών ότι συχνά το επέλεξε, ενώ ένα ακόμη 1% των μαθητών απάντησε ότι πολύ συχνά επέλεξε να αποφύγει να πάει την επόμενη μέρα στο σχολείο επειδή είχε προηγηθεί κάποιο περιστατικό εκφοβισμού σε βάρος του.

Ερώτηση Ε8

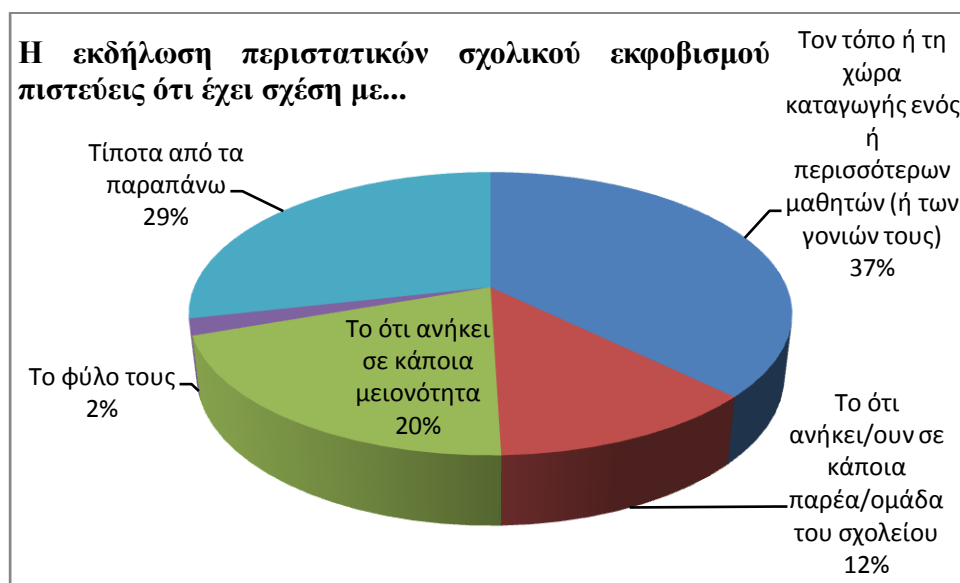
Έχεις εκφοβίσει ποτέ κάποιον;

■ Ποτέ ■ Σπάνια ■ Μερικές Φορές ■ Συχνά ■ Πολύ Συχνά

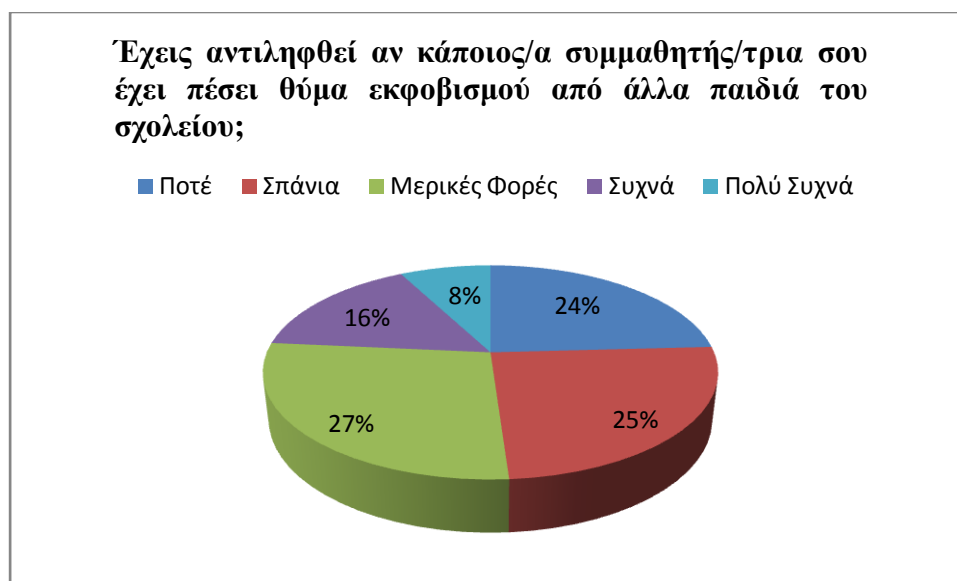
Στην ερώτηση E8, αν κάποιος μαθητής έχει εκφοβίσει ποτέ κάποιον, το 67% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει εκφοβίσει κάποιον, το 21% ότι σπάνια έχει εκφοβίσει κάποιον, το 8% ότι μερικές φορές έχει εκφοβίσει, το 3% των μαθητών ότι πολύ συχνά έχει εκφοβίσει, ενώ μόλις το 1% των μαθητών απάντησε ότι συχνά έχει εκφοβίσει κάποιον.

Ερώτηση E9

Στην ερώτηση E9, το 37% των μαθητών απάντησε ότι η εκδήλωση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού έχει σχέση με τον τόπο ή τη χώρα καταγωγής ενός ή περισσότερων μαθητών (ή των γονιών τους), το 20% ότι έχει σχέση με το ότι ανήκει σε κάποια μειονότητα, το 12% ότι έχει σχέση με το ότι ανήκει/ουν σε κάποια παρέα/ομάδα του σχολείου, το 2% ότι έχει σχέση με το φύλο τους, ενώ το 29% των μαθητών απάντησε ότι η εκδήλωση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού δεν έχει σχέση με τίποτα από τα παραπάνω.

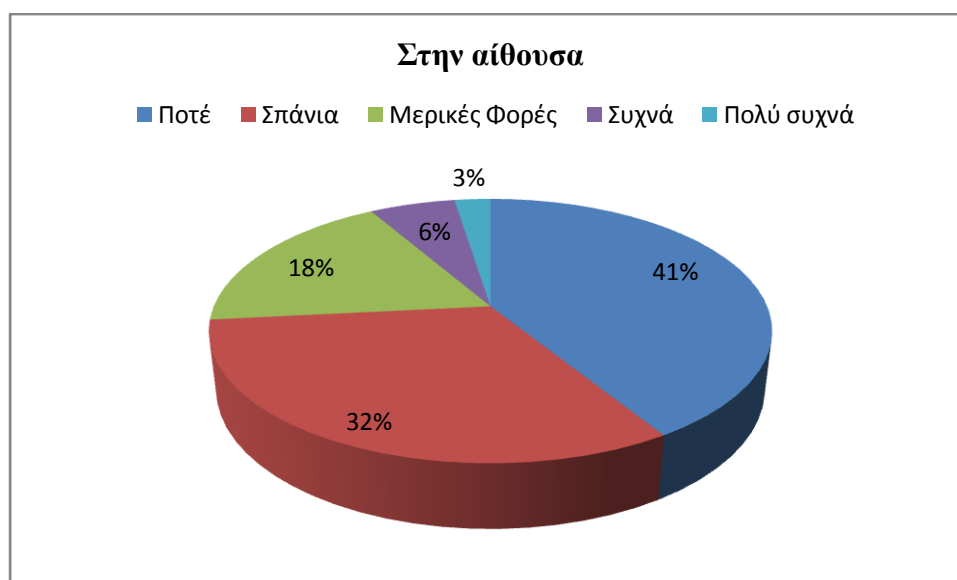
Ερώτηση E10

Στην ερώτηση E10, αν ο μαθητής έχει αντιληφθεί ότι κάποιος/α συμμαθητής/τρια του έχει πέσει θύμα εκφοβισμού από άλλα παιδιά του σχολείου, το 27% των μαθητών απάντησε ότι μερικές φορές το έχει αντιληφθεί, το 25% ότι σπάνια το έχει αντιληφθεί, το 24% ότι ποτέ δεν το έχει αντιληφθεί, το 16% ότι συχνά το έχει αντιληφθεί, ενώ το 8% των μαθητών απάντησε ότι πολύ συχνά το έχει αντιληφθεί.

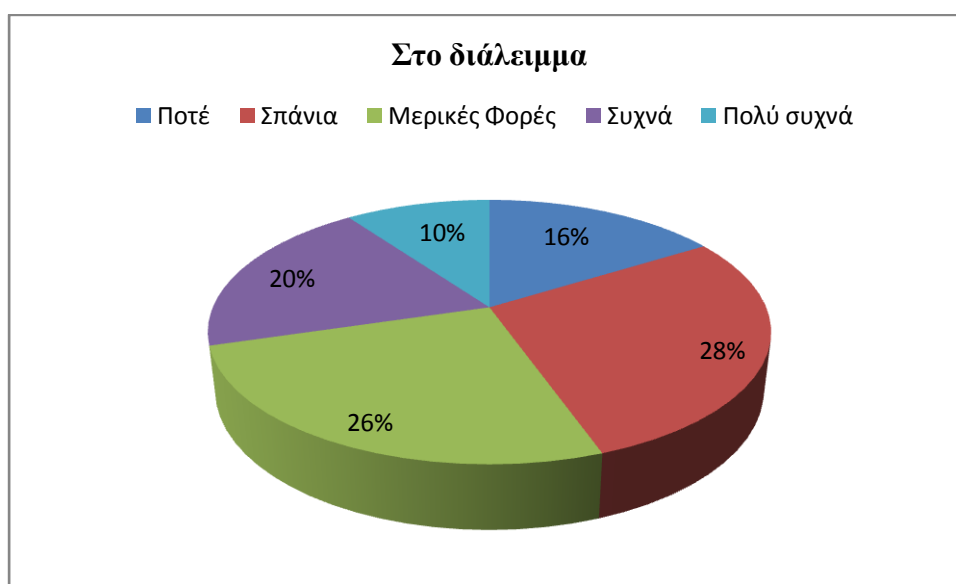
Ερώτηση E11: Έχεις παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο σχολείο σου σε κάποιο από τα παρακάτω μέρη;

E11-A)

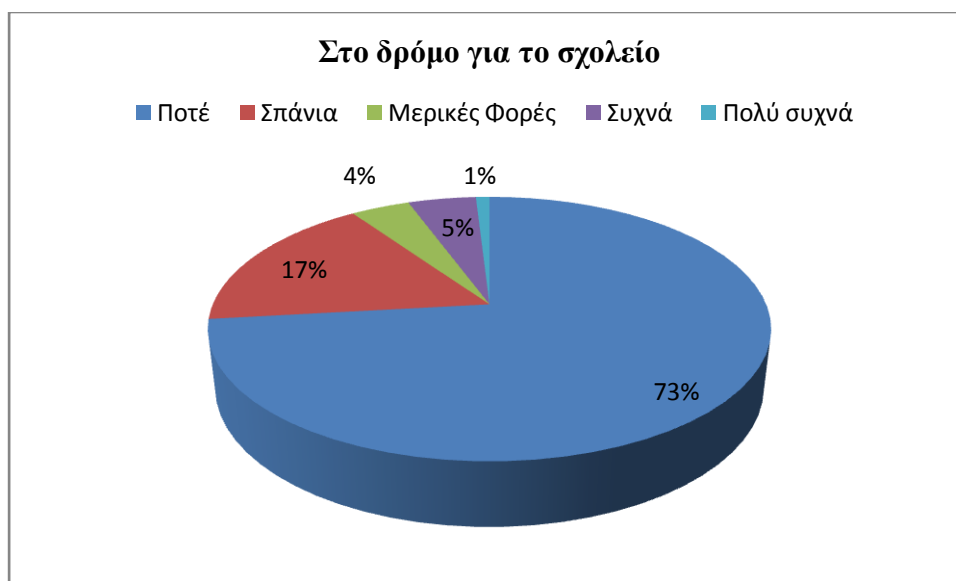
Στην ερώτηση E11-A, το 41% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στην αίθουσα, το 32% ότι σπάνια έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στην αίθουσα, το 18% ότι μερικές φορές έχει παρατηρήσει να συμβαίνει στην αίθουσα, το 6% ότι συχνά έχει παρατηρήσει στην αίθουσα, ενώ το 3% των μαθητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στην αίθουσα.

E11-B)

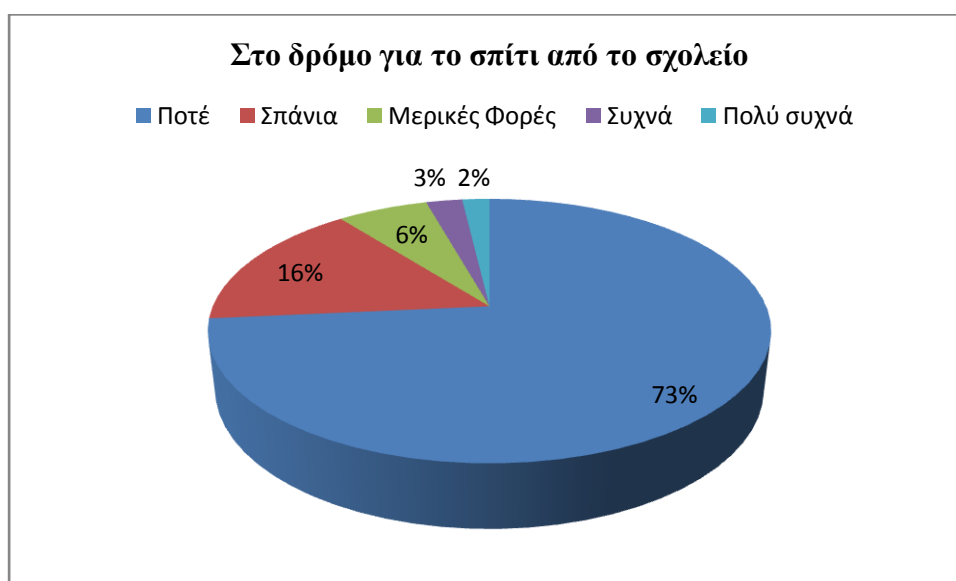
Στην ερώτηση E11-B, το 28% των μαθητών απάντησε ότι σπάνια έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο διάλειμμα, το 26% ότι μερικές φορές έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο διάλειμμα, το 20% ότι συχνά έχει παρατηρήσει να συμβαίνει στο διάλειμμα, το 16% ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να συμβαίνει στο διάλειμμα, ενώ το 10% των μαθητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο διάλειμμα.

E11-C)

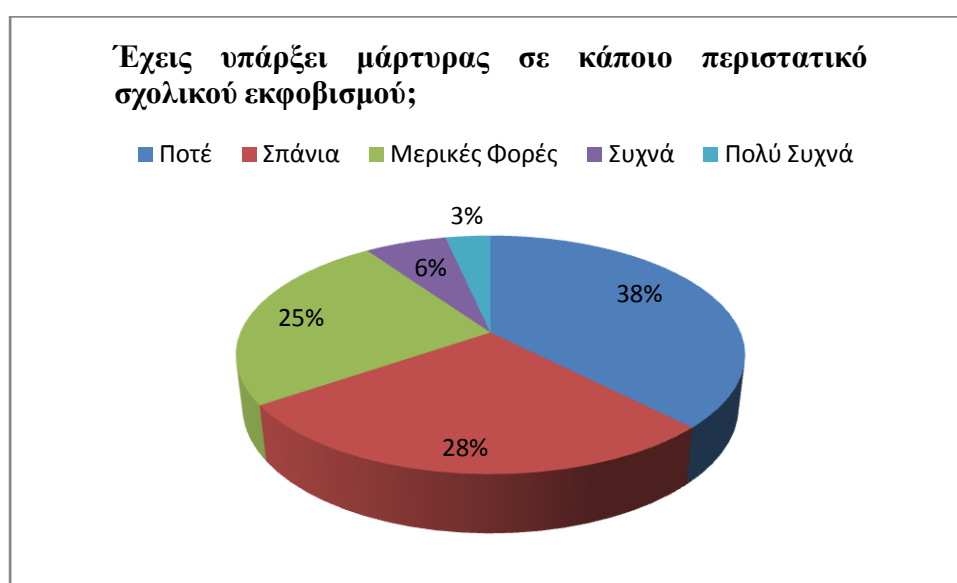
Στην ερώτηση E11-C, το 73% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σχολείο, το 17% ότι σπάνια έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σχολείο, το 5% ότι συχνά έχει παρατηρήσει να συμβαίνει στο δρόμο για το σχολείο, το 4% ότι μερικές φορές έχει παρατηρήσει να συμβαίνει στο δρόμο για το σχολείο, ενώ μόλις το 1% των μαθητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σχολείο.

E11-D)

Στην ερώτηση E11-D, το 73% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο, το 16% ότι σπάνια έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο, το 6% ότι μερικές φορές έχει παρατηρήσει να συμβαίνει στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο, το 3% ότι συχνά έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο, ενώ μόλις το 2% των μαθητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο.

Ερώτηση E12

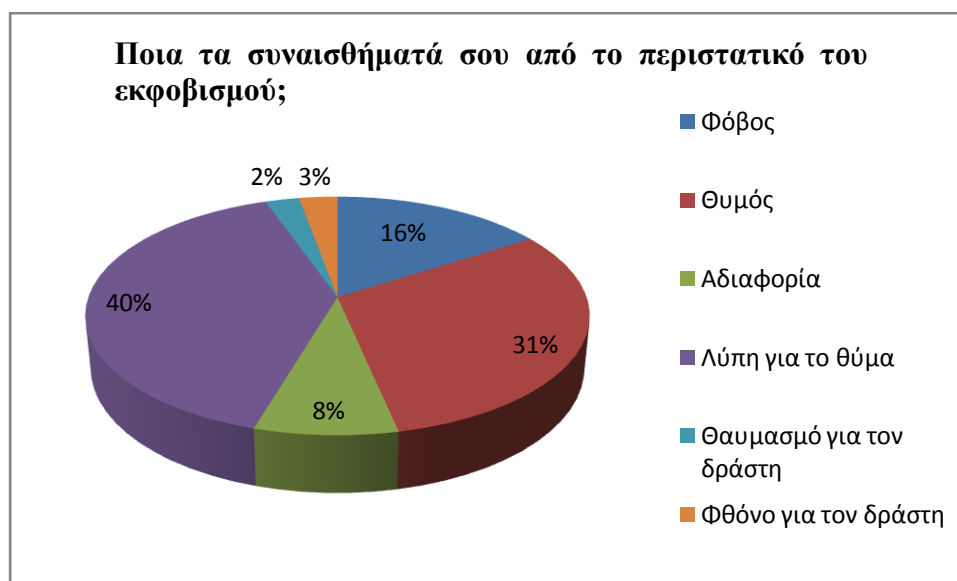
Στην ερώτηση E12, το 38% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει υπάρξει μάρτυρας σε κάποιο περιστατικό σχολικού εκφοβισμού, το 28% ότι σπάνια έχει υπάρξει μάρτυρας, το 25% ότι μερικές φορές έχει υπάρξει μάρτυρας, το 6% ότι συχνά έχει υπάρξει μάρτυρας, ενώ το 3% των μαθητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει υπάρξει μάρτυρας σε κάποιο περιστατικό σχολικού εκφοβισμού.

Ερώτηση E13

Στην ερώτηση E13, το 31% των μαθητών απάντησε ότι ανέφερε το περιστατικό εκφοβισμού σε άλλους συμμαθητές του, το 29% των μαθητών δεν ανέφερε το περιστατικό σε κανέναν, το 16% των μαθητών ανέφερε το περιστατικό στους γονείς του, το 9% το ανέφερε στον υπεύθυνο καθηγητή της τάξης του, το 8% σε εξωσχολικούς του φίλους, ενώ το 7% των μαθητών ανέφερε το περιστατικό εκφοβισμού στον διευθυντή του σχολείου.

Ερώτηση E14

Στην ερώτηση E14, για το ποια είναι τα συναισθήματα των μαθητών από το περιστατικό του εκφοβισμού, το 40% των μαθητών απάντησε ότι αισθάνεται λύπη για

το θύμα, το 31% ότι αισθάνεται θυμό, το 16% ότι αισθάνεται φόβο, το 8% αδιαφορία, το 3% φθόνο για το δράστη, ενώ το 2% των μαθητών απάντησε ότι αισθάνεται θαυμασμό για τον δράστη.

Ερώτηση E15

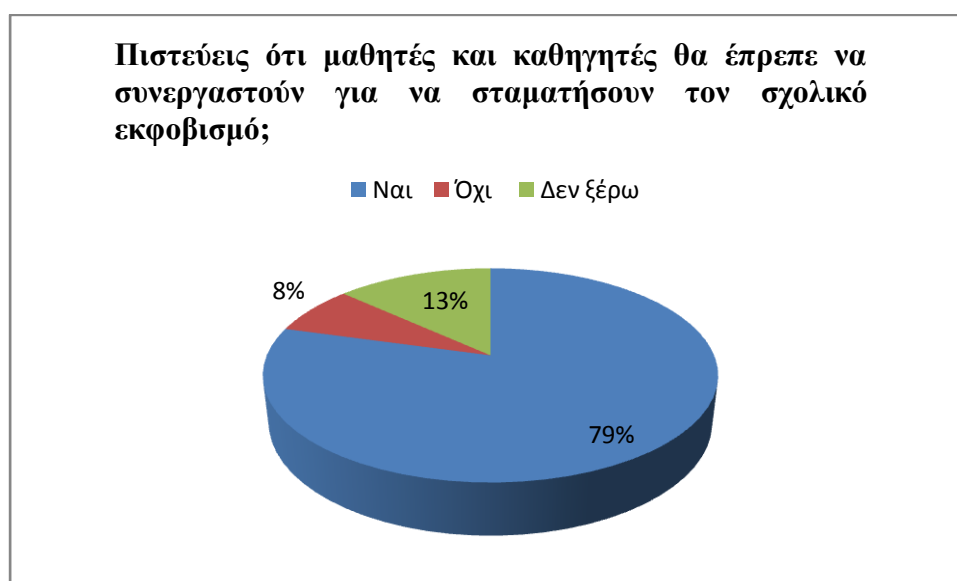
Στην ερώτηση E15, το 60% των μαθητών απάντησε ότι και αγόρια και κορίτσια εμπλέκονται τις περισσότερες φορές σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού, το 36% απάντησε ότι εμπλέκονται μόνο αγόρια, ενώ το 4% των μαθητών απάντησε ότι εμπλέκονται μόνο κορίτσια.

Ερώτηση E16

Στην ερώτηση E16, παρατηρούμε ότι το 30% των μαθητών πιστεύει ότι ενδιαφέρονται αρκετά οι καθηγητές στο σχολείο τους να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό, το 22% πιστεύει ότι ενδιαφέρονται λίγο, το 21% πιστεύει ότι ενδιαφέρονται πάρα πολύ οι καθηγητές, το 14% πιστεύει ότι ενδιαφέρονται πολύ, ενώ το 13% μαθητών πιστεύει ότι οι καθηγητές δεν ενδιαφέρονται καθόλου να προσπαθήσουν να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό.

Ερώτηση E17

Στην ερώτηση E17, παρατηρούμε ότι το 79% των μαθητών απάντησε ότι μαθητές και καθηγητές θα έπρεπε να συνεργαστούν για να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό, το 13% των μαθητών απάντησε ότι δεν ξέρουν αν θα έπρεπε να συνεργαστούν, ενώ το 8% των μαθητών απάντησε ότι δεν θα έπρεπε να συνεργαστούν μαθητές και καθηγητές για να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό.

Ερώτηση E18

Στην ερώτηση E18, το 59% των μαθητών απάντησε ότι θα ενδιαφέρονταν να μιλήσει για το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού με άλλους μαθητές για να δούνε τι μπορεί να γίνει για να σταματήσει, το 29% των μαθητών απάντησε ότι δεν ξέρουν αν θα ενδιαφέρονταν να μιλήσουν, ενώ το 12% των μαθητών απάντησε ότι δεν θα ενδιαφέρονταν να μιλήσει για το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού με άλλους μαθητές για να δούνε τι μπορεί να γίνει για να σταματήσει.

Ερώτηση E19

Στην ερώτηση E19, το 44% των μαθητών απάντησε ότι συμβάλλουν λίγο οι πολιτιστικές δραστηριότητες στο σχολείο τους στον περιορισμό των φαινομένων

εκφοβισμού, το 25% απάντησε ότι δεν συμβάλλουν καθόλου, το 24% απάντησε ότι συμβάλλουν αρκετά, το 5% απάντησε ότι συμβάλλουν πολύ, ενώ το 2% των μαθητών απάντησε ότι συμβάλλουν πάρα πολύ οι πολιτιστικές δραστηριότητες στο σχολείο τους στον περιορισμό των φαινομένων εκφοβισμού.

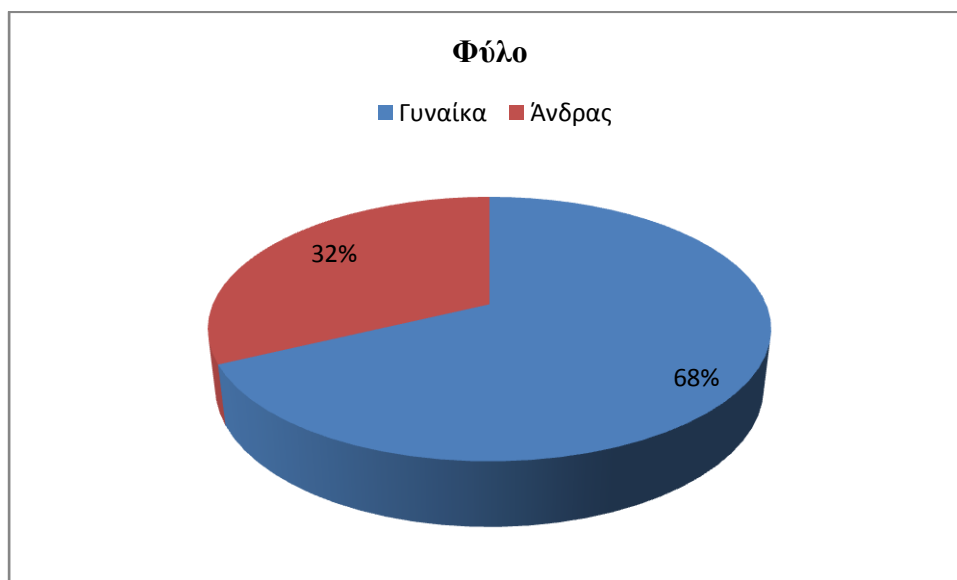
Ερώτηση E20

Στην ερώτηση E20, παρατηρούμε ότι το 25% των μαθητών θα ήθελε αρκετά να συμμετάσχει σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων για την καταπολέμηση του σχολικού εκφοβισμού, το 23% των μαθητών θα ήθελε λίγο να συμμετάσχει, το 19% θα ήθελε πολύ να συμμετάσχει, το 17% θα ήθελε πάρα πολύ να συμμετάσχει, ενώ το 16% των μαθητών δεν θα ήθελε να συμμετάσχει καθόλου σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων για την καταπολέμηση του σχολικού εκφοβισμού.

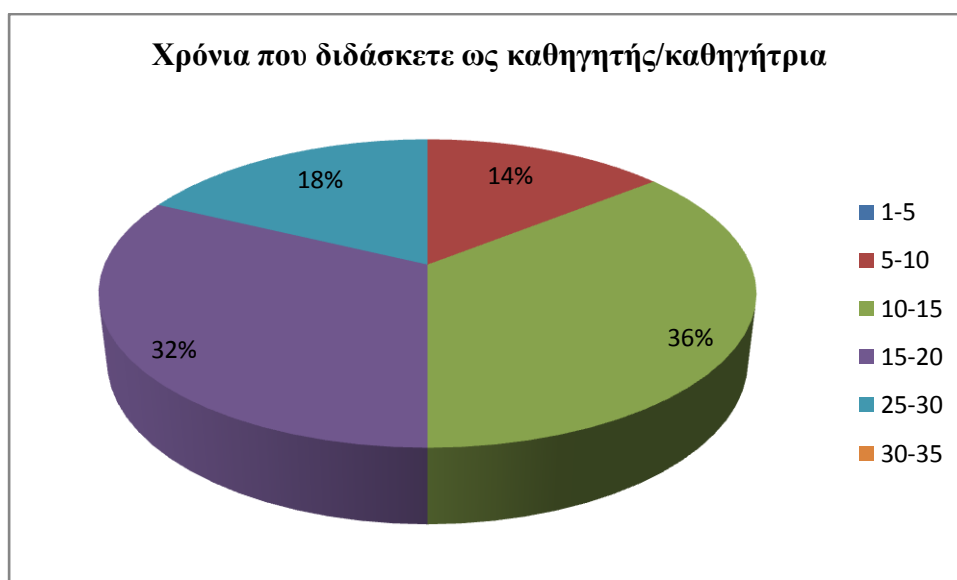
7.5) Αποτελέσματα καθηγητών – Πίνακες.

Πίνακας 1: Φύλο.

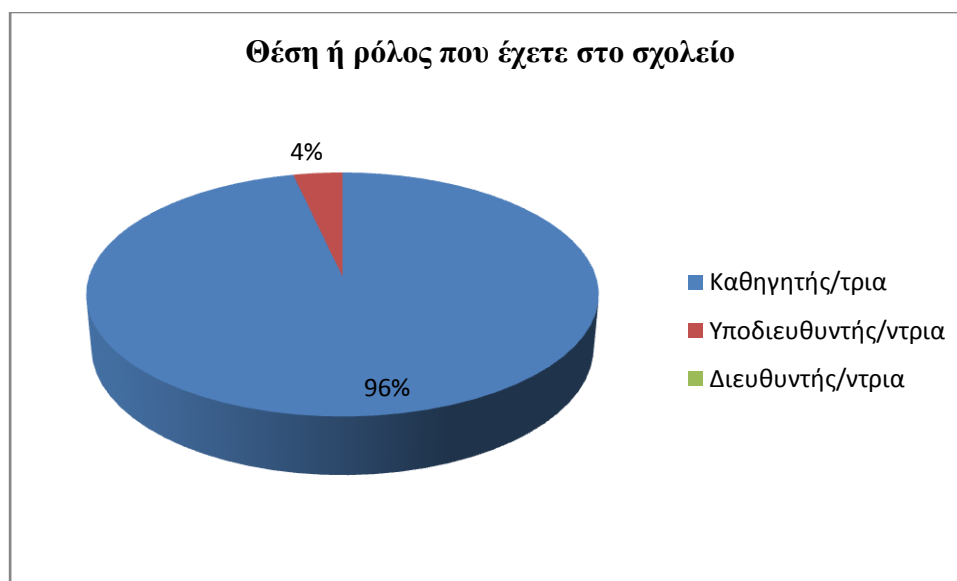
Στον πίνακα 1, παρατηρούμε ότι το 68% των καθηγητών ήταν γυναίκες και το 32% ήταν άνδρες.

Πίνακας 2: Α1

Στον πίνακα 2, παρατηρούμε ότι το 36% των καθηγητών διδάσκει 10-15 χρόνια, το 32% διδάσκει 15-20 χρόνια, το 18% διδάσκει 25-30 χρόνια και το 14% των καθηγητών διδάσκει 5-10 χρόνια.

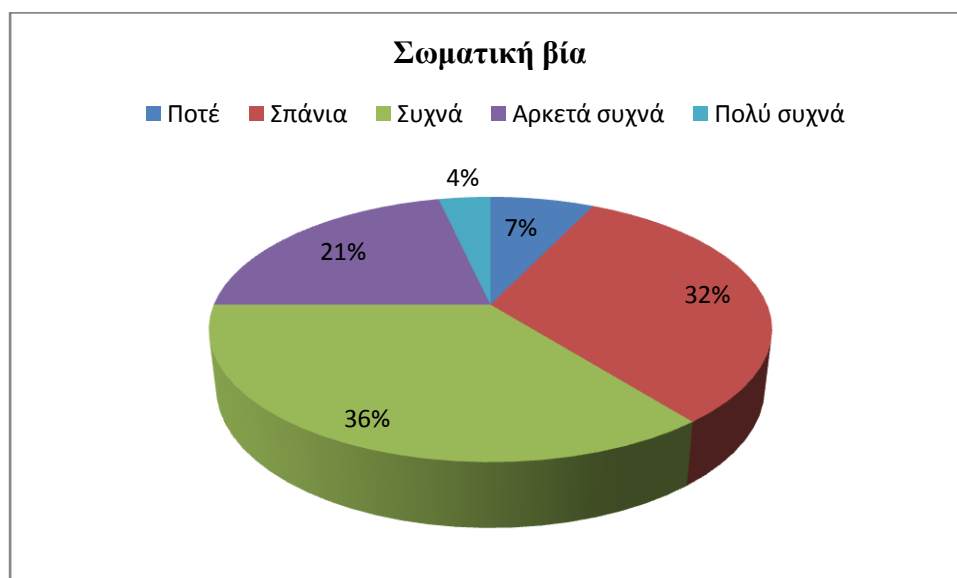
Πίνακας 3: Α2

Στον πίνακα 3, παρατηρούμε ότι το 96% του δείγματος έχει τη θέση καθηγητή/τριας στο σχολείο, ενώ το 4% του δείγματος έχει τη θέση υποδιευθυντή/ντριας.

Ερώτηση Ε1: Πόσο συχνά θα λέγατε ότι οι παρακάτω μορφές του σχολικού εκφοβισμού λαμβάνουν χώρα στο σχολείο σας μεταξύ των μαθητών:

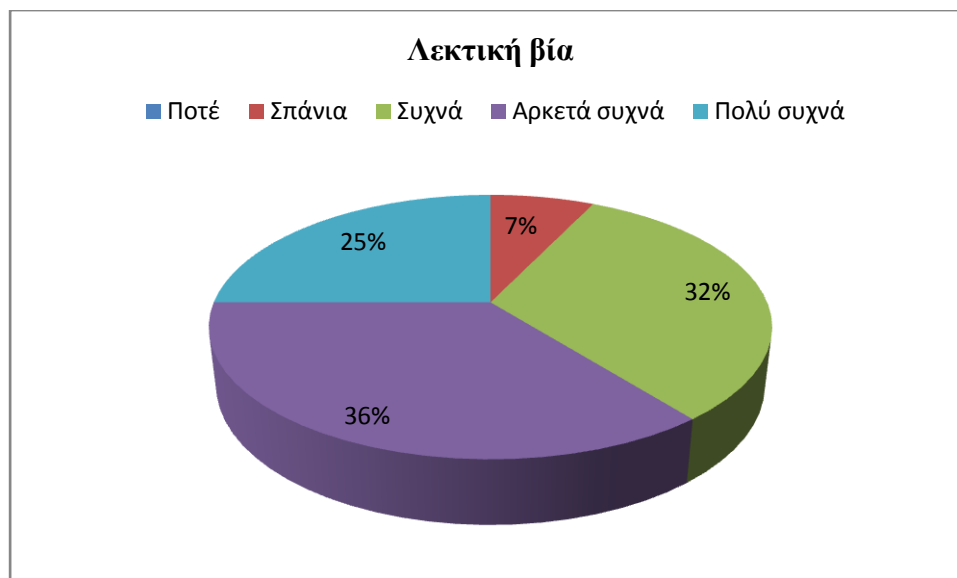
E1-A)

Στην ερώτηση E1-A, το 36% των καθηγητών απάντησε ότι συχνά η σωματική βία έχει λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών, το 32% απάντησε ότι σπάνια έχει λάβει χώρα, το 21% ότι αρκετά συχνά έχει λάβει χώρα η σωματική βία, το 7%

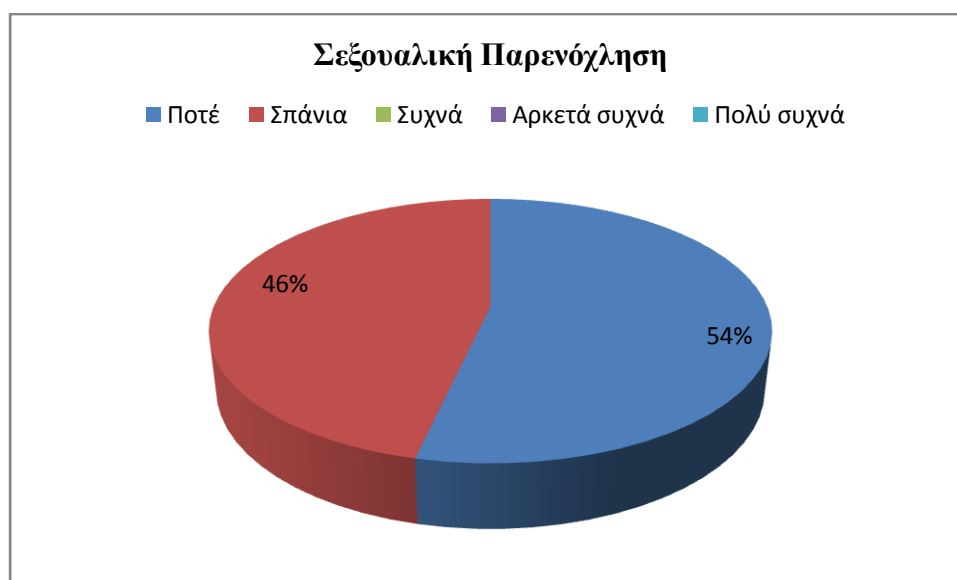
απάντησε ότι ποτέ δεν έχει λάβει χώρα και το 4% των καθηγητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει λάβει χώρα η σωματική βία στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

E1-B)

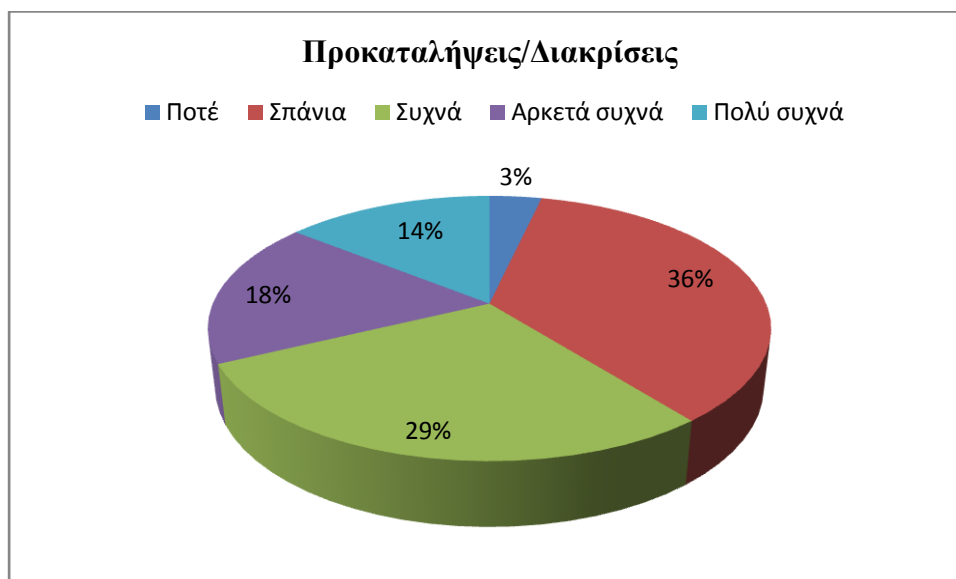
Στην ερώτηση E1-B, το 36% των καθηγητών απάντησε ότι αρκετά συχνά η λεκτική βία έχει λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών, το 32% απάντησε ότι συχνά έχει λάβει χώρα η λεκτική βία, το 25% ότι πολύ συχνά έχει λάβει χώρα η λεκτική βία, ενώ το 7% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια έχει λάβει χώρα η λεκτική βία στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών

E1-C)

Στην ερώτηση E1-C, παρατηρούμε ότι το 54% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ η σεξουαλική παρενόχληση δεν έχει λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών, ενώ το 46% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια έχει λάβει χώρα η σεξουαλική παρενόχληση στο σχολείο τους.

E1-D)

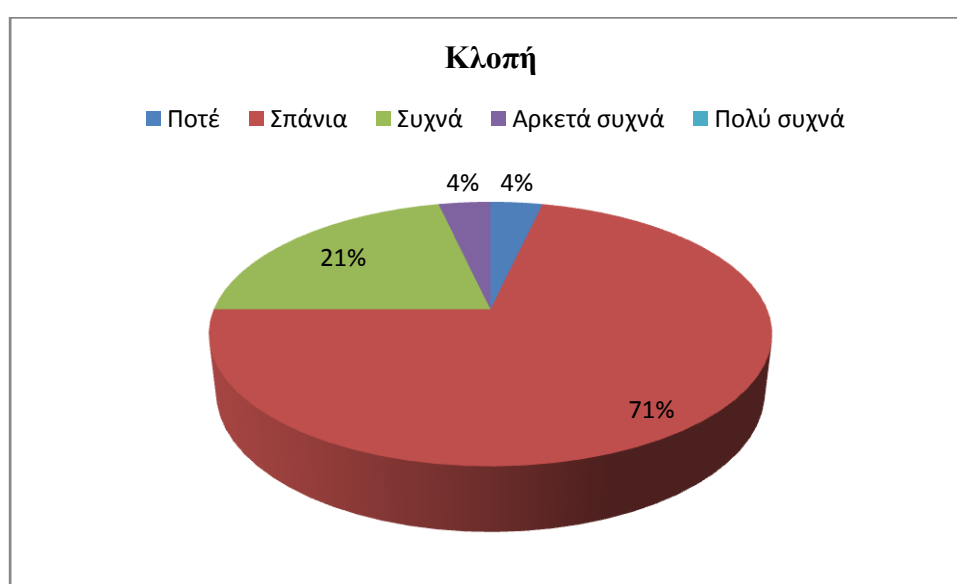
Στην ερώτηση E1-D, το 36% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια οι προκαταλήψεις/διακρίσεις έχουν λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών, το 29% απάντησε ότι συχνά έχουν λάβει χώρα, το 18% απάντησε ότι αρκετά συχνά έχουν λάβει χώρα στο σχολείο τους, το 14% ότι πολύ συχνά έχουν λάβει χώρα, ενώ το 3% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχουν λάβει χώρα οι προκαταλήψεις/διακρίσεις στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

E1-E)

Στην ερώτηση E1-E, παρατηρούμε ότι το 29% των καθηγητών απάντησε ότι συχνά έχει λάβει χώρα ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών, το 25% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει λάβει χώρα ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός στο σχολείο τους, ένα ακόμη 25% απάντησε ότι σπάνια έχει λάβει χώρα στο σχολείο τους ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός, ενώ το 21% των καθηγητών απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει λάβει χώρα ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

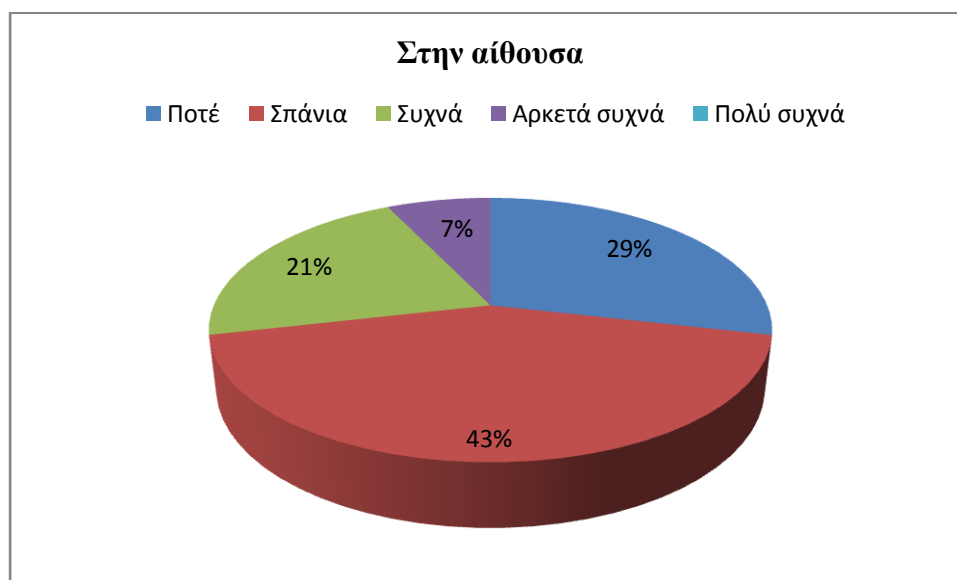
E1-F)

Στην ερώτηση E1-F, παρατηρούμε ότι το 71% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια η κλοπή έχει λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών, το 21% απάντησε ότι συχνά έχει λάβει χώρα, ένα 4% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει λάβει χώρα η κλοπή στο σχολείο τους και ακόμη ένα 4% των καθηγητών απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει λάβει χώρα η κλοπή στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

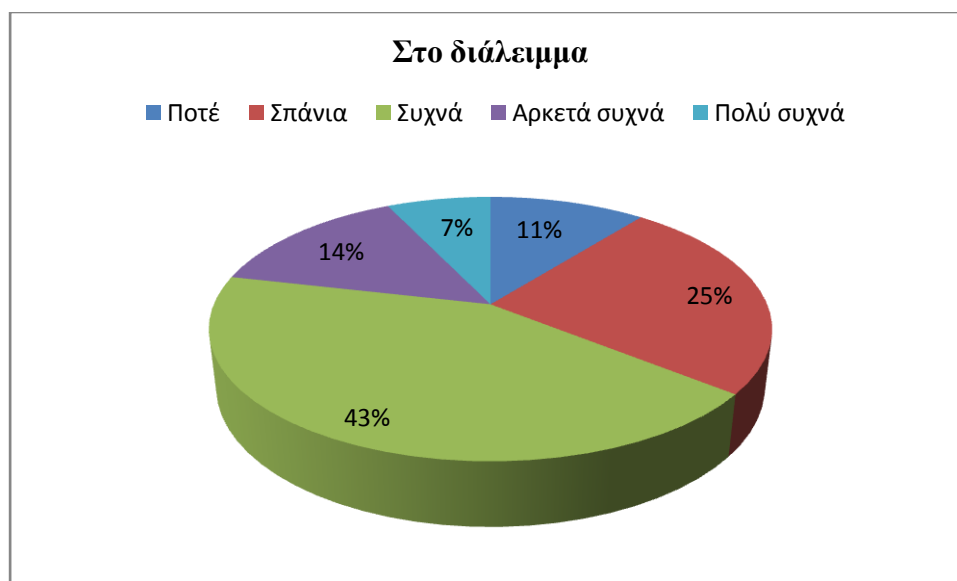
Ερώτηση E2: Έχετε παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός μεταξύ των μαθητών σε κάποιο από τα παρακάτω μέρη;

E2-A)

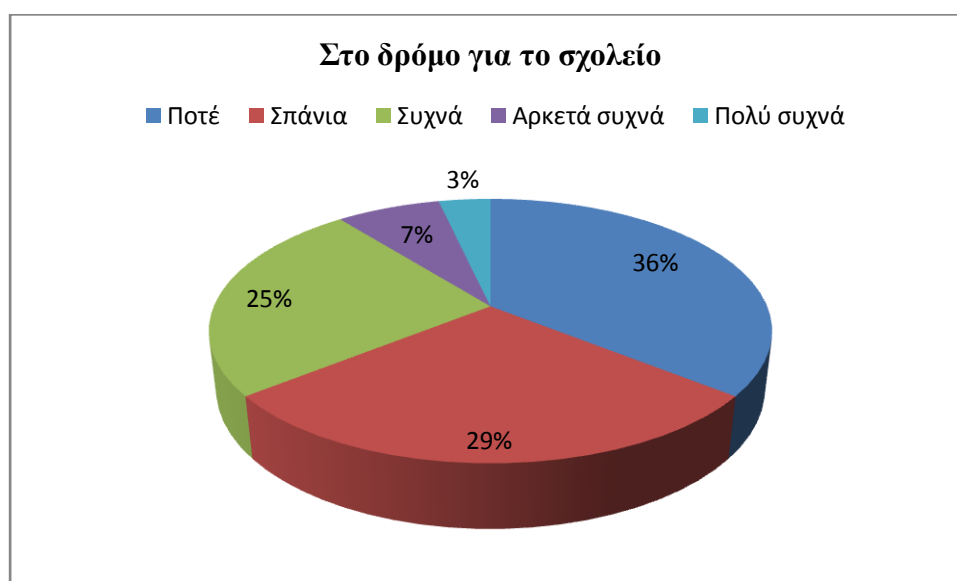
Στην ερώτηση E2-A, το 43% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στην αίθουσα μεταξύ των μαθητών, το 29% απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει σχολικό εκφοβισμό στην αίθουσα, το 21% απάντησε ότι συχνά έχει παρατηρήσει, και το 7% των καθηγητών απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στην αίθουσα μεταξύ των μαθητών.

E2-B)

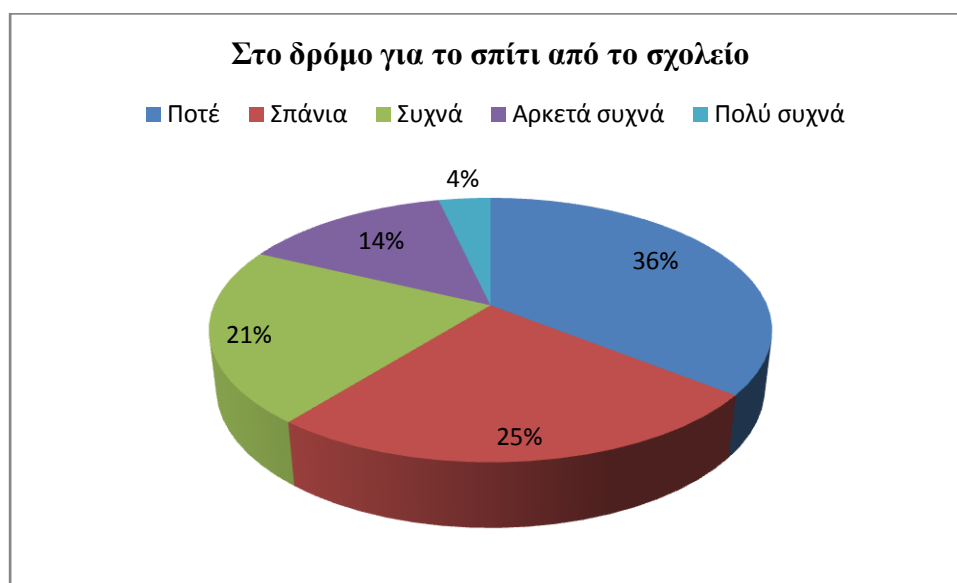
Στην ερώτηση E2-B, το 43% των καθηγητών απάντησε ότι συχνά έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στο διάλειμμα μεταξύ των μαθητών, το 25% απάντησε ότι σπάνια έχει παρατηρήσει σχολικό εκφοβισμό στο διάλειμμα, το 14% απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει παρατηρήσει, το 11% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει σχολικό εκφοβισμό στο διάλειμμα και το 7% των καθηγητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στο διάλειμμα μεταξύ των μαθητών.

E2-C)

Στην ερώτηση E2-C, το 36% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σχολείο μεταξύ των μαθητών, το 29% απάντησε ότι σπάνια έχει παρατηρήσει σχολικό εκφοβισμό στο δρόμο για το σχολείο, το 25% απάντησε ότι συχνά έχει παρατηρήσει, το 7% των καθηγητών απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει παρατηρήσει σχολικό εκφοβισμό στο δρόμο για το σχολείο και το 3% των καθηγητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σχολείο μεταξύ των μαθητών.

E2-D)

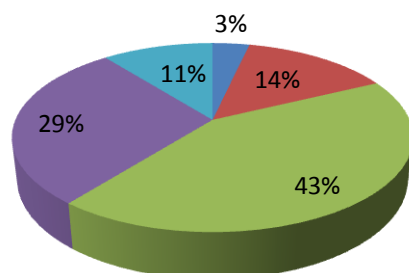

Στην ερώτηση E2-D, το 36% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο μεταξύ των μαθητών, το 25% απάντησε ότι σπάνια έχει παρατηρήσει σχολικό εκφοβισμό στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο, το 21% απάντησε ότι συχνά έχει παρατηρήσει, το 14% των καθηγητών απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει παρατηρήσει σχολικό εκφοβισμό στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο και το 4% των καθηγητών απάντησε ότι πολύ συχνά έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο μεταξύ των μαθητών.

Ερώτηση Ε3

Κατά τη γνώμη σας είναι το σχολείο σας ασφαλές μέρος για τους μαθητές που δυσκολεύονται να υπερασπιστούν τον εαυτό τους από επιθετικές συμπεριφορές άλλων μαθητών;

■ Καθόλου ■ Λίγο ■ Αρκετά ■ Πολύ ■ Πάρα πολύ

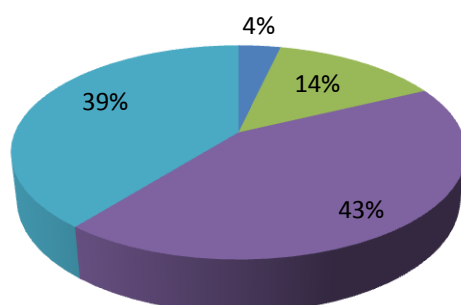

Στην ερώτηση Ε3, το 43% των καθηγητών απάντησε ότι το σχολείο τους είναι αρκετά ασφαλές μέρος για τους μαθητές που δυσκολεύονται να υπερασπιστούν τον εαυτό τους από επιθετικές συμπεριφορές άλλων μαθητών, το 29% απάντησε ότι είναι πολύ ασφαλές μέρος, το 14% ότι είναι λίγο ασφαλές μέρος, το 11% απάντησε ότι το σχολείο τους είναι πάρα πολύ ασφαλές μέρος, ενώ το 3% των καθηγητών απάντησε ότι το σχολείο τους δεν είναι καθόλου ασφαλές μέρος για τους μαθητές που δυσκολεύονται να υπερασπιστούν τον εαυτό τους από επιθετικές συμπεριφορές άλλων μαθητών.

Ερώτηση Ε4

Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί στο σχολείο σας ενδιαφέρονται να προσπαθήσουν να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό;

■ Καθόλου ■ Λίγο ■ Αρκετά ■ Πολύ ■ Πάρα πολύ

Στην ερώτηση E4, παρατηρούμε ότι το 43% των καθηγητών απάντησε ότι οι εκπαιδευτικοί στο σχολείο τους ενδιαφέρονται πολύ να προσπαθήσουν να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό, το 39% απάντησε ότι ενδιαφέρονται πάρα πολύ, το 14% ότι ενδιαφέρονται αρκετά, ενώ το 4% των καθηγητών απάντησε ότι οι εκπαιδευτικοί στο σχολείο τους δεν ενδιαφέρονται καθόλου να προσπαθήσουν να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό.

Ερώτηση E5

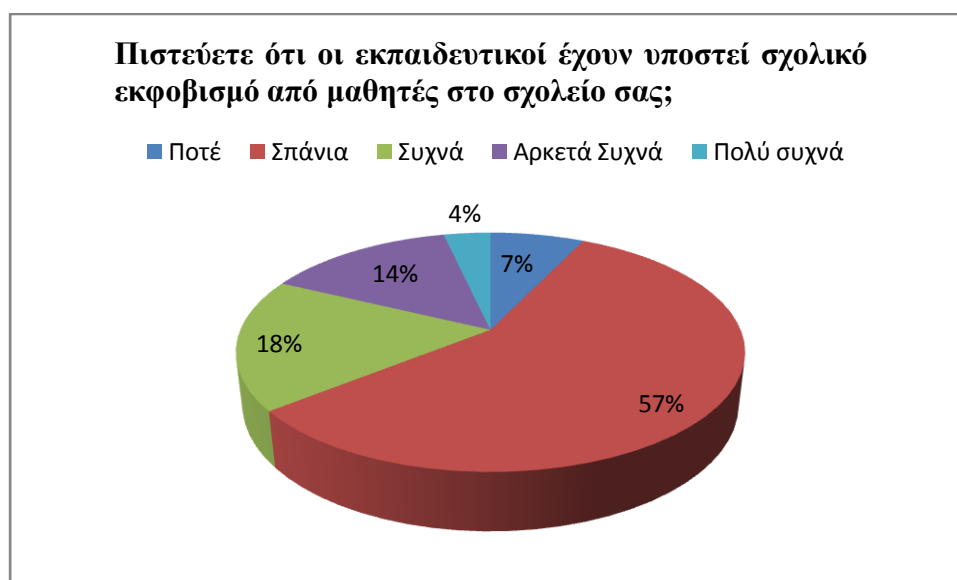
Στην ερώτηση E5, το 75% των καθηγητών απάντησε ότι πάντα προσπαθούν προσωπικά να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό όταν τον δούνε να συμβαίνει, το 21% απάντησε ότι συνήθως προσπαθούν προσωπικά να τον σταματήσουν, ενώ το 4% των καθηγητών απάντησε ότι μερικές φορές προσπαθούν προσωπικά να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό όταν τον δούνε να συμβαίνει.

Ερώτηση Ε6

Στην ερώτηση Ε6, παρατηρούμε ότι το 50% των καθηγητών πιστεύει ότι ο λόγος για τον οποίο ένα παιδί εκφοβίζει τους συνομηλίκους του είναι ότι το παιδί έχει εσωτερικά προβλήματα και νοιώθει επίμονα αυτή την ανάγκη και το άλλο 50% των καθηγητών πιστεύει ότι ένα παιδί εκφοβίζει τους συνομηλίκους του επειδή έχει στο περιβάλλον του αντίστοιχα επιθετικά πρότυπα.

Ερώτηση Ε7

Στην ερώτηση Ε7, το 57% των καθηγητών πιστεύει ότι οι εκπαιδευτικοί σπάνια έχουν υποστεί σχολικό εκφοβισμό από μαθητές στο σχολείο τους, το 18% πιστεύει ότι συχνά έχουν υποστεί σχολικό εκφοβισμό, το 14% πιστεύει ότι αρκετά συχνά έχουν

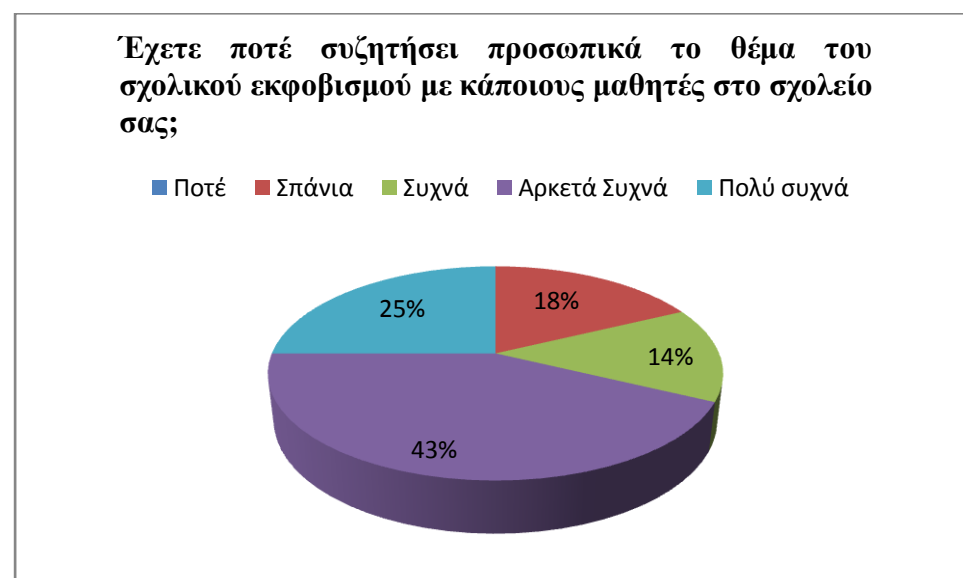
υποστεί σχολικό εκφοβισμό, το 7% ότι ποτέ δεν έχουν υποστεί οι εκπαιδευτικοί σχολικό εκφοβισμό από μαθητές, ενώ το 4% των καθηγητών πιστεύει ότι οι εκπαιδευτικοί πολύ συχνά έχουν υποστεί σχολικό εκφοβισμό από μαθητές στο σχολείο τους.

Ερώτηση Ε8

Στην ερώτηση Ε8, το 96% των καθηγητών απάντησε ότι μαθητές και εκπαιδευτικοί θα έπρεπε να συνεργαστούν για να σταματήσει το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, ενώ το 4% των καθηγητών απάντησε ότι δεν γνωρίζουν αν θα έπρεπε να συνεργαστούν μαθητές και εκπαιδευτικοί.

Ερώτηση Ε9

Στην ερώτηση E9, το 43% των καθηγητών απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει συζητήσει προσωπικά το θέμα του σχολικού εκφοβισμού με κάποιους μαθητές στο σχολείο τους, το 25% απάντησε ότι πολύ συχνά έχει συζητήσει αυτό το θέμα, το 18% ότι σπάνια έχει συζητήσει το θέμα αυτό με κάποιους μαθητές, ενώ το 14% των καθηγητών απάντησε ότι συχνά έχει συζητήσει προσωπικά το θέμα του σχολικού εκφοβισμού με κάποιους μαθητές στο σχολείο τους.

Ερώτηση E10

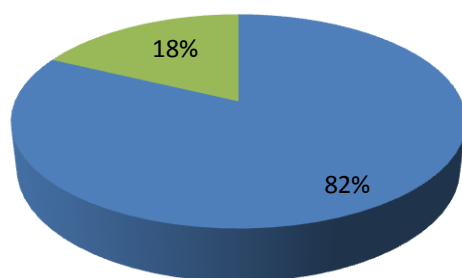

Στην ερώτηση E10, παρατηρούμε ότι το 54% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια τους έχουν ενημερώσει μαθητές ότι έχουν πέσει θύματα σχολικού εκφοβισμού κατά τη διάρκεια του σχολικού προγράμματος, το 14% απάντησε ότι ποτέ δεν τους έχουν ενημερώσει οι μαθητές, ένα ακόμη 14% των καθηγητών απάντησε ότι συχνά τους έχουν ενημερώσει μαθητές ότι έχουν πέσει θύματα σχολικού εκφοβισμού, το 11% απάντησε ότι αρκετά συχνά τους έχουν ενημερώσει οι μαθητές, ενώ το 7% των καθηγητών απάντησε ότι πολύ συχνά τους έχουν ενημερώσει μαθητές ότι έχουν πέσει θύματα σχολικού εκφοβισμού κατά τη διάρκεια του σχολικού προγράμματος.

Ερώτηση E11

Η πολιτική του σχολείου θα πρέπει να εστιάζει στο τι μπορεί να κάνει το σχολικό πλαίσιο για να αντικρούσει τον εκφοβισμό.

■ Συμφωνώ ■ Διαφωνώ ■ Δεν είμαι σίγουρος/η

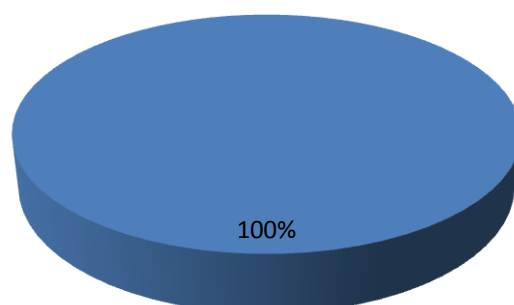

Στην ερώτηση E11, παρατηρούμε ότι το 82% των καθηγητών συμφωνεί με το ότι η πολιτική του σχολείου θα πρέπει να εστιάζει στο τι μπορεί να κάνει το σχολικό πλαίσιο για να αντικρούσει τον εκφοβισμό, ενώ το 18% των καθηγητών απάντησε ότι δεν είναι σίγουροι.

Ερώτηση E12

Το σταμάτημα του σχολικού εκφοβισμού είναι ένα θέμα που αφορά όλο το προσωπικό.

■ Συμφωνώ ■ Διαφωνώ ■ Δεν είμαι σίγουρος/η

Στην ερώτηση E12, το 100% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως το σταμάτημα του σχολικού εκφοβισμού είναι ένα θέμα που αφορά όλο το προσωπικό.

Ερώτηση E13

Στην ερώτηση E13, παρατηρούμε ότι το 93% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως χρειάζεται κάποια εκπαίδευση στο προσωπικό για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τον σχολικό εκφοβισμό, ενώ το 7% των καθηγητών απάντησε ότι δεν είναι σίγουροι αν χρειάζεται εκπαίδευση στο προσωπικό.

Ερώτηση E14

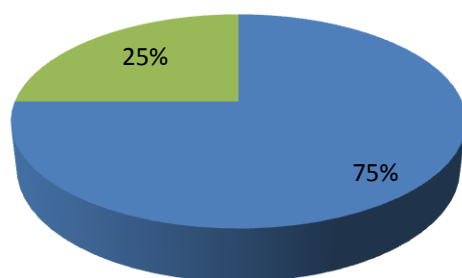
Στην ερώτηση E14, το 78% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως κάποια άτομα ευθύνης θα πρέπει να είναι υπεύθυνοι για την αντιμετώπιση θυματοποίησης παιδιών από μαθητές, το 11% απάντησε ότι διαφωνεί, ενώ ένα ακόμη 11% των

καθηγητών απάντησε ότι δεν είναι σίγουροι αν κάποια άτομα ευθύνης θα πρέπει να είναι υπεύθυνοι για την αντιμετώπιση θυματοποίησης παιδιών από μαθητές.

Ερώτηση E15

Μια μορφή τιμωρίας θα πρέπει να εφαρμόζεται αμέσως και αυτόματα σε μαθητές που εκφοβίζουν άλλους μαθητές.

■ Συμφωνώ ■ Διαφωνώ ■ Δεν είμαι σίγουρος/η

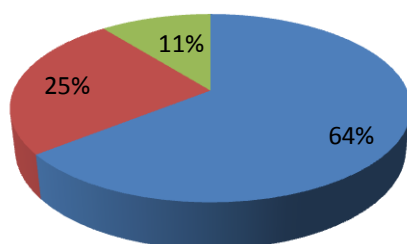

Στην ερώτηση E15, το 75% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως μια μορφή τιμωρίας θα πρέπει να εφαρμόζεται αμέσως και αυτόματα σε μαθητές που εκφοβίζουν άλλους μαθητές, ενώ το 25% των καθηγητών απάντησε πως δεν είναι σίγουροι.

Ερώτηση E16

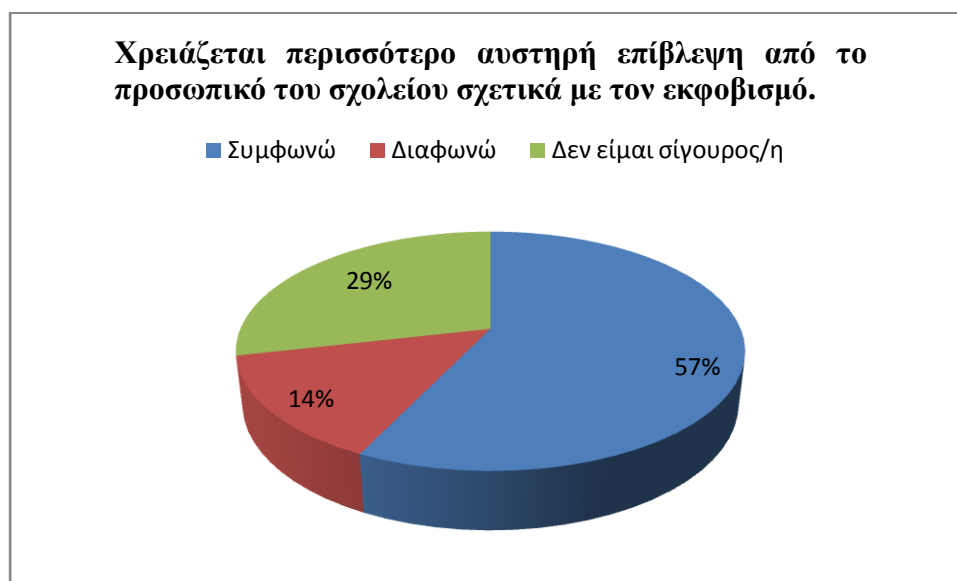
Στους μαθητές που εκφοβίζουν κάποιο άλλο άτομο θα πρέπει πρώτα να τους γίνετε μια σύσταση και να τους δίνετε μια ευκαιρία να επανορθώσουν και όχι να τιμωρούνται αμέσως.

■ Συμφωνώ ■ Διαφωνώ ■ Δεν είμαι σίγουρος/η

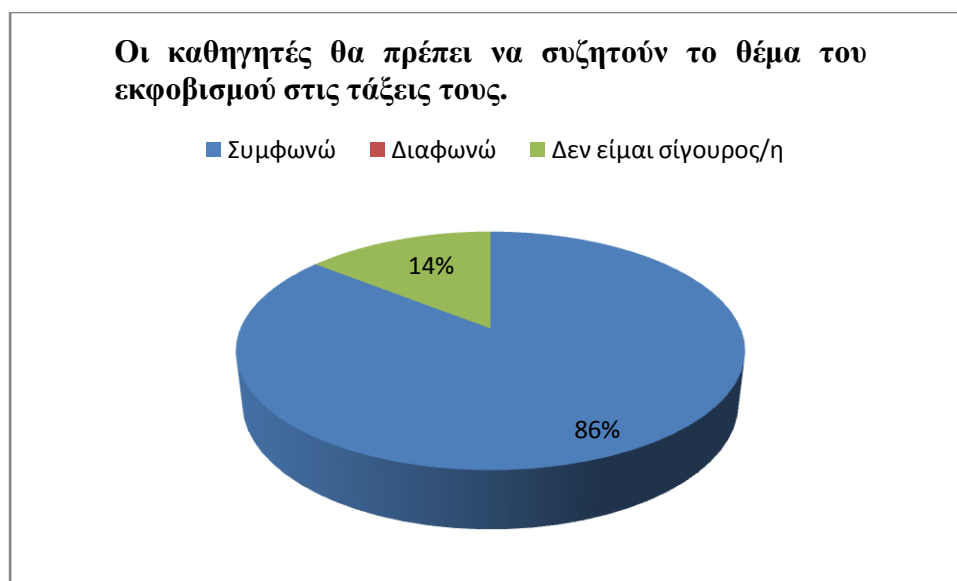
Στην ερώτηση E16, το 64% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως στους μαθητές που εκφοβίζουν κάποιο άλλο άτομο θα πρέπει πρώτα να τους γίνετε μια σύσταση και να τους δίνετε μια ευκαιρία να επανορθώσουν και όχι να τιμωρούνται αμέσως, το 25% απάντησε πως διαφωνεί, ενώ το 11% των καθηγητών απάντησε πως δεν είναι σίγουροι αν θα πρέπει να γίνετε αυτό.

Ερώτηση E17

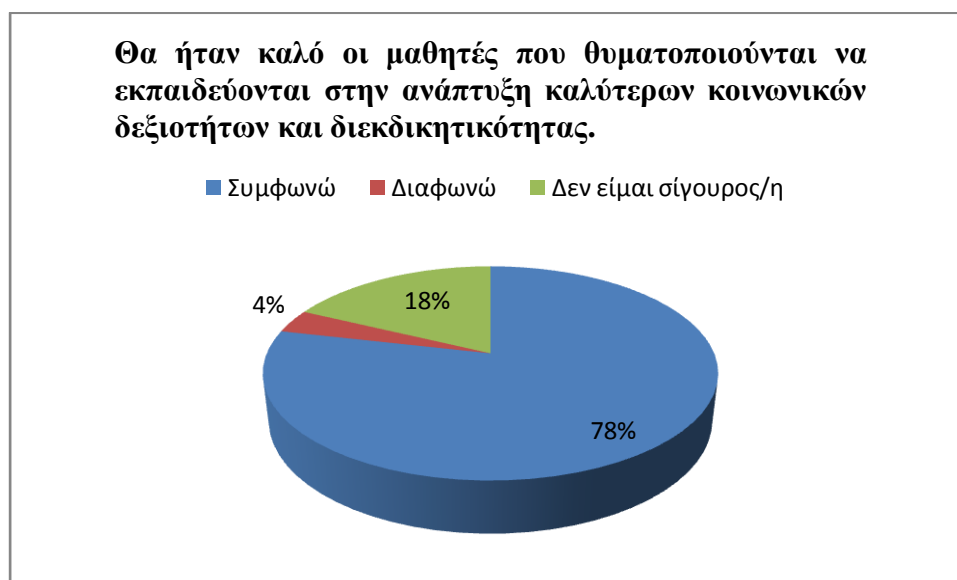
Στην ερώτηση E17, το 57% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως χρειάζεται περισσότερο αυστηρή επίβλεψη από το προσωπικό του σχολείου σχετικά με τον εκφοβισμό, το 29% απάντησε ότι δεν είναι σίγουροι αν χρειάζεται, ενώ το 14% των καθηγητών απάντησε ότι διαφωνεί μ' αυτήν την πρόταση.

Ερώτηση E18

Στην ερώτηση E18, το 86% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως οι καθηγητές θα πρέπει να συζητούν το θέμα του εκφοβισμού στις τάξεις τους, ενώ το 14% των καθηγητών απάντησε ότι δεν είναι σίγουροι αν θα πρέπει να συζητούν αυτό το θέμα στις τάξεις τους.

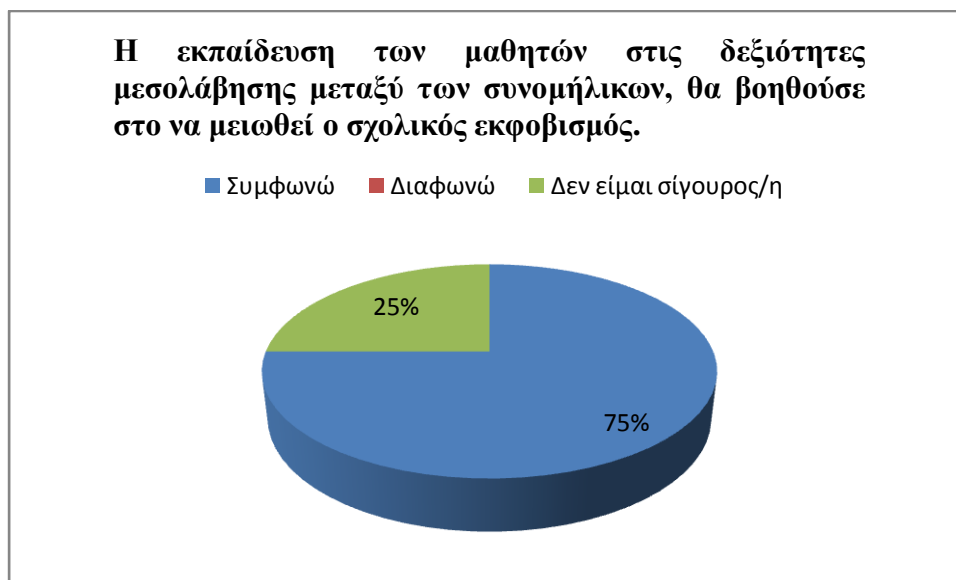
Ερώτηση E19

Στην ερώτηση E19, το 78% των καθηγητών συμφώνησε με το ότι θα ήταν καλό οι μαθητές που θυματοποιούνται να εκπαιδεύονται στην ανάπτυξη καλύτερων κοινωνικών δεξιοτήτων και διεκδικητικότητας, το 18% των καθηγητών απάντησε ότι

δεν είναι σίγουροι, ενώ το 4% των καθηγητών απάντησε ότι διαφωνεί με αυτή την πρόταση.

Ερώτηση E20

Στην ερώτηση E20, το 75% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως η εκπαίδευση των μαθητών στις δεξιότητες μεσολάβησης μεταξύ των συνομήλικων, θα βοηθούσε στο να μειωθεί ο σχολικός εκφοβισμός, ενώ το 25% των καθηγητών απάντησε πως δεν είναι σίγουροι αν θα βοηθούσε η εκπαίδευση των μαθητών στις δεξιότητες μεσολάβησης μεταξύ των συνομήλικων ώστε να μειωθεί ο σχολικός εκφοβισμός.

Συμπεράσματα

Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί μια μορφή βίας που τα τελευταία χρόνια οι έρευνες το έχουν αναδείξει σε ένα κοινωνικό φαινόμενο μέγιστης σημασίας. Ειδικά όταν αυτός αρχίζει να εκδηλώνεται ήδη από τα χρόνια της σχολικής ζωής του παιδιού.

Κύριο χαρακτηριστικό του αποτελεί η χρήση διάφορων μορφών βίας σε σταθερή βάση για μεγάλο χρονικό διάστημα από συνομηλίκους με απώτερο στόχο την πρόκληση πόνου ή αναστάτωσης σε αδύναμους μαθητές. Τα στοιχεία αυτά το καθιστούν αυτόματα ένα ιδιαίτερα σοβαρό φαινόμενο της κοινωνίας και παράλληλα εξαιρετικά ενδιαφέρον για περαιτέρω μελέτη και διερεύνηση.

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση της ύπαρξης ή μη φαινομένων σχολικού εκφοβισμού σε σχολεία της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του Ν. Σερρών, καθώς και ποια μορφή βίας είναι συχνότερη στα σχολεία αυτά.

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού χρησιμοποιήθηκε ως ερευνητικό εργαλείο το ερωτηματολόγιο, σε δείγμα 352 ατόμων, εκ των οποίων τα 324 άτομα ήταν μαθητές και τα 28 άτομα καθηγητές Γυμνασίου και Λυκείου.

Σύμφωνα με την έρευνα που έγινε στους μαθητές προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα (με έμφαση στα μεγαλύτερα ποσοστά):

- Όσον αφορά το φύλο των μαθητών, το 56% ήταν κορίτσια και το 44% αγόρια.
- Όσον αφορά την ηλικία των μαθητών, το 69% ήταν ηλικίας από 11-15 ετών και το 31% από 16-18 ετών.
- Σχετικά με την εθνικότητα των μαθητών, οι 314 μαθητές ήταν Ελληνικής εθνικότητας και οι υπόλοιποι 10 ήταν Αλβανικής, Βουλγάρικης, Ρώσικης, καθώς και άλλης εθνικότητας εκτός αυτών.
- Το 58% των μαθητών έχει πολύ καλές σχέσεις με την οικογένειά τους.
- Το 35% των μαθητών έχει αρκετά καλές σχέσεις με τους συμμαθητές τους.
- Το 42% των μαθητών έχει αρκετά καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους.
- Το 36% μαθητών αισθάνεται πολύ ασφαλή στο χώρο του σχολείου.

- Όσον αφορά το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, το 64% των μαθητών ποτέ δεν έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού από συμμαθητές του.

- Το 76% των μαθητών δεν έχει πέσει ποτέ θύμα εκφοβισμού από εξωσχολικά άτομα.

- Σχετικά με τις μορφές του σχολικού εκφοβισμού η έρευνα έδειξε τα εξής:

α) Το 69% των μαθητών ποτέ δεν έχει υποστεί σωματική βία.

β) Το 40% των μαθητών σπάνια έχει υποστεί λεκτική βία.

γ) Το 90% των μαθητών ποτέ δεν έχει υποστεί σεξουαλική παρενόχληση.

δ) Το 62% των μαθητών δεν έχει υποστεί ποτέ προκαταλήψεις/διακρίσεις.

ε) Το 80% των μαθητών δεν έχει υποστεί ποτέ ηλεκτρονικό εκφοβισμό.

ζ) Το 85% των μαθητών ποτέ δεν έχει υποστεί κλοπή.

- Το 87% των μαθητών ποτέ δεν επέλεξε να αποφύγει να πάει την επόμενη μέρα στο σχολείο επειδή είχε προηγηθεί κάποιο περιστατικό εκφοβισμού σε βάρος του.

- Το 67% των μαθητών ποτέ δεν έχει εκφοβίσει κάποιον.

- Το 37% των μαθητών πιστεύει ότι η εκδήλωση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού έχει σχέση με τον τόπο ή τη χώρα καταγωγής ενός ή περισσότερων μαθητών (ή των γονιών τους).

- Το 27% των μαθητών μερικές φορές έχει αντιληφθεί ότι κάποιος/α συμμαθητής/τρια του έχει πέσει θύμα εκφοβισμού από άλλα παιδιά του σχολείου.

- Όσον αφορά το μέρος στο οποίο οι μαθητές μπορεί να έχουν παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός, η έρευνα έδειξε τα εξής:

α) Το 41% των μαθητών ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στην αίθουσα.

β) Το 28% των μαθητών σπάνια έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο διάλειμμα.

γ) Το 73% των μαθητών ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σχολείο.

δ) Το 73% των μαθητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο.

- Το 38% των μαθητών ποτέ δεν έχει υπάρξει μάρτυρας σε κάποιο περιστατικό σχολικού εκφοβισμού.

- Το 31% των μαθητών ανέφερε το περιστατικό εκφοβισμού σε άλλους συμμαθητές του.

- Το 40% των μαθητών απάντησε ότι αισθάνεται λύπη για το θύμα από το περιστατικό εκφοβισμού.

- Το 60% των μαθητών απάντησε ότι και αγόρια και κορίτσια εμπλέκονται τις περισσότερες φορές σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού.

- Το 30% των μαθητών πιστεύει ότι οι καθηγητές στο σχολείο τους ενδιαφέρονται αρκετά να προσπαθήσουν να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό.

- Το 79% των μαθητών πιστεύει ότι μαθητές και καθηγητές θα έπρεπε να συνεργαστούν για να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό.

- Το 59% των μαθητών θα ενδιαφέρονταν να μιλήσει για το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού με άλλους μαθητές για να δούνε τι μπορεί να γίνει για να σταματήσει.

- Το 44% των μαθητών πιστεύει ότι οι πολιτιστικές δραστηριότητες στο σχολείο τους συμβάλλουν λίγο στον περιορισμό των φαινομένων εκφοβισμού.

- Τέλος, το 25% των μαθητών θα ήθελε αρκετά να συμμετάσχει σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων για την καταπολέμηση του σχολικού εκφοβισμού.

Σύμφωνα με την έρευνα που έγινε στους καθηγητές προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα (με έμφαση στα μεγαλύτερα ποσοστά):

- Το 68% των καθηγητών ήταν γυναίκες και το 32% ήταν άνδρες.

- Όσον αφορά την συχνότητα που οι μορφές σχολικού εκφοβισμού λαμβάνουν χώρα στο σχολείο μεταξύ των μαθητών, οι καθηγητές απάντησαν τα εξής:

α) Το 36% των καθηγητών απάντησε ότι συχνά η σωματική βία έχει λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

β) Το 36% των καθηγητών απάντησε ότι αρκετά συχνά η λεκτική βία έχει λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

γ) Το 54% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ η σεξουαλική παρενόχληση δεν έχει λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

δ) Το 36% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια οι προκαταλήψεις/διακρίσεις έχουν λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

ε) Το 29% των καθηγητών απάντησε ότι συχνά έχει λάβει χώρα ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

ζ) Το 71% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια η κλοπή έχει λάβει χώρα στο σχολείο τους μεταξύ των μαθητών.

- Σχετικά με τα μέρη στα οποία έχουν παρατηρήσει οι καθηγητές να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός μεταξύ των μαθητών, η έρευνα έδειξε:

α) Το 43% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στην αίθουσα μεταξύ των μαθητών.

β) Το 43% των καθηγητών απάντησε ότι συχνά έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στο διάλειμμα μεταξύ των μαθητών.

γ) Το 36% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σχολείο μεταξύ των μαθητών.

δ) Το 36% των καθηγητών απάντησε ότι ποτέ δεν έχει παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο μεταξύ των μαθητών.

- Το 43% των καθηγητών απάντησε ότι το σχολείο τους είναι αρκετά ασφαλές μέρος για τους μαθητές που δυσκολεύονται να υπερασπιστούν τον εαυτό τους από επιθετικές συμπεριφορές άλλων μαθητών.

- Το 43% των καθηγητών πιστεύει ότι οι εκπαιδευτικοί στο σχολείο τους ενδιαφέρονται πολύ να προσπαθήσουν να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό.

- Το 75% των καθηγητών απάντησε ότι πάντα προσπαθούν προσωπικά να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό όταν τον δούνε να συμβαίνει.
- Το 50% των καθηγητών πιστεύει ότι ο λόγος για τον οποίο ένα παιδί εκφοβίζει τους συνομηλίκους του είναι ότι το παιδί έχει εσωτερικά προβλήματα και νοιώθει επίμονα αυτή την ανάγκη.
- Το 57% των καθηγητών πιστεύει ότι οι εκπαιδευτικοί σπάνια έχουν υποστεί σχολικό εκφοβισμό από μαθητές στο σχολείο τους
- Το 96% των καθηγητών πιστεύει ότι μαθητές και εκπαιδευτικοί θα έπρεπε να συνεργαστούν για να σταματήσει το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού.
- Το 43% των καθηγητών απάντησε ότι αρκετά συχνά έχει συζητήσει προσωπικά το θέμα του σχολικού εκφοβισμού με κάποιους μαθητές στο σχολείο τους.
- Το 54% των καθηγητών απάντησε ότι σπάνια τους έχουν ενημερώσει μαθητές ότι έχουν πέσει θύματα σχολικού εκφοβισμού κατά τη διάρκεια του σχολικού προγράμματος.
- Το 82% των καθηγητών συμφωνεί με το ότι η πολιτική του σχολείου θα πρέπει να εστιάζει στο τι μπορεί να κάνει το σχολικό πλαίσιο για να αντικρούσει τον εκφοβισμό.
- Το 100% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως το σταμάτημα του σχολικού εκφοβισμού είναι ένα θέμα που αφορά όλο το προσωπικό.
- Το 93% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως χρειάζεται κάποια εκπαίδευση στο προσωπικό για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τον σχολικό εκφοβισμό.
- Το 78% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως κάποια άτομα ευθύνης, για παράδειγμα ο διευθυντής ή ο υποδιευθυντής, θα πρέπει να είναι υπεύθυνοι για την αντιμετώπιση θυματοποίησης παιδιών από μαθητές.
- Το 75% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως μια μορφή τιμωρίας θα πρέπει να εφαρμόζεται αμέσως και αυτόματα σε μαθητές που εκφοβίζουν άλλους μαθητές.

- Το 64% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως στους μαθητές που εκφοβίζουν κάποιο άλλο άτομο θα πρέπει πρώτα να τους γίνετε μια σύσταση και να τους δίνετε μια ευκαιρία να επανορθώσουν και όχι να τιμωρούνται αμέσως.
- Το 57% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως χρειάζεται περισσότερο αυστηρή επίβλεψη από το προσωπικό του σχολείου σχετικά με τον εκφοβισμό.
- Το 86% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως οι καθηγητές θα πρέπει να συζητούν το θέμα του εκφοβισμού στις τάξεις τους.
- Το 78% των καθηγητών συμφώνησε με το ότι θα ήταν καλό οι μαθητές που θυματοποιούνται να εκπαιδεύονται στην ανάπτυξη καλύτερων κοινωνικών δεξιοτήτων και διεκδικητικότητας.
- Το 75% των καθηγητών απάντησε ότι συμφωνεί πως η εκπαίδευση των μαθητών στις δεξιότητες μεσολάβησης μεταξύ των συνομήλικων, θα βοηθούσε στο να μειωθεί ο σχολικός εκφοβισμός.

Τέλος, από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε συμπεραίνουμε ότι το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού – bullying υπάρχει σε μικρό βαθμό στα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Ν. Σερρών και ότι οι μαθητές αλλά και οι καθηγητές ενδιαφέρονται για την πρόληψη αλλά και για την αντιμετώπιση του φαινόμενου του εκφοβισμού.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο φαίνεται να απασχολεί την ελληνική κοινωνία. Οι διαστάσεις που παίρνει μέρα με τη μέρα δεν μπορούν να παραβλεφθούν ή να θεωρηθούν ασήμαντες. Η σχολική βία – επιθετικότητα υπάρχει ως στοιχείο της εκπαίδευσης, της ψυχικής υγείας και της κοινωνίας γενικότερα, αφού προκαλεί φόβο, ανασφάλεια και επηρεάζει μακροχρόνια την εγκληματικότητα και τη βία. Έρευνες έχουν δείξει για τους δράστες ότι υπάρχει συνέχεια της επιθετικότητάς τους στο χρόνο, ενώ τα θύματα υποφέρουν από μακροχρόνιες συνέπειες της θυματοποίησής τους, ενώ δε μένει ανεπηρέαστο το υπόλοιπο περιβάλλον.

Στο ελληνικό σχολείο δεν πρέπει να αντιμετωπίζουμε τη βία σαν μια ασήμαντη κατάσταση που μπορούμε να την αγνοήσουμε αφού δε γνωρίζουμε εκ των προτέρων την πορεία εκδήλωσης του φαινομένου και τη δυνατότητα εξέλιξής του ή μη σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις. Ζούμε σε μια κοινωνία που αλλάζει διαρκώς και φημίζεται για τη δυνατότητα γρήγορης προσαρμογής της σε ξένα πρότυπα που σημαίνει ότι όλο και πιο γρήγορα υιοθετούμε τρόπους ζωής και μορφές συμπεριφοράς των προηγμένων χωρών. Γι' αυτό το ελληνικό σχολείο οφείλει να ενδιαφερθεί και να ασχοληθεί πιο συστηματικά με το φαινόμενο της βίας, πριν τα γεγονότα πάρουν εκρηκτικές διαστάσεις (Τρίγκα-Μερτίκα, 2014: σελ.135). Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι το σύγχρονο ελληνικό σχολείο δεν είναι εφοδιασμένο με μια αντι – εκφοβιστική προληπτική πολιτική. Έχουν γίνει βέβαια μέχρι σήμερα αξιόλογες προσπάθειες για ενημέρωση του κοινωνικού συνόλου και της εκπαιδευτικής κοινότητας για το θέμα του εκφοβισμού, καθώς και πειραματική εφαρμογή σχετικών προγραμμάτων στα σχολεία, αλλά πρόκειται για μεμονωμένες προσπάθειες με περιορισμένα αποτελέσματα. Επομένως, φαίνεται η ανάγκη μιας εθνικής στρατηγικής πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου καθώς και η ανάγκη εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Πηγή ιδεών και προτάσεων για τα ελληνικά σχολεία μπορεί να αποτελέσουν τα πολλά προγράμματα πρόληψης και αντιμετώπισης που έχουν εφαρμοστεί με επιτυχία στο εξωτερικό. Θα πρέπει βέβαια η εφαρμογή οποιασδήποτε παρέμβασης να είναι μέρος ολοκληρωμένου εθνικού σχεδίου πρόληψης και αντιμετώπισης του εκφοβισμού στα σχολεία και να μην αποτελέσει μια αποσπασματική και μεμονωμένη ενέργεια, που θα καταλήξει να είναι αναποτελεσματική (Ψάλτη, Κασάπη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2012: 243-244).

Αν και το σχολείο είναι ο χώρος που εκδηλώνονται τα περισσότερα περιστατικά βίας, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε τον παράγοντα οικογένεια ο οποίος έχει την μακροβιότερη επίδραση στην ανάπτυξη του ατόμου και φέρνει σε μεγάλο βαθμό την ευθύνη για την ψυχική υγεία και ισορροπία του ατόμου, καθώς και για την εκδήλωση διάφορων μορφών επιθετικότητας τις οποίες το άτομο μαθαίνει ή ενθαρρύνεται να εκδηλώνει.

Ακόμα δεν πρέπει να παραβλέψουμε το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον αφού ο σχολικός εκφοβισμός είναι αναπόσπαστο κομμάτι της βίας και της παραβατικότητας που παρουσιάζεται στην κοινωνία. Το θύμα και ο θύτης ανήκουν στην ίδια κοινωνία, στην οποία βρίσκεται το σχολείο. Η στάση τους και η συμπεριφορά τους αντικατοπτρίζει τις αξίες και τις αρχές, όποιες και αν είναι αυτές, του οικογενειακού, σχολικού και ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος. Το σχολείο μπορεί να αναδειχθεί σε αποφασιστικό συνδετικό κρίκο μιας πολιτικής που θα συμπεριλαμβάνει το σχολείο και την τοπική κοινωνία σε μια προσπάθεια να ενισχυθούν οι συναισθηματικοί δεσμοί μεταξύ των μελών της μικροκλίμακας της γειτονιάς ή της ευρύτερης περιοχής, να αναπτυχθούν δραστηριότητες και πρωτοβουλίες που θα τονώσουν το αίσθημα της συλλογικότητας και να μειωθεί το συναίσθημα της ανασφάλειας που τόσο συχνά συναντάμε στους νέους και στις νέες του σήμερα (Αρτινοπούλου, 2001: 97). Χωρίς μέτρα πολιτικής για την αντιμετώπιση του γενικότερου κοινωνικού προβλήματος της βίας και της παραβατικής συμπεριφοράς, ο έλεγχος του σχολικού εκφοβισμού δεν θα αποφέρει καρπούς.

Είναι ευτυχές το γεγονός ότι το τελευταίο διάστημα υπάρχει στην Ελλάδα μια έντονη επιστημονική κίνηση και κυβερνητική ακόμη σε ότι αφορά στα ζητήματα παραβατικότητας ανηλίκων και βίας στα σχολεία. Ένα πρώτο βήμα έγινε με τη δημιουργία και λειτουργία σε κάθε Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του «Συμβουλευτικού σταθμού νέων» που έχει αρμοδιότητα να παρεμβαίνει και να συμβουλεύει σε φαινόμενα bullying. Μακάρι περαιτέρω να δημιουργηθεί διάλογος, ο οποίος θα είναι γόνιμος, θα λύσει απορίες και θα ληφθούν πιο κατάλληλα και δραστικά μέτρα που θα μας βοηθήσουν να κάνουμε τη ζωή των παιδιών καλύτερη.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα παιδιά έχουν απόλυτο δικαίωμα σε ένα σχολικό περιβάλλον το οποίο να τους παρέχει ασφάλεια και προστασία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Ελένη Δ. Τρίγκα-Μερτίκα, (2014), *Σχολική Βία/Bullying: Σχολικός εκφοβισμός, θυματοποίηση, ο ρόλος της οικογένειας – σχολείου*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- 2) Καραβόλτσου Α. Αθηνά, (2013), *Σχολικός εκφοβισμός – Συνοπτικό εγχειρίδιο αντιμετώπισης σχολικού εκφοβισμού εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, Διπλωματική εργασία του Μεταπτυχιακού Προγράμματος στην Προαγωγή και Αγωγή Υγείας, της Ιατρικής Σχολής, του Εθνικού & Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα.
- 3) Α. Ψάλτη, Σ. Κασάπη, Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, (2012), *Σύγχρονα ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα: Ο εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία. Ερευνητικά δεδομένα και προτάσεις για παρεμβάσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- 4) Καρκανάκη Μέλπω, Καφετζή Πολυξένη, (2009), *Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού – bullying σε δημοτικά σχολεία του Δήμου Ηρακλείου*, Ηράκλειο: Πτυχιακή Εργασία.
- 5) Ε. Ψ. Υ. Π. Ε, (2008), *Ενδοσχολική βία και εκφοβισμός: Αιτίες, επιπτώσεις, αντιμετώπιση*, Αθήνα: Εκδόσεις Ε. Ψ. Υ. Π. Ε (Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου).
- 6) Γιαννακούρα Αδαμαντία, (2011), *Σχολικός εκφοβισμός και σχολικό κλίμα στο Γυμνάσιο*, Αθήνα: Διπλωματική Εργασία.
- 7) Πανούσης Γ., (2004), *Νέοι, βία και ρατσισμός – η «εικόνα» από τα ΜΜΕ και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- 8) Δημοπούλου-Λαγωνίκα Μ., Κατσίκη Γ., Μαρντικιάν-Γαζεριάν Μ., (2009), *Η οικογένεια και το σχολείο. Η σημερινή τους δυναμική και οι μελλοντικές προοπτικές ως πρόκληση για την κοινωνική εργασία*, Αθήνα: Εκδόσεις Συμβούλιο Επιμόρφωσης στην κοινωνική εργασία (Σ. Ε. Κ. Ε) και Appleprint.
- 9) Αρτινοπούλου Β., (2001), *Βία στο σχολείο. Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*, Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- 10) Αντωνίου Χριστίνα, (2011), *Σχολικός εκφοβισμός και θυματοποίηση: μελέτη σε καθηγητές, μαθητές και τους γονείς σε γυμνάσια της Αθήνας*, Ρέθυμνο: Πτυχιακή Εργασία – Πανεπιστήμιο Κρήτης.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- 1) www.pde.gr/index.php?action. (Φαίη Καουνά, Εκπαιδευτικός ΠΕ07).
- 2) www.e-abc.eu/gr/sholikos-ekfovismos.
- 3) www.hospkorinthos.gr/docs/bullying.pdf. (Κωνσταντίνα Δρακουλάκη-Λαβούτα, Επισκέπτρια Υγείας).
- 4) www.mathsadothers.gr/2013/11/blog-post_30.html.
- 5) <http://pelop.gr/?page=article&srv=11&DocID=171199>.
- 6) www.homodictyous.wikispaces.com/file/view/ενδοσχολική+βία+project.doc.
- 7) www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf (Ευρωπαϊκή Έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, 2012).
- 8) www.egolpion.com/bullying.el.aspx. («Σχολικός εκφοβισμός: Μαθητές και εκπαιδευτικοί σε δράση και αντίδραση», Δρ. Ειρήνης Αρτέμη, Αθήνα, 2014).
- 9) www.i-psychologos.gr/sxolikos-ekfovismos/.
- 10) www.stixovoli.com/2015/02/sxolikos-ekfovismos-mia-skliri-pragmatikotita.htm.
- 11) www.3dim-tripol.ark.sch.gr/Endosxolikh%20Via.htm.
- 12) www.4grkids.pbworks.com/w/page/968961/Αίτια.
- 13) <http://www.enet.gr/?i=news.el.elladavid=38047>.
- 14) www.sylaristotelis.com/news/scholikos-ekfovismos-i-anagnorisi-enos-provlimatos-toy-k-therianoy/.
- 15) www.hscap.gr/attachments/article/3/5oPPSViaPaidiThesmoiCdKeimena.pdf.
- 16) www.epapanis.blogspot.gr/2011/09/blog-post_5106.html.
- 17) www.ilyk-moiron.ira.sch.gr/docs/pr2013-2014/MME-koinvnikopoih.pdf.
(Η επίδραση των MME στον σχολικό εκφοβισμό – Ο ρόλος των MME στην κοινωνικοποίηση των παιδιών).
- 18) www.taekpaideutika.gr/ekp_107-108/21.pdf.
- 19) www.sigmalive.com/simerini/news/85271/oi-makroxronies-psyxologikes-epiptoseis-tou-bullying.
- 20) www.afirimeno.com/2015/03/bullying.html.
- 21) http://3dim-tripol.ark.sch.gr/Endosxolikh_Via.htm.
- 22) www.antibullyingnetwork.gr/page.aspx?id=106.
- 23) www.paroutsas.jmc.gr/agressiv.htm.
- 24) <http://www.tovima.gr/files/1/2013/5/questionary.pdf>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ)
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ

Α' ΜΕΡΟΣ

Κυκλώστε:

- Φύλο: 1) Αγόρι 2) Κορίτσι

- Ηλικία: 1) 11-15 2) 16-18

- Τάξη: 1) Α' Γυμνασίου 2) Β' Γυμνασίου 3) Γ' Γυμνασίου

4) Α' Λυκείου 5) Β' Λυκείου 6) Γ' Λυκείου

- Εθνικότητα: 1) Έλληνας/δα 2) Αλβανός/δα 3) Βούλγαρος/α 4) Ρώσος/δα 5) Άλλο

- Πόσα αδέρφια έχεις;

1) Ένα 2) Δύο 3) Τρία 4) Τέσσερα και άνω 5) Κανένα

A1) Με ποιους κατοικείς;

1) με τους γονείς μου 2) μόνο με την μητέρα μου 3) μόνο με τον πατέρα μου
4) με τον παππού και την γιαγιά 5) με άλλους συγγενείς 6) σε χώρο φιλοξενίας-
ίδρυμα

A2) Πώς είναι οι σχέσεις σου με την οικογένειά σου;

1) Πολύ άσχημες 2) Άσχημες 3) Ούτε καλές ούτε άσχημές 4) Καλές 5) Πολύ καλές

Β' ΜΕΡΟΣ

E1) Θεωρείς τις σχέσεις σου καλές με τους συμμαθητές σου;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
---------	------	--------	------	-----------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

E2) Θεωρείς τις σχέσεις σου καλές με τους καθηγητές σου;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
---------	------	--------	------	-----------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

E3) Αισθάνεσαι ασφαλής στο χώρο του σχολείου;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1	2	3	4	5

E4) Έχεις πέσει ποτέ θύμα σχολικού εκφοβισμού από τους συμμαθητές σου;

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές Φορές	Συχνά	Πολύ Συχνά
1	2	3	4	5

E5) Έχεις πέσει ποτέ θύμα εκφοβισμού από εξωσχολικά άτομα;

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές Φορές	Συχνά	Πολύ Συχνά
1	2	3	4	5

E6) Σε τι βαθμό έχεις υποστεί τις παρακάτω μορφές εκφοβισμού;

	Ποτέ	Σπάνια	Συχνά	Αρκετά συχνά	Πολύ συχνά
A) Σωματική βία	1	2	3	4	5
B) Λεκτική βία	1	2	3	4	5
C) Σεξουαλική Παρενόχληση	1	2	3	4	5
D) Προκαταλήψεις/Διακρίσεις	1	2	3	4	5
E) Ηλεκτρονικό Εκφοβισμό	1	2	3	4	5
F) Κλοπή	1	2	3	4	5

E7) Επέλεξες να αποφύγεις να πας την επόμενη μέρα στο σχολείο επειδή είχε προηγηθεί κάποιο περιστατικό εκφοβισμού σε βάρος σου;

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές Φορές	Συχνά	Πολύ Συχνά
1	2	3	4	5

E8) Έχεις εκφοβίσει ποτέ κάποιον;

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές Φορές	Συχνά	Πολύ Συχνά
1	2	3	4	5

E9) Η εκδήλωση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού πιστεύεις ότι έχει σχέση με...
(κύκλωσε μία μόνο απάντηση):

- 1) Τον τόπο ή τη χώρα καταγωγής ενός ή περισσότερων μαθητών (ή των γονιών τους).
 - 2) Το ότι ανήκει/ουν σε κάποια άλλη παρέα/ομάδα του σχολείου.
 - 3) Το ότι ανήκει σε κάποια μειονότητα.
 - 4) Το φύλο τους.
 - 5) Τίποτα από τα παραπάνω.
-
-

E10) Έχεις αντιληφθεί αν κάποιος/α συμμαθητής/τρια σου έχει πέσει θύμα εκφοβισμού από άλλα παιδιά του σχολείου;

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές Φορές	Συχνά	Πολύ Συχνά
1	2	3	4	5

E11) Έχεις παρατηρήσει να συμβαίνει σχολικός εκφοβισμός στο σχολείο σου σε κάποιο από τα παρακάτω μέρη;

	Ποτέ	Σπάνια	Μερικές Φορές	Συχνά	Πολύ συχνά
A) Στην αίθουσα	1	2	3	4	5
B) Στο διάλειμμα	1	2	3	4	5
C) Στο δρόμο για το σχολείο	1	2	3	4	5
D) Στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο	1	2	3	4	5

E12) Έχεις υπάρξει μάρτυρας σε κάποιο περιστατικό σχολικού εκφοβισμού;

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές Φορές	Συχνά	Πολύ Συχνά
1	2	3	4	5

E13) Ανέφερες το περιστατικό σε κάποιον; (κύκλωσε μία μόνο απάντηση)

- 1) σε άλλους συμμαθητές μου.
 - 2) στον υπεύθυνο καθηγητή της τάξης μου.
 - 3) στο διευθυντή του σχολείου.
 - 4) στους γονείς μου.
 - 5) σε εξωσχολικούς μου φίλους.
 - 6) σε κανέναν.
-
-

E14) Ποια τα συναισθήματά σου από το περιστατικό του εκφοβισμού; (κύκλωσε μια απάντηση).

1) Φόβος	2) Θυμός	3) Αδιαφορία	4) Λύπη για το θύμα
5) Θαυμασμό για τον δράστη	6) Φθόνο για τον δράστη		
-
-

E15) Ποιο φύλο πιστεύεις ότι εμπλέκεται τις περισσότερες φορές σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού;

1) μόνο αγόρια	2) μόνο κορίτσια	3) και αγόρια και κορίτσια
-
-

Γ' ΜΕΡΟΣ

E16) Πιστεύεις ότι οι καθηγητές στο σχολείο σου ενδιαφέρονται να προσπαθήσουν να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1	2	3	4	5

E17) Πιστεύεις ότι μαθητές και καθηγητές θα έπρεπε να συνεργαστούν για να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό;

1) Ναι

2) Όχι

3) Δεν ξέρω

E18) Θα ενδιαφερόσουν να μιλήσεις για το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού με άλλους μαθητές για να δείτε τι μπορεί να γίνει για να σταματήσει;

1) Ναι

2) Όχι

3) Δεν ξέρω

E19) Πιστεύεις ότι οι πολιτιστικές δραστηριότητες στο σχολείο σου συμβάλλουν στον περιορισμό των φαινομένων εκφοβισμού;

Καθόλου

Λίγο

Αρκετά

Πολύ

Πάρα πολύ

1

2

3

4

5

E20) Θα ήθελες να συμμετάσχεις σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων για την καταπολέμηση του σχολικού εκφοβισμού;

Καθόλου

Λίγο

Αρκετά

Πολύ

Πάρα πολύ

1

2

3

4

5

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

Α' ΜΕΡΟΣ

- Φύλο : 1) Γυναίκα 2) Άνδρας

A1) Χρόνια που διδάσκετε ως καθηγητής/καθηγήτρια:

1) 1-5 2) 5-10 3) 10-15 4) 15-20 5) 25-30 6) 30-35

A2) Θέση ή ρόλος που έχετε στο σχολείο:

1) Καθηγητής/τρια 2) Υποδιευθυντής/ντρια 3) Διευθυντής/ντρια

Β' ΜΕΡΟΣ

E1) Πόσο συχνά θα λέγατε ότι οι παρακάτω μορφές του σχολικού εκφοβισμού λαμβάνουν χώρα στο σχολείο σας μεταξύ των μαθητών:

	Ποτέ	Σπάνια	Συχνά	Αρκετά συχνά	Πολύ συχνά
A) Σωματική βία	1	2	3	4	5
B) Λεκτική βία	1	2	3	4	5
C) Σεξουαλική Παρενόχληση	1	2	3	4	5
D) Προκαταλήψεις/Διακρίσεις	1	2	3	4	5
E) Ηλεκτρονικό Εκφοβισμό	1	2	3	4	5
F) Κλοπή	1	2	3	4	5

E2) Έχετε παρατηρήσει να υφίσταται σχολικός εκφοβισμός μεταξύ των μαθητών σε κάποιο από τα παρακάτω μέρη;

	Ποτέ	Σπάνια	Συχνά	Αρκετά συχνά	Πολύ συχνά
A) Στην αίθουσα	1	2	3	4	5
B) Στο διάλειμμα	1	2	3	4	5
C) Στο δρόμο για το σχολείο	1	2	3	4	5
D) Στο δρόμο για το σπίτι από το σχολείο	1	2	3	4	5

E3) Κατά την γνώμη σας είναι το σχολείο σας ασφαλές μέρος για τους μαθητές που δυσκολεύονται να υπερασπιστούν τον εαυτό τους από επιθετικές συμπεριφορές άλλων μαθητών;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1	2	3	4	5

E4) Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί στο σχολείο σας ενδιαφέρονται να προσπαθήσουν να σταματήσουν τον σχολικό εκφοβισμό;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1	2	3	4	5

E5) Προσωπικά προσπαθείτε να σταματήσετε τον σχολικό εκφοβισμό όταν τον δείτε να συμβαίνει;

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές Φορές	Συνήθως	Πάντα
1	2	3	4	5

E6) Ποιος πιστεύετε ότι είναι ο λόγος για τον οποίο ένα παιδί εκφοβίζει τους συνομηλίκους του; (κυκλώστε μία μόνο απάντηση)

- 1) έχει εσωτερικά προβλήματα και νοιώθει επίμονα αυτή την ανάγκη;
- 2) έχει στο περιβάλλον του αντίστοιχα επιθετικά πρότυπα;

3) παροτρύνεται από τους ενήλικες του περιβάλλοντός του να συμπεριφέρεται με επιθετικό τρόπο;

4) κανένα από τα παραπάνω

E7) Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν υποστεί σχολικό εκφοβισμό από μαθητές στο σχολείο σας;

Ποτέ	Σπάνια	Συχνά	Αρκετά Συχνά	Πολύ συχνά
1	2	3	4	5

E8) Πιστεύετε ότι μαθητές και εκπαιδευτικοί θα έπρεπε να συνεργαστούν για να σταματήσει το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού;

Ναι	Όχι	Δεν γνωρίζω
1	2	3

E9) Έχετε ποτέ συζητήσει προσωπικά το θέμα του σχολικού εκφοβισμού με κάποιους μαθητές στο σχολείο σας;

Ποτέ	Σπάνια	Συχνά	Αρκετά Συχνά	Πολύ συχνά
1	2	3	4	5

E10) Σας έχουν ενημερώσει μαθητές ότι έχουν πέσει θύματα σχολικού εκφοβισμού κατά τη διάρκεια του σχολικού προγράμματος;

Ποτέ	Σπάνια	Συχνά	Αρκετά Συχνά	Πολύ συχνά
1	2	3	4	5

Γ' ΜΕΡΟΣ - Προτάσεις για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού

E11) Η πολιτική του σχολείου θα πρέπει να εστιάζει στο τι μπορεί να κάνει το σχολικό πλαίσιο για να αντικρούσει τον εκφοβισμό.

1. Συμφωνώ	2. Διαφωνώ	3. Δεν είμαι σίγουρος/η
------------	------------	-------------------------

E20) Η εκπαίδευση των μαθητών στις δεξιότητες μεσολάβησης μεταξύ των συνομήλικων, θα βοηθούσε στο να μειωθεί ο σχολικός εκφοβισμός.

1. Συμφωνώ

2. Διαφωνώ

3. Δεν είμαι σίγουρος/η
